

سنڌ ۾
پکين ۽ جانورن جو شڪار

محمد اسماعيل عرساڻي
↑
غلام رباني

سنڌي ادبي بورڊ
پوسٽ باڪس نمبر 12،
حيدرآباد سنڌ.

سند ۾ پکين ۽ جانورن جو شڪار

هن ڪتاب جا شروعاتي ۸ ٻڃ ۽ ڪور سنڌي ادبي بورڊ
پريس، تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ ۾ ۽ باقي متن سردار
پريس، کاڌي کاتي، حيدرآباد سنڌ ۾ ڇپيو ۽ مسٽر ظفر حسن
مئڪريئري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

سنڌ ۾
پڪين ۽ جانورن جو شڪار

محمد اسماعيل عرساڻي
۽
غلام رباني

سنڌي ادبي بورڊ
پوسٽ باڪس نمبر 12
حيدرآباد سنڌ.

تعداد 1000

1977ع

چاپو پهريون

[لکندڙن جا حق ۽ واسطا قائم]

قيمت: پنج روپيا

[Price: Rs. 5.00]

“SIND MEIN PAKHIAN AIN
JANWARAN JO SHIKAR”

(Game and Hunt in Sind.)

By:

Muhammad Ismail Ursani

&

Ghulam Rabbani

Published by: Sindhi Adabi Board,
P.O. Box 12, Hyderabad, Sind,
Pakistan.

First Edition: 1977.

حرف آغاز

جڏهن منهنجي ٻه مضمون (۱) هرڻ جو شڪار ۽ (۲) نترن جو شڪار سم ماهي مھراڻ جي رسالن ۾ شايع ٿيا ته ڪن اڃا پڻ مون کي تحسين جا خطوط لکيا. مان سندن محنون آهيان جو هن خدمت تي داد ڏيڻ فرمائون ورتا. اسان سنڌين ۾ البت اها سستي ضرور آهي جو ٻه اکر لکي ڪنهن ليکڪ جو حوصلو وڌائجي.

وزي جو ريڊيو تي تبصرو آيو ته هنن مضمونن جو سلسلو شڪار جي شوقينن لاءِ نهايت پسندیده آهي. ان ڪري چيم ته سنڌ جا سمورا شڪار لکي پورا ڪريان. ويتر جو منهنجي محترم دوست غلام رباني صاحب فرمائش ڪئي ته سنڌ جا شڪار لکي پورا ڪريو ته اسان انهن کي جدا ڪتابي صورت ۾ ڇاپيون. تنهن هيڪاري منهنجي عزم کي پختو ڪيو ۽ جملي ڇهه شڪار لکي پورا ڪيم جي آهن:-

(۱) نترن جو شڪار (۲) هرڻ جو شڪار (۳) بلبلن جو شڪار (۴) پان جو شڪار (۵) ميرن (سوئرن) جو شڪار (۶) ڍنڍ جي پکين (آبي پکين) جو شڪار.

هونئى ته ٻيا ننڍا ننڍا شڪار به سنڌ ۾ ڪيا وڃن
 ٿا جهڙوڪ: سھن جو شڪار، روجهه جو شڪار، نلور
 جو شڪار ۽ ڦاڙهي جو شڪار وغيره. ليڪن انھن
 تي گهڻو لکي ڪونه سگهيو ان ڪري انھن کي درگذر
 ڪيم. ٻيا وڏا شڪار چيتي جو، شينھن جو، رڇ جو
 ۽ هاڻي وغيره ڇا آھن جن بابت مون کي ڪافي
 معلومات آھي جا مون کي مرحوم سيد محمد علي شاھ
 درھيائيءَ ۽ مرحوم عثمان علي انصاري جي صحبت
 مان فراهم ٿي. بهرحال اھي شڪار سنڌ جا نه آھن ۽
 نه وري مون اکين سان ڏٺا آھن. تنھنڪري انھن کي
 به ترڪ ڪريان ٿو. جا ڳالھ مان اکين سان نه ڏسندو
 آھيان ان تي قلم فرسائي ڪرڻ جي جسارت نه ڪندو
 آھيان. ٻڌل معلومات ڪيتري به ھجي پر ڇو اٿن ته:
 شينيدھ کي بود ماڻھ ڏيدھ - آرا ڏيدھ و يوسف را شينيدھ
 بهرڪھف مون ته فقط غلام رباني صاحب جي حڪم
 جي تعميل ڪئي آھي ۽ سڀ مضامين سندس حوالي
 ڪيا آھن. وڌيڪ رموز سلطنت خویش خسروان دانند

محمد اسماعيل عرساڻي

حيدرآباد سنڌ

۱۹۷۶-۱۲-۳۱ ع.

پيش لفظ

سر رچرڊ برٽن اٺويھين صدي عيسويءَ جي انگريز مشاهيرن ۾ ممتاز حيثيت رکي ٿو. هو صحيح معنيٰ ۾ ”هر فن مولا“، شخص هو. نئي ڏينھن ۾ سنڌ ٽي انگريزن جي بادشاهي هئي، سو برٽن به سانگي سان سنڌ ۾ اچي نڪتو. هن سنڌ بابت گهڻا ئي ڪتاب لکيا، جن ۾ هڪڙو ”بازن سان شڪار“ جي موضوع تي هو. اهو ڪتاب، توڙي برٽن جا لکيل سنڌ بابت ٻيا ڪتاب ڪافي وقت کان اٽلپ هئا، ليڪن هاڻي عام جام ملن ٿا، جو آڪسفورڊ يونيورسٽي پريس انهن کي دوباره شايع ڪيو آهي. سنڌي ادبي بورڊ سندس هڪ ڪتاب جو ترجمو ”سنڌ ۽ سنڌو ماڻھو“ ۾ وسندڙ قومون“ نالي سان شايع ڪيو آهي، جنهن ۾ برٽن جي حياتيءَ جو مختصر احوال به ڏنل آهي، پر بازن جي شڪار وارو ڪتاب اڃا به اٽلپ آهي. سنه ۱۹۶۲ع ۾ اهو ڪتاب مون کي اتفاق سان هٿ اچي ويو، سو مون ان مان ٻه ٽي مضمون سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري، ماهنامي ”نئين زندگي“ ۾ ڇپايا. تازو سنڌي زبان جي بزرگ اديب محترم محمد اسماعيل عرساڻي منهنجي گذارش تي سنڌ ۾ شڪار جي موضوع تي مضمون لکي ڏنا، جي

مون هڪ هڪ ڪري اول سه ماھي مھراڻ ۾ ڇپايا ۽
 پوءِ انهن کي گڏ ڪري ڪتاب جي صورت ۾ شايع ڪرڻ
 لاءِ ڀرڻس ۾ موڪليو. مون کي مناسب نظر آيو ته
 باز جي شڪار تي مٿي ذڪر ٿيل ٻڙن جا ٽي مضمون
 به ڪتاب ۾ ضميمي طور ڏيئي ڇڏجن ته جيئن سنڌ ۾
 شڪار جي موضوع بابت اهو سمورو مواد هڪ هنڌ
 محفوظ ٿي وڃي. سنڌ ۾ شڪار صدين کان وٺي امير
 توڙي غريب جو دلپسند شوق ۽ شغل رهيو آهي.
 سو ان موضوع تي تمام گهڻي معلومات گڏ ڪري
 هڪ شاندار ضخيم ڪتاب شايع ڪري سگهجي ٿو.
 بهرحال جيستائين ائين ٿئي، تيستائين اميد آهي ته هي ڪتاب
 شڪار جي شوقينن ۽ عام پڙهندڙن کي ٿورو گهڻو
 ڪم ايندو.

غلام رباني

سنڌي ادبي بورڊ

۱۹۷۶-۱۲-۳۱ع

فهرست

۱. تترن جو شڪار ۱
۲. هرٿن جو شڪار ۴۹
۳. بربلن يا بلبين جو شڪار ۶۰
۴. پٿن جو شڪار ۷۰
۵. ميرن (سوٿرن) جو شڪار ۹۳
۶. ڍنڍ جي پکين (آبي پکين) جو شڪار ۱۰۵

ضمیمو

- ۱۱۹ باز سان شڪار
- مصنف: سر رچرڊ برٽن
- مترجم: غلام رباني.

سند ۸ ۽ پکين ۴ جانورن جو شڪار

(۱)

قترن جو شڪار

گهڻن ماڻهن کي پڇ پڇ جي عادت کان بچائڻ لڳندي آهي. منهنجي خيال ۾ پڇ پڇ جي عادت فائديمند ثابت ٿي آهي. مان سڄي عمر تعليم کاتي ۾ ماستر ۽ انسپيڪٽر ٿي رهيو آهيان. امان کي نه اها بيڪيا ڏني ويندي هئي ته هارن جي پڇ پڇ جي عادت کي هرگز نه ڊهايو وڃي. علم بي بحث پائدار ٿي نه سگهندو. سڀڪن آهي ئي پڇڻ مان.

شيخ سعدي سڳوري فرمايو آهي ته ”تا بهر شوي پيا، وز“ هر ڳالهه جو ڪجهه نه ڪجهه علم هئڻ ضروري آهي. مان ماستر ٿيس ان جو اهو مطلب نه آهي ته سواءِ پڙهائيءَ جي ڪم جي مون کي باقي ڪابه ڄاڻ هئڻ نه ڪپي. يا هڪ دين جي عالم کي سواءِ فقهي مسئلن جي ٻي ڪابه جهان جي ڄاڻ رکڻ نه گهرجي. مثنوي شريف جي هڪ حڪايت آهي ته ڪو عالم سڳورو پتن تي آيو ۽ اچي پڙهيءَ ۾ سوار ٿيو. ميربحر

(اخذ) سان ڳالهائڻ ڪندي ميربحر کان پڇيائين ته
 ”ڪي پڙهيو آهين؟“ ميربحر جواب ۾ پنهنجي اڻ پڙهائيءَ
 جو اظهار ڪيو. عالم چيس ”افسوس، جو تُو اڌ حياتي
 وڃائي!“ ميربحر ويڃاري صبر ڪيو. ٻيڙي هلندي رهي
 ۽ جڏهن وچ سِر تي آئي، تڏهن سخت طوفان شروع
 ٿيو. ميربحر ٻيڙيءَ ۾ ويٺل مسافرن کي خطري جو
 اطلاع ڏنو، عالم سڳوري کان پڇيائين ته ”حضور!
 ڪي ترڻ سڪيا آهيو؟“ عالم سڳوري جواب ڏنو ته ”اسان
 جو ڪم عالم سان، ترڻ سان ته ڪڏهن واسطو ئي
 ڪونه ٿيندو.“ ان ئي ميربحر ٿڌو ساهه ڀري چيو ته
 ”افسوس، توهان اڄ پنهنجي سڄي حياتي وڃائي!“

مطالب نه جڏهن ڪنهن ڪچهريءَ ۾ وڃجي، ۽
 ڪابه گفتگو نڪري ته ڪم از ڪم اسان کي هر موضوع
 بابت ٿوري ڪي گهڻي ڄاڻ ضرور هئڻ گهرجي. ۽
 جنهنڪري هو محفل جي گفتگو ۾ ڪونه ڪو حصو
 وٺي سگهي ۽ بلڪل ڪورو هئڻ سبب لڄي نه ٿئي.

استاد ارسطو طاليس هڪ دفعي ستار ويٺي وڃائي ته
 ڪو عالم لنگهي آيو. ارسطوءَ کي چيائين ته ”اوهان
 جهڙي بزرگ کي ههڙو ڪيريل قسم جو ڪم ڪندي
 شرم محسوس ٿئي ٿي.“ ان تي ارسطوءَ ورائيو ته ”شرم
 جو مقام ته ان وقت آهي، جڏهن ٻيا سڀ ستار
 وڃائڻ ڄاڻندا هجن. مان هڪڙو ئي ڪورو هجان.“

مذڪوره چنڊ مٿن لکڻ مان مقصد اهو اٿس ته
 مون پنهنجي طبيعت ۾ ٻچ ٻچ جي عادت پڪي ڪري
 ڇڏي هئي ۽ جتي ڪو موضوع ڇڙيلو هو ته ان ۾
 ڪهڙي دلچسپي وٺندو هوس. جا ڪالهه نه سمجهندو هوس
 ان جي ڀڄڻ جي ضرور ڪوشش ڪندو هوس. مڃڻ
 انهيءَ خيال (اجائي) سان ته هيءَ جاهلن، ان پڙهيلن،
 يا ڄڻ جي ڪچهري آهي ۽ ان ۾ وقت وڃائڻ فضول
 آهي، مون ڪڏهن به پنهنجي مٿي قبول نه ڪئي. پڙهيل
 نه فقط ڪتابن جي وسيلي ڄاڻ حاصل ڪن ٿا، پر
 جن کي ان پڙهيل مڏيون ٿا، تن جي ڄاڻ خود پنهنجي
 تجربن ۽ چشم ديد واقعات تي مبني هوندي آهي. اهو
 بلڪل صحيح آهي ته :

شنیده کے بود مانند دید

ترا دیده و یوسف را شنیده

هن ڪيان اڪب مون ڀلن جي شڪار، بلبلن جي
 شڪار ۽ ڏنڊن جي پڪين جي شڪار تي مضامين لکيا
 آهن ۽ هينئر تترن جي شڪار تي فلم ڪيو اٿس.

تترن جي شڪار بابت عام معلومات مون کي پنهنجي
 عزيز دوست، فريد خان چانڊئي بلوچ ملڪن ڪيڻ کان
 ملي هئي. هو صاحب نيترون جي شڪار جو ٻڌاڻ خود
 وڏو شوقين ماڻهو هوندو هو ۽ تتر ڌاريندو ۽ وڌيهاڻيندو
 به هو. ۽ مون کي تترن جي شڪار بابت عجيب

غريب ڳالهائون ٻڌائيندو هو. جي منهنجيءَ دل تي
نقش برسنڪ ٿي وينديون هيون. مون کي ٻارها ڀڳوءَ
جي شڪار ٿي وئي به هوندو هو ته ان شڪار جو
چشمديد مطالعو ڪريان ۽ لطف اندوز ٿيان. پوشڪ
اکين سان ڏسڻ ڪنن کان ٻڌڻ کان هزارين دفعا
بهتر آهي.

نترن جا قسم: سنڌ ۾ نترن جا فقط ٽي قسم ٿيندا
آهن. ۱- ڪارا ۲- پورا ۳- ابراني.

مٿيان ٽيئي قسم لڳ ڀڳ شڪل ۾ هڪجهڙا هوندا
آهن، فقط رنگ جو تفاوت هوندو آهي. ڪاري لڙ نتر
جي پاسي وارا ڪنڀ ڇٽڪرا ۽ ڪارا اڇين پڙين سان
هوندا آهن، باقي سڀني صاف ڪارو ۽ پٺيءَ وارا ۽ ڪنڌ
جا ڪنڀ به ڪارا ٿيندا اٿس. ڪنن وارا ڪنڀ ٻنهي
پاسي صاف اڇا ٿين ٿا. ڄنگهن تي ڪڪڙ وانگي ڪڙهون
(سيخون) ٿينديون اٿس، مگر اهي مڏيون هونديون آهن
۽ نوڪدار نه هونديون آهن. هي ٻڪري تمام حسين
ٿيندو آهي، مگر سندس ماديءَ جي بدن جا ڪنڀ
پورا ۽ ڇٽڪرا پورن نترن جي نموني هوندا آهن ۽
هيءَ شڪل ۾ حسين ۽ وڻندڙ نه هوندي آهي. ڪارو
نتر قد بت ۾ پوري نتر کان وڏو ۽ قدآور ٿيندو آهي.
هن قسم مان فقط لڙ ٻچو ساڻهو شڪار لاءِ يا ٻوليءَ
ٻڌڻ لاءِ ٻاليندا آهن. هن جي مادي ڪانه ٻالبي آهي

چو نه هوء نر سان گڏ ڪانه ٻوليندي آهي. هي پکي
 ولر ڪري نه رهندا آهن، پر هر هڪ اڪيلو پنهنجي
 منهن رهندو آهي. فقط لڳ جي وقت هڪ نر نتر سان
 ٿئي ٿو. چار ماديون گڏ ڏسبيون آهن، پر جڏهن اهي
 ماديون اُن تي آرو ڪري ويهنديون آهن، تڏهن نر
 نتر انهن کي ڇڏي اڪيلو پنهنجي منهن وڃي گهمندو
 آهي ۽ وري مادي جي خبر نه رکندو آهي. ماديون
 ٻچن ڦوڙن بعد ٻچن کي تيستائين پاڻ سان رکنديون
 آهن جيستائين وري لڳ جي موسم اچي. پوءِ ٻچن
 کي الوداع ڪري نر کي گولي وڃي لهنديون آهن ۽
 ٻچن مان هر هڪ جدا پنهنجو رستو وٺندو آهي. هن
 جنس ۾ نر ٿورا ۽ ماديون گهڻيون هونديون آهن،
 ڇاڪاڻ ته ڪارو نر نتر شوق ۾ اچي وڏي ناٺ ۽
 غرور سان ڪنهن ڌڙي يا ڪاٺ جي بند يا پنيءَ جي
 بند تي چڙهي سڪڻي ميدان ۾ هڪ جاءِ تي بهي ڪڇ
 وقت لڳاتار ٻولي ٿو آهي، جنهنڪري شڪاري ماڻهو،
 توڻجي، باز ۽ وارا ۽ لاوَن وارا کيس آسانيءَ سان
 ماري وٺندا آهن. مگر مادي اصل نه ٻولي ٿي آهي ۽
 ڪن ڪانڊيرن ۾ لڪل ۽ محفوظ رهڻ ڪري ٻچاءُ
 ۾ رهندي آهي. اهو ئي سبب آهي جو لڳ جي وقت
 ۾ هڪ نر سان گڏ چار - پنج ماديون هونديون آهن.
 پورو نتر ٻن نتر جي نر توڙي ماديءَ جو رنگ
 هڪجهڙو هوندو آهي. سڀني وارا ڪمپ پورا ڪجهه

اڇاڻي ۽ ڏانهن مائل هوندا آهن جنهن تي ڳاڙهاڻ تي مائل ننڍا ڇيٽا ڊاڊ ڊاڊ وارا هوندا آهن. ۽ ٻئي ۽ وارا ڪٽي پورا ۽ ڳاڙهين ڊاڊن وارا هوندا آهن. ۽ ٽر کي جنگهن تي ڪڪڙ وانگي جهنڊار ڪٽڙيون (پيڇون) هونديون آهن، جي پاڻ ۾ وڙهن وقت استعمال ۾ آڻيندا آهن. باقي ماڊين کي ڪٽڙيون (ڪنهن به قسم جي ٽرين کي) نه ٿينديون آهن. هي ٻئي گهڻو ڪري ولرن جي صورت ۾ هوندا آهن. بعضي ته ڏهه - پنڊهن ٻئي ولر ۾ ڏسبا آهن. مطلب ته هي ٻن - ٽن ٻيڙهن ٺاهين ڪڍ رهندا آهن. بعضي منجهن اوچتو خالص جنگي ٿيندي آهي جهنگري ڌار ڌار ٿيلون ٿي ويندا آهن. ان جي باوجود جوڙو نتر هڪ ٽر ۽ هڪ مادي پاڻ ۾ ضرور ڪڍ هوندا آهن. هڪ گڏجي ٻوليندا آهن. ويڙهه جي وقت ۾ مادي ٽر جي مددگار هوندي آهي. سندس ٻولي سڀني وانگر هوندي آهي ۽ تيز ۽ زور سان ٻولي ٽر کي. وڙهن لاءِ همٿائيندي آهي. بعضي ٻنهي طرفن جون ماديون پاڻ ۾ وڙهن شروع ڪري ڏينديون آهن. ۽ ٽر نتر پاڻ ۾ وڙهي ڪٽڙهن مان هڪٻئي کي رتوڇاڻ ڪري وجهندا آهن. اهڙي ويڙهه وري وري ميان ڪرڻ سان اڌ ڪلاڪ ٺاهين به هلندي آهي جنهن ۾ ٻارايل ڌر. اها جڙو ڇڏي ٻئي طرف پڇي ويندي آهي. رڪنڊڙ ڌر فاتحانه انداز ۾ الهي ميدان جنگ واريءَ جاءِ تي ڪجهه وقت ٻوليندي رهندي آهي. ان بعد

وري وڃي ڇڳڻ کي لڳندي آهي. مطلب ته هن قسم جي ٽٽڻ ۾ تر ماديءَ جو گڏ هجڻ لازمي آهي جيڪڏهن ڪنهن ۾ جوڙيءَ مان هڪ مارجي ويو ته ٻيو پريشان ٿي دانهون ڪندو رهندو، هيستائين کيس ڪو ٻيو جوڙي ناهي ملي.

هي پکي ٻين وارن زمينن ۾ گهٽ ڏسبو آهي ۽ سو به واهن تي پيٽل يا ڪڙڻ تي پيٽل ڇارين ۽ ڪپڻ واري جهنگل ۾. مگر ڪارو ٽٽر ڍنڍ واريءَ زمين ۾ گهڻو ۽ ٻوٽن واري هنڌ تي تمام ٿورو ڏسبو آهي. ان جي برعڪس ڀورو ٽٽر خشڪ ڀوڪ واريءَ زمين، ٻوٽن ۽ ٿر جي پيٽن واريءَ وٽسار ۾ گهڻو ڏسبو آهي. هي پکي ڪاري ٽٽر کان ٻڌن ۾ هلڪو ۽ سونهن ۾ گهٽ هوندو آهي.

افرائي ٽٽر:- هي ٽٽر عين بعين ڀوري ٽٽر جهڙو. ساکين وصف وارو هوندو آهي. تفاوت فقط اهو هوندو آهي ته هي قداور ۽ بدن جو ڪپڙو هوندو آهي. وزن ۾ ڪاري ٽٽر کان ٻه زفاڌ وڌي ٿيندو آهي. سندس ٻولي ڪري ڪرڙات واري ۽ گهٽ وٺندڙ هوندي آهي. هي ٽٽر خاص ڪري ويڙهائڻ لاءِ ڪڪڙ وانگي ڌار ٻوٽو آهي. ڪي ماڻهو جوڙي ٿر ۾ مادي گڏ پاليندا آهن. ۽ ڪي فقط اڪيلو ٿر پاليندا آهن. هنن جي ويڙهه تي سون ۽ زارن رپين جون بازون لڳنديون آهن.

پيدائش ۽ رهائش: هي جهنگ جا هڪي آهن. ۽
 جهنگ ۾ رهندا آهن ۽ اتي ئي هچا ڪندا آهن. ڪاري
 نتر جي مادي لڳ جي وقت ۾ ڪاري نتر کي ڪولي
 وڃي هن مان گڏبي آهي، پر جيڪڏهن اتفاقاً ڪارو
 نتر باز وغيره جي خوف کان يا موسم جي خرابيءَ
 سبب ٻوليندڙ نه هوندو ته پوءِ جنهن جنم ۾ نر نتر
 گهمندڙ هوندو، انهيءَ هنڌ پهچي مخصوص انداز ۾
 هڪ ٻولي ڪندي، جيئن ڪڪڙ انهي جي وقت نتر نتر
 جي ٻولي ڪندي آهي. بالڪل انهيءَ طرح ڪاري نتر
 جي مادي اها سندس مخصوص ٻوليءَ ۾ ٻولي ڪندي آهي،
 جنهن جي ٻڌڻ سان ڪارو نتر ڪيترن خطرن جي
 باوجود ليڪي چڙهي ماديءَ وٽ پهچي ويندو آهي ۽
 ان کي پاڻ کان هرگز جدا ٿيڻ به نه ڇڏيندو آهي،
 جيستائين هو آري تي نه ويهندي. اهڙيءَ طرح هو
 ئي - ٽي چار - چار ماديون وٺي پاڻ سان گهمندا آهن.
 هي هڪي گهڻو ڪري ڏند وارين زمينن ۾ رهندا آهن
 ۽ رات جو وسندي به زمين تي ڪندا آهن. مادي آنا
 ڪنهن زمين يا ڪانهن جي گهاٽن ٻوٽن ۾ ٿورو ڪڪڻ
 کي چڙهي مروٽي ان جي مٿان لاهيندي آهي، ۽ جڏهن
 آري تي ويهندي آهي تڏهن نر نتر کيس ڇڏي ڏيندو
 آهي ۽ وري انهيءَ ماديءَ يا سندس ٻچن جي ڪابه
 پوئواري يا پرگهور نه لهندو آهي. مادي ٻن - اڍائڻ
 هفتن بعد هچا ٿوري اٿندي آهي ۽ اڪيلي سر ٻچن کي

ڇڏائيندي آهي، جيستائين هو لائق ٿين. اهو عرضو گهڻو ڪري پنج - چھ مهينا هوندو آهي.

تترن جا سڀئي قسم سال ۾ ٻه دفعا ٻچا ڪندا آهن. موسم بهار ۽ موسم سرد آهي. ٻئي مندو تترن جي ٻچن ڪرڻ جون هونديون آهن. ٻچن ڄڻ کان پوءِ اول ننڍا ڪيٽا، پوءِ وڏا ڪيٽا، مڪوڙا، اناج جا ڍاڻا، ان بعد وڏا مڪوڙا ۽ مڪوڙيون ۽ اهڙي قسم جون ٻيون شيون ماءُ انهن کي ڪٺارائيندي رهندي آهي ۽ هو آهستي آهستي هڙي پوءِ پنهنجو چوڪو خود هٿ ڪري کائيندا آهن. هي پکي جيئوئڪڙا ڏينهن زمين تي رهندا آهن، ان هوندي به هو پنهنجي حفاظت ۾ وڏا ڄاڻو هوندا آهن. اوچتو ئي اوچتو اهڙا ڇٽي ويندا آهن جو گول سان ٻه نه لپندا آهن. سنڌيءَ ۾ ڪنهن ماڻهوءَ جي لڪڇپ لاءِ مثال ڏنو آهي ته هو ڪارڙي تتر وانگر ڇٽي ويو. اهڙيءَ حالت هوندي به ڪيترا ئي ٻچا جهنگلي جانورن ۽ شڪاري پکين جي ور چڙهي انهن جو قوت ٿي ويندا آهن. اهو ئي سبب آهي جو ڪارڙو تتر پوري تتر جي پٽ ۾ گهٽ اٿندڙ ۾ پٽي ٿيو.

پورا تتر جهنگ ۾ رهندا آهن، جي جهنگ ۾ هندن ڪڙين جي ڪپن ۽ ٻوٽن وارن ڪڙن يا واريائي هندن تي هوندا آهن. هي پاڻ ۾ وارا ڪري رهندا آهن ۽ وڙهه وقت گڏجي مقابلو ڪندا آهن، ڏينهن جو زمين

ٽي گهمي ڦري چوڪو حاصل ڪندا آهن ۽ سندن قوت
 اناج، ڌڻ، چاربن جي مڪ ۽ پيرون، ڪيڙا ماکوڙا،
 تيزيون، مڪوڙيون ۽ مڪڙ هوندا آهن ۽ خاص ڪري
 ننڍن بچن جو گذران ڇيڻ، گهوڙن ۽ گڏهن جي لڏ
 ۾ پيدا ٿيندڙ ڪيڪن ۽ آڏوهي ٽي هوندو آهي. هنن
 بچن پالڻ لاءِ ٿر مادي گڏيل ڪوشش ۾ مصروف
 هوندا آهن. ڪنهن اوچتي خطوي وقت ماءُ يا پيءُ
 جي ڪنهن خاص هوليءَ تي يا آواز تي بچا ڪدم
 هڻائين. هوڏانهن پڪڙجي ۽ چڄي ويندا آهن ۽ خطري
 لهڻ بعد ماڻهن جي سڏ تي وري اچي گڏ ٿيندا آهن.
 انهيءَ دوران ٿر ۽ مادي، بچن سميت رات ۾ ڏينهن
 گذرهندا آهن. مگر جيئن ئي بچا اڏاڻن جيڏا ٿيندا
 آهن، ته پوءِ گڏجي اچي ڪنهن گهاٽي وڻ تي
 وات جو رهڻ لاءِ انتظام ڪندا آهن، ڇو ته هي ٿر
 رات جو وڻ تي گذاريندا آهن. اتي رهڻ لاءِ ڪو
 آڪيرو وغيره ڪونه ٺاهين، مگر هر ڪو علحده علحده
 پنهنجي خيال موجب ڪنهن شاخ تي ويهي رات
 گذاريندو آهي. صبح ٿيڻ شرط وري هيٺ لهي وڃي
 پٽ تي چوڪو چڳيندا آهن. خاص طرح سياري جي
 موسم ۾ جڏهن پوڻ، ٿون ۽ ٻرن ۾ ساوڪ گهٽ ٿي
 ويندي آهي ۽ آباديون وغيره به گهٽ ٿي وينديون
 آهن يا ختم ٿي وينديون آهن، تڏهن هنن پڪين جو
 خاص ڪاڌو پوڻ تي ٿيندڙ سنهڙو گاهه هوندو آهي،

جنهن کي ڪلوزو چوندا آهن. اهو گاهه سياري ۾
 ٻاڪل سڪي ويندو آهي. ان جي پاڙن ۾ لاهوري
 ڪچرن وانگر انڊيون، گنديون گول بنجر جي نمولي
 تي هونديون آهن، جن کي ڏاڇوڙا يا موت چئوندا
 آهن ۽ اهي زمين اندر هونديون آهن، تن کي زمين
 مان کوٽي ڪڍي کائيندا آهن. اهو سندن خاص ڪاڌو
 هوندو آهي.

ايراني نتر خاص ڪري ويڙه لاءِ ٻاليندا آهن.
 هن جا ٻچا هٿرادو نمولي پيدا ڪرائيا آهن. ڌاريل نر
 مادي نتر جو پڇرو بانس، نيت يا آڇين جي منهن
 کان مان ٺهيل هوندو آهي، جنهن جا ٻه پاڙا هوندا
 آهن. هر هڪ پاڙي جو هيٺيون حصو چوڪنڊو ۽
 مٿيون چوڌري (ڪڪائين گهر) وانگر محفوظ نمولي
 هوندو آهي. ٻنهي پڇرن جو هيٺيون حصو ملايل ۽
 چوٽيون جدا هونديون آهن. سندن چوٽين کي پاڻ ۾
 ملائي لاءِ هڪ جنڊي ۽ چڙهيل گني جڙيل هوندي آهي،
 جنهن سان پڇري کي کڻي هلي سگهيو آهي. ٻنهي
 پڇرن ۾ ڌار ڌار دريون هونديون آهن، جتان نتر اندر
 وڃي ٻاهر نڪري سگهندا آهن. ٻنهي پڇرن جي وچ
 ۾ هڪ دري هوندي آهي، جنهن جي کولڻ تي نر ۽
 مادي پاڻ ۾ هڪ پڇري ۾ گڏجي سگهندا آهن. پڇن
 ڪرڻ وقت خاص طرح ائين ڪيو ويندو آهي، مگر
 ٽپڪ واري وقت وڏا ۽ ويڪرا پڇرا استعمال ڪيا

وهندا آهن، جنهن ۾ نتر سهوليت سان لڳ ڪري سگهون
۽ مادي آزاديءَ سان آنا لاهي ۽ انهن تي آرو ڪري
سگهجي. ڪي ڪي شوقين نيتري آهن نترن کي پيڙن
کان ٻاهر ڪڍي لڳ ڪرائيندا آهن ۽ انهن جا آنا
ٻان وٽ سنڀالي رکندا آهن. پوءِ ڪنهن چاريدار پيڙي
۾ مادي نيتري کي آري تي ويهاريوندا آهن. لنڊڙن پيڙن
کي اول ڪڏرون ۽ لنڊڙا ڪيئن ۽ پوءِ اناج، پيڙڙن جو
ڌارو وغيره ڪرائيندا آهن. اهڙي قسم جا پيڙا وڏي
قيمت تي نترن ويڙهائڻ وارا شوقين خريد ڪري وٺي
وهندا آهن.

نترن جو پالڻ: سڀني نترن ۾ ڪارو نتر پالڻ تمام
ڏکيو آهي، ڇو ته هي نتر طبيعت جو تشويع ٿي ويندو
آهي ۽ مائهوءَ سان جلد ۽ آسانيءَ سان نه هوندو آهي؛
انهيءَ ڪري هن کي ڄڻ سان بروقت هٿ ڪبو آهي،
جيئن جهنگ ۾ گهڻي رهڻ جو ڪيس ڪوبه سڌ سماءُ
نه هجي. ان لاءِ نيتريءَ کي آري تي ويٺل حالت ۾
هٿ ڪبو آهي ۽ روزانو ان جي نظرداري ڪبي آهي،
۽ جيئن پيڙا ڦٽندا آهن، تيئن انهن کي بهرئين يا ٻئي
ڏينهن تي رکڻي اچي آهي. ۽ گهڻو ڪري گهٽ ۾
گهٽ چار يا پنج پيڙا کڻي اچبا آهن، ڇو ته ڪاري
نتر جي پيڙن ۾ ٻر ٿورا ۽ ماديون گهڻيون ٿينديون آهن.
نيتري هوندي سندن ٻر يا ماديءَ جي هجڻ جي
ڪا به خبر نه هوندي آهي، انهيءَ ڪري گهڻا پيڙا ساڳئي

وقت ٻالبا آهن ته جيئن انهن مان ڪو هڪ نر ٻچو ملي وڃي. شڪار لاءِ خواهه سونهن لاءِ نر ٻچو ڪم ايندو آهي. مادي فقط خفتي ٻاليندا آهن، جيڪي مادي ٽيڙيءَ واري ٻوليءَ جيڪا هوءَ ٺڳ وقت ڪندي آهي، سا ڪري سگهندا آهن. اهڙا مثال نهايت ٿورا ٿيندا آهن، مگر عام طرح نر ٻچا ڪم ايندا آهن. ٻچن کي ڏت ڪرڻ بعد انهن کي ٻالڻ جو ڪم نهايت ڏکيو آهي، ڇو ته هو ماءُ کان جدا ٿيڻ سبب ٻچي نه سگهندا آهن. تنهنڪري انهن کي ٻچائڻ لاءِ پوري تر جي ٻالڻ ٿيندي ٻچن سان اڳڏي پڇري ۾ واهائبو آهي، جيئن هو انهن جي ڪنڀن ۾ لڪي ويهي رات جو مٽي کان بچاءُ حاصل ڪري سگهن. پر جيڪڏهن پوري تر جا ٻچا نه هوندا آهن، ته پوءِ پڇري ۾ ڪپهه وجهي ٻچن لاءِ ننڍڙو گهر تيار ڪبو آهي، جنهن ۾ هو اندر آرام ڪري سگهن. انهيءَ گهر کي هر وقت درست ۽ صاف رکيو ويندو آهي. ننڍن ٻچن کي اول سندن جهنب ڪولي، ان ۾ گڏڙون وجهڻيون پونديون آهن. اهڙيءَ طرح سندن ڪاڏي جو انتظام ڪبو آهي. پنجن ستن ڏينهن بعد هو انهيءَ ڪاڏي تي هڙي ويندا آهن، پوءِ گڏڙون سندن اکيان ڦٽيون ڪيون آهن ته خود انهن کي کائي ويندا آهن. پندرهن ويهن ڏينهن بعد ننڍيون ننڍيون ۽ مڪڙيون جهلي، انهن جا ذرا ذرا ڪري، کين کائڻ لاءِ ڏبا آهن. اهو عمل اڻسائين جاري

رکبو آهي، جيستائين اناج کائڻ جهڙا ٿين. پوءِ کين
 ٻاجهريءَ يا چانورن جو ڌارو ۽ پڳڙن جو ڌارو کارائبو
 آهي. ڪجهه وڏي ٿيڻ بعد کين گوشت جا مڻها ڌرا
 به کارائبا آهن. پنجن-ڇهن مهينن تائين سندن نر يا
 ماديءَ جي سڃاڻپ نه ٿيندي آهي ۽ وقت بوقت ڪنڀ
 بدلائيندا ۽ شڪل بدلائيندا رهن ٿا. سندن سڃاڻپ
 هڪيءَ طرح نڙهن ٿيندي آهي، جڏهن نر هجي جسي
 ڪنن وٽ گهڻن تي صاف اڇا ڪنڀ نڪري نروار ٿيندا
 آهن ۽ سڀني تي ڪارا ڪنڀ اڇين ٿيندين ٿيڪڙين
 (پٽڪڙين) وانگي نڪرندا آهن ۽ پوءِ رفتي رفتي سڄو سڀو
 ڪارو ٿي ويندو آهي ۽ سڀني جسي ٻنهي پاسي اڇين
 پٽين وارا ڪنڀ هوندا اٿس. انهن ٻچن جي سڃاڻپ بعد
 ماڊرن کي جهنگ ۾ ڇڏي ڏبو آهي ۽ فقط نر ٻچا
 پالبا آهن، جي گهڻو ڪري بهار جي موسم ۾ ٻولڻ
 شروع ڪندا آهن ۽ پوءِ سياري تائين ٻوليندا رهندا
 آهن. خاص طرح بهار ۾ سائون ۾ موج ۾ هوندا آهن ۽
 سڄو ڏينهن ٻوليندا رهندا آهن. فقط سياري جي سخت
 سرديءَ ۽ باز جي موجودگيءَ سبب ٿڌ وارا به چار
 مهينا ٻولي ڪونه ڪندا آهن.

پوري نتر جا ٻچا پالڻ، ڪاري نتر جي ٻچن کان
 آسان آهن، ڇو ته هنن جي سڃاڻپ سولي آهي. مادي
 ٻچن جون چنگهون لسيون هونديون آهن، پر نر ٻچن
 جي چنگهن تي ڪڙهن (سيخن) جا ننڍڙا نشان ظاهر

هوندا آهن، جنهنڪري نترن جا شوقين سندن مرهي ۽ موجب تر ٻچا يا ماديون ڇاهين ته بدالي سگهن ٿا. گهڻو ڪري ڪي ماڻهو، ٻچا - هڪ تر ۽ هڪ ماديءَ پاليندا آهن ۽ ڪي اڪيلو تر ٻچو پاليندا آهن. هن قسم جا نتر آسانيءَ سان ماڻهوءَ سان هري مري وڃن ٿا. هنن جا ٻچا گهڻو ڪري جهنگ مان جهلي پاليندا آهن. ڪجهه وڏا ٿيندا آهن ته پوءِ ماڻهن جي وات مان وڃايل سيني تي ٻولڻ شروع ڪندا آهن. هي ٻچا جيترو ننڍا هوندا آهن، اوترو جلد ماڻهوءَ سان هري ويندا آهن. تر ٻچو جلد ٻوليندو آهي، مگر مادي تر سان گڏ وڏي ڦين بعد ٻوليندي آهي ۽ جڏهن تر کان جدا ٿي ويندي آهي، تڏهن هن کي ٻولڻ لاءِ ٻه ٻوليندي آهي. سندس ٻولي سڀنيءَ وانگر هوندي آهي. هنن نترن جي ٻچن کي ڪجهه وقت ڪيٽان ۽ تڏهن وغيره ڪارائبا آهن، پوءِ ٻاجهري، چانور ۽ ڀڳڙن جو ڌارو از خود کائيندا رهندا آهن. وارياسن پٽن ها ڌڌڙ واريءَ زمين کي جهنب سان ڪوئي اٿو ڪري ان ۾ لڻيندا آهن. جهڙيءَ طرح ماڻهو وهنجي بدن کي صاف ڪندو آهي. تهڙيءَ طرح نتر واريءَ ۾ لڻي نارا توانا ٿيندا آهن، هنن پاليل نترن کي شڪار لاءِ لائوي طور ڪم آڻبو آهي. ڪي ڪي شوقين انهن کي ويڙهائيندا ۽ بازبون ۾ رکندا آهن.

شڪار جا طريقا:

پھريون آھي ٻندوق سان شڪار: جڏھن ڪارو نثر
 ڪنھن ٻنڊ تي يا ڪنھن مٿاھين ٻنڊ تي چڙھي موج
 سان ٻوليٺو آھي، ان وقت توبچي لڪي چڙھي وڃي
 ان کي ڏک ھڻندو آھي. ھن نموني فقط ٺر نثر جو
 شڪار ڪبو آھي. ٻيو نمونو آھي، لائو نثر ڪنھن
 گليل ھنڌ تي رکبو آھي ۽ ان جي ٻولڻ تي ڪارو
 نثر جھنگ مان نڪري وڙھڻ لاءِ اچي ظاهر ٿيندو آھي.
 ان وقت لڪل توبچي ڪھس ٻندوق سان ماري وڃھندو
 آھي. ھن نموني بہ فقط ٺر نثر جو شڪار ٿيندو آھي.
 ٽيون نمونو آھي تہ جھنگ ۾ ٻوڪڻ ۾ ٻہ چار ماڻھو
 لٽيون ۽ ٻانڊا کڻي نڪاء ڪندا ۽ (ھلڪون) ڏيندا ايندا
 ۽ نثرن کي نڙيندا ايندا آھن، جنھن آواز تي نثر
 اڏامندا آھن، جن کي توبچي ڏک ھڻندو ويندو آھي.
 ھن نموني ٺر توڙي مادي ٻنھي جو شڪار ٿيندو آھي،
 مگر پوري نثر جو شڪار ٻيءَ طرح ٿيندو آھي. سانوئي
 جي موسم ۾ جڏھن ساڻو ڪلورو (سھڙو، گام)، پوئڻ
 تي، جام ٿيندو آھي، تڏھن نثرن جا ولسر اٿي. ظاھر
 ظھور چڱن لاءِ گھمندا آھن، يا حرڻ جي منڍ ۽ سياري
 جڏھن اھو ڪلورو مڪي ويندو آھي ۽ ان جي
 پاڙن ۾ ننڍا ننڍا ڏاجوڙا ھوندا آھن، جيڪي زمين مان
 نثر چھنبڻ مان کوٽي انھن ڏاجوڙن کي کائيندا آھن.
 ھيءَ مندن محبوب ۽ داپسند خوراڪ ھوندي آھي. ۱

ان گادي تي تمام متارا ٿيندا آهن. اهي وقت ۾ سڄو وٺر گڏ هڪ هنڌ زمين کولڻ ۾ مشغول هوندو آهي. اهڙن وقتن تي جڏهن نثر کليل ميدان ۾ هوندا آهن، تڏهن توڻجي لکي مٿن فائر ڪندو آهي، جنهن ڏک سان هڪ کان وڌيڪ، ٻه، ٽي، چار چار گڏ هڪ ڌڪ ۾ به اچي ويندا آهن. ٻيو نمونو ته شام جو جڏهن نثر وٺي وڃي ويهندا آهن، ان وقت کين بندوق سان ساري سگهيو آهي. ٿيون نمونو ڪاري نثر جي شڪار وانگي ماڻهن جي مدد سان جهنگ مان نڙي پوءِ کين بندوق سان مارڻو آهي. انهن ٽن طريقن سان پوري نثر جو شڪار بندوق سان ڪري سگهيو آهي. ان کان علاوه جهنگ ۾ لکي پوري نثر جو شڪار بندوق سان ڪرڻ محال آهي.

بازن مان شڪار ڪرڻ: بلڙ سرڌ ماڻهن جي پيداوار آهن. اسان جي سنڌ ۾ سياري ۾ ايندا آهن ۽ اولهاري جي شروعات ۾ واپس هليا ويندا آهن. بازن جا گهڻائي قسم آهن. هو جڏهن سنڌ ۾ ايندا آهن، تڏهن بازن جا شوقين انهن کي کولي، سندن رات جي ويهڻ واري هنڌ جي ڪولا ڪندا آهن ۽ پوءِ اتي سٺا رڇ (چاربون) اڏي ان ۾ کين ڦاسائيندا آهن. بروقت سندن اکين جي هيٺين ڇيرون کي سئين سان ٽسبي سنهيون ڏوريون وجهي مٿي جي مٿان ڏوريون ٻڌي سندن اکيون بند ڪري ڇڏيندا آهن، جيئن هو ڪجهه

به ڏسي نه سگهون. پوءِ سندن جنگيون ۽ چمڙي جون
 سنهيون ڏوريون ٻاڪشا وجهي (جن کي دواليون
 چوندا آهن) انهن کي سنهيءَ مضبوط ڏوريءَ سان ٻڌي
 ڇڏيندا آهن ۽ هٿ جي مٿان چمڙي جو دستانو ٻڌي
 ان مٿان باز کي ويهاريوندا آهن ۽ ڏوري هٿ ۾ قابو
 جهلي پوءِ باز کي شهرن ۽ ميلن ملاڪڙن ۾ گهمائيندا
 وٺندا آهن، جيئن هو ماڻهن جي آواز جو خوف برداشت
 ڪري وڃي. پوءِ انهن جي اکين جون ڏوريون رفته
 رفته ڏوريون ڪندا ويندا آهن، جيئن هو ماڻهن کي
 ڏسندو ۽ ٻپ جهليندو رهي. ان کان سواءِ رات جو
 کيس ننڊ ڪرڻ نه ڏيندا آهن ۽ ڪا مائهو کيس سڄي
 رات هٿ تي ويهاري آهستي آهستي پٺيءَ تي هٿ
 ڦيرائيندو کيس سڃاڳ ڪندو رهندو آهي. اهڙيءَ طرح
 اٺ-ڏهه ڏينهن ڪندا آهن، جيستائين باز مائهو جو
 ٻپ جهلي ساڻس هري ميري وڃي. پوءِ سندس اکين
 وارون ڏوريون مٿا ڪڍي اکيون کولي ڇڏيندا آهن
 ۽ هٿ تي رکي خوب گهمائيندا آهن، جيئن سندس خوف اصل
 لهي وڃي ۽ ڪنهن به شئي کان نه ڊڄي. ان کان بعد ٻي
 کيس شڪار ڪرڻ لاءِ هيرائيندا آهن. ائين ڪرڻ لاءِ تير
 يا ڪنهن ٻئي پکيءَ جي کٽل لاهي، گوشت جدا ڪري،
 ۽ ان کٽل کي ڪجهه سان ڀري هڪ بوتلو تيار ڪندا
 آهن ۽ ان کي باز جي سامهون ٻال وانگر اڇلائيندا
 آهن. جنهن کي باز اڏائي وڃي جهليندو آهي. اهڙي

آزمائش بعد جنسي جيمرو ٿي ڪي ڪنهن ڪٽيل اڏائيندا آهن. ان ڪري باز وڃي پڪڙيندو. آهي. اهو شغل ايستائين جاري رکندا آهن، جيستائين باز مڪمل شڪار جي لائق پئجي وڃي. انهيءَ عرصي اندر شڪري جهنگلي ننڍا پکي، نتر، گيرا، ڪپرون، ٻيڙها، ٻريلا وغيره ڦاسائي اچي باز کي ڪارائيندا آهن. ۽ جڏهن باز خود شڪار جي لائق ٿيندو آهي ته پوءِ کيس ڪيل شڪار وارن پکين مان ڪارائبو آهي. باز کي اڪثر مٿي ۾ چمڙي جي ٽوپي وجهي ڇڏيندا آهن، جيئن هو گهڻو اڏام جي ڪوشش نه ڪري ۽ پریشان نه ٿئي. پاليل باز کي پيرن ۾ سنهڙيون گهنگريون وجهي ڇڏيندا آهن، جيئن خبر پوي ته هي پاليل باز آهي. شڪار وقت ڇڪڙهن مالڪ کان جدا ٿي وڃي ته ان کي سولائيءَ مان کولي سگهجي. باز کي جنهن ڏينهن شڪار ڪرائڻو هوندو آهي، ان ڏينهن صبح جو کيس کاڌو نه ڏنو ويندو. آهي ۽ سويل ٿي پهچي ڇٽا باز کي جهنگل ۾ روئي ويندا آهن ۽ بازدار خود باز کي سنڀاليندو آهي، باقي ٻيا ماڻهو جهنگل مان يا پوکن مان نڪائي پکين کي اڏائيندا آهن. بازدار باز کي ٻيڇي مهل سندس پيرن مان دوائون ڪڍي ڇڏيندو آهي. سندس مٿي مان چمڙي جي ٽوپي لاهي، باز کي مٿ ۾ رقابو جهليندو آهي ۽ نتر جي اڏام سان ٻروقت مٿ مان ٻال وانگي باز کي ان نتر جي ٻليان ڦٽو

ڪندو آهي. باز گهڻو ڪري نتر جي هيٺان اڏامندو ويندو آهي. جنهن مهل نتر هيٺ ڪنهن وٺڻ لهن جي ڪوشش ڪندو آهي، انهيءَ وقت باز ٿوه. ڏيئي کيس وڃي پنهنجن چنبن ۾ ضبط ڪندو آهي ۽ پوءِ ٻئي ڀڙڪو اچي پٽ تي ڪيرندا آهن ۽ چنبن ۾ دٻائي نتر مٿان چڙهيو وينو هوندو آهي. پوءِ شڪاري وڃي باز جي چنبن ۾ بند ٿيل نتر کي ٽڪير وجهندو آهي ۽ رت باز کي پياريندو آهي. چورت باز سندس جهنب سان چوسيندو آهي. ان بعد آهستي آهستي باز جي چنبن مان نتر کي ڪڍيو آهي. پر جيڪڏهن نتر جيئرو ڇڏائڻو هوندو آهي ته پوءِ نتر کي قابو جهلي، ان بعد نتر جو ٻونو، جو شڪاري پاڻ مان ڪڍندا آهن، اهو ان جي سامهون مٿي هوا ۾ اچي ٻو آهي ته باز ازخود ان ڏانهن اڏامندو آهي ۽ جهليل نتر کي آزاد ڪرائي وٺيو آهي. ڪنهن به صورت ۾ باز جي چنبن مان شڪار زوريءَ نه ڦريندا آهن. جيڪڏهن هن کان شڪار زوري ڪيسو ويو ته هو بددل ٿي پوندو، جنهن کي ”ڪم نپرو“ چئبو آهي. پوءِ وري اهو باز شڪار نه ڪندو. اهڙي خراب ٿيل باز کي وري شڪار لائق بنائڻ لاءِ سخت محنت ڪرڻي پوندي آهي ۽ گهڻو وقت لڳي ويندو آهي. نترن جو شڪار ٻين بازن سان به ڪري سگهيو آهي، پر هن شڪار لائق هڪ خاص قسم جو باز هوندو آهي، جنهن کي ”پائشو“ چوندا

آهن ۽ هي باز ڪاري نتر کان ٿورو وڏو ٿيندو آهي ۽ شڪار ۾ تمام ڦڙت ۽ هوشيار هڪي ٿيندو آهي. ۽ سائس روزانو ان-ڏهه نتر شڪار ڪري سگهيا آهن. شڪار ختم ٿيڻ بعد کيس ڪارائي ڍؤ ڪرائبو آهي. هن فموني باز جي شڪار ڪرڻ سان، ڪارا ۽ پورا سڀيئي نتر، نر توڙي ماديون، الهن جو شڪار ڪيو ويندو آهي. هي شڪار تمام مزدار ٿيندو آهي ۽ خاص طرح اير ماڻهو هن جو گهڻو شوق ڪندا آهن ۽ گريون رفمون ڏهڻي هاليل باز خريد ڪندا آهن ۽ هر هڪ باز جي سنڀال لاءِ هڪ هڪ علحدو ماڻهو هوندو آهي، جنهن کي بازدار چوندا آهن ۽ اهڙن ماڻهن کي ڪاڏي ڪپڙي کان علاوه چڱا خاصا پگهار به ڏبا آهن. هينديده شڪار ڪرائڻ تي کين انعامن سان به نوازيو ويندو آهي.

لاٿوي ”هاليل“ نتر سان شڪار ڪرڻ ڪاري هاليل نر نتر کي جهنگ ۾ الهيءَ هنڌ جي نزديڪ کڻي ڇڏيو آهي، جتي جهنگلي نتر هوليندڙ هوندو آهي. اتي پهچڻ بعد ٽن لاکيٽن وٺڻ جي وچ واري گهٽ کي يا ڪنهن وڏي وڻ جي وچان ڪنهن ڪپڙي ۾ لڪل طرح ڪنڌي (ڦالڊو) ٻڌي، ڇڏي آهي يا الهيءَ گهٽ جي پٺئين پاسي سٺي مضبوط سٺ جو رچ (جاري)، جنهن کي لاڙڪي چئبو آهي ۽ گهڙو رنگ جي هوندي آهي ۽ جا ظاهر ڏسڻ ۾ نه اچي، اها وڻ کي ڦيرائي ڇڏي.

الهيءَ انتظام ڪرڻ بعد لائوي نتر کي انهيءَ گهٽ
 جي سامهون کليل هنڌ تي وکي سندس پڇري مٿان
 مٿ ڪن ٿارين جي ڏهڻي ڇڏي آهي. ان بعد شڪاري
 بلڪل الهيءَ گهٽ جي سامهون هئي طرف نتر کان
 ڪجهه پريرو لکي وڃي ويهندو آهي ۽ نتر کي
 ٻولڻ لاءِ گهٽڪار ڪندو آهي ها سڀئي وڃائيندو آهي،
 جنهن به نموني نتر ٻولڻ لاءِ هيڙايل هوندو آهي انهيءَ
 آواز تي نتر به چار دفعا ٽچڪ ٽچڪ ڪري پوءِ ٻولڻ
 شروع ڪندو آهي. پر ڇهڪي نتر ٻولڻ جا ٽيڪا آهن،
 انهن کي سڀئي هٿن جي ضرورت نه هوندي آهي ۽
 هو از خود ٻولڻ شروع ڪري ڏيندا آهن ۽ سندس ٻولڻ
 تي يڪدم جهنگلي نتر ٻولڻ بند ڪري ڇوڙي ايندو
 آهي ۽ سندس ظاهر ٿيڻ تي ٻايل نتر به ٻولڻ بند ڪري
 ڇڏيندو آهي ۽ جنهن طرف نتر هوندو آهي انهيءَ طرف
 منهن ڪري پڇري به منهن هڻندو آهي ۽ ٻاهر نڪري
 وڃي وڙهڻ لڳي. ڪوشش ڪندو آهي. هڻي پاسي
 جهنگلي نتر به پڇري جي چوڌاري گهيري ۾ ڦرندو ۽
 هيڏانهن هوڏانهن ٻاهر ايندو رهندو آهي، جڏهن خاطري
 ڪندو آهي ته ڪو خطرو ڪونه آهي، تڏهن ويجهو
 ڇڪر هٿ لڳندو آهي. آخر اچي پڇري جي ٻاهران
 جهنبون هڻي ٻايل نتر سان وڙهڻ شروع ڪندو آهي.
 سندس ڦاسائڻ جي نزڪيب هيءَ آهي، جو جڏهن هو
 نتر جي چوگرد وڏو گهيرو ڏيندو آهي ۽ جنهن مهل

گهٽ جي سامهون ايندو آهي، ان وقت شڪاري ڪنهن رومال يا ٽوال سان هٿ مٿي ڪٽي کيس ٿاهڻ ڏيندو آهي. هٿ جي ٽڪڙي ڇرهر اهڙي نموني ڪندو آهي جيئن نتر مجبور ٿي سامهون واري گهٽ ڏانهن ڊوڙي ۽ ڦاٽندي يا چاريءَ ۾ وڃي ڦاسي. اهو ڪم تمام ٽڪڙو ۽ جلديءَ ۾ ڪيو آهي، جيئن نتر کي ڦاٽندي يا چاريءَ هڃڻ جو سماع ٿئي نه پوي. پر جي ڍر ڪمي ۽ ڪس ٿورو شڪ پيو ته ڊوڙ ٻند ڪري سڌو آسمان طرف اڏامي ويندو. هيءُ شڪار تمام ڏکيو ۽ چالاڪيءَ وارو هوندو آهي. هيءُ پکي تمام سجاڳو هوندو آهي. پهريائين اچڻ سان چوڌاري چڪر ڏيئي ڏسندو آهي ۽ جي اوجھو ڦاٽندي تي يا چاريءَ تي نظر پئجي وڃي ته اتي ٻيهي به چار دفعا ڪيٽ ڪيٽ ڪري پوءِ چڪر ڏيئي چالو رکندو آهي. ٻين طرفن کان پيو گهمندو آهي. انهيءَ گهٽ کي سامهون ايندو ٿي نه آهي. پر جي زوريءَ انهيءَ طرف ڊوڙائين، اٿس ته هڪدم هٿي طرف پڇي ويندو آهي يا هٿي آسمان طرف اڏامي ويندو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ جنهن طرف ڊوڙندو آهي، وري پيو ڦاٽندو انهيءَ پاسي ڪنهن گهٽ کان آڏو آهي. جتان پهريائين ٿيو هوندو. پوءِ اوجھو وڃي ان ڦاسندو، ڇو ته هيءُ پکي تمام ڦاٽندي ٿيندو آهي. ۽ وري لائويءَ جي پويءَ تي هڪدم ڊوڙي ايندو آهي. اهڙيءَ طرح ڪيترائي ڀيرا کيس ڦٽندو.

ڏٺو آهي ته وري وري ٻيو ايندو آهي. نيسٽائين، ٻا نه
 ڦاسي پوي يا شڪاري بيزار ٿي کيس ڇڏي هليو وڃي.
 شڪاري نتر جي ماديءَ سان شڪار ڪرڻ:

هيءُ شڪار اهي ماڻهو ڪندا آهن، جيڪي مادي
 نتريءَ جي ٻولي ڄاڻندا آهن، جيڪا ٻولي مادي نتر
 لڳ وقت تر نتر کي ڪولڻ لاءِ ڪندي آهي. هن
 نموني نتر ڦاسائڻ لاءِ دام تيار ڪبو آهي، جو لوهي
 ڪاس جو ٺهيل هوندو آهي. ان جا چوڪنڊا خانا
 هوندا آهن، جن ۾ ڏاکڻ جون تندون مڙهيون آهن ۽
 انهن جي وچ ۾ گهوڙي جي پڇ جي وارن مان ٺهيل
 ڦاندا پيل هوندا آهن. اهڙي دام جي هر هڪ پٽيءَ ۾
 ٽي يا چار ور هوندا آهن، يعني هر پٽيءَ ۾ ويهارو
 ڦاندا هوندا آهن. شڪار لاءِ نتر کي اني پهچيو آهي،
 جتي تر ٻوليونڌڙ هوندو آهي. پوءِ اچي ميدان ۾
 هڪ ڪيلي کوڙي، ان ۾ نتريءَ کي پڇري مان ٻاهر
 ڪڍي سندس هڪ چنگهه ڪليءَ سان ٻڏي ڇڏي آهي
 ۽ ٻيءَ چنگهه سندس گوڏي وٽ ٻڏي کيس هڪ جاءِ
 تي بيهاري ڇڏيو آهي، جيئن هيڏانهن هوڏانهن نه ڊوڙي
 ۽ نه ڦٽڪي، بلڪ هڪ جاءِ تي بيٺي رهي. پوءِ سندس
 چوڌاري دام ڦيرائي ۽ شڪاري يڪدم لڪي ماديءَ
 نتر جي ٻولي وڌي آواز سان ڪندو آهي، جنهن کي
 ٻڌڻ سان تر نتر يڪدم وڌڻ يا ڪڪڻ ڪانڻ سان

ڊوڙي لڪري ايندو ۽ جڏهن مادي نتر تي نظر هوندي
 اٿس ته ٻي خطا وٺي ان ڏانهن ڊوڙ ڪندو آهي هن
 لاءِ ته لڳ ڀڳ ڪرڻ واسطي ماديءَ تي چڙهي وڃي.
 انهيءَ شوق ۾ ايترو ته مدهوش ٿي ويندو آهي جو
 کيس دام جو سماءُ نه پوندو آهي ۽ اوچتوئي اوچتو
 دام ۾ ڦاسي ويندو آهي، جنهن بعد شڪاري، نتر کي
 ڪليءَ مان ڇوڙي پڇري ۾ وجهي کڻي وڃي ٻئي نتر
 جو شڪار ڪندو آهي. هيءُ شڪار ٿوريءَ محنت
 وارو ۽ آسان آهي پر هر ڪو منهنجو ڪري نه سگهندو
 ڇو ته مادي نتر جي ٻولي ڄاڻڻ هن شڪار لاءِ خاص
 شرط آهي.

پوري نتر جو شڪار: هيءُ شڪار اڪيلي هائيل
 نر يا نر-مادي گڏ ٻنهي نمونن ۾ وسيلن ملڻ ڪري
 سگهيو آهي. ان لاءِ بانس جي ڪاٺين يا لٽيءَ جي
 ڪاٺين مان اهڙي نموني دام ٺاهيو آهي جهڙي نموني
 ڪاوڙي نتر ڦاسائڻ وارو دام ٺاهيو ويندو آهي. شڪاريءَ
 دام پٽڻ پويان ۽ پڇرو هٿ ۾ کڻي جهنگ جو رخ
 ڪندا آهن ۽ اتي سڀني وچائي نتر کي ٻولاڻيندا آهن.
 نتر جي ٻوليءَ تي جهنگلي نتر به ٻولاڻيندا آهن، پوءِ
 ساٺ-ميٺ ۾ اُتي دام پکيڙي لائودي نتر کي ڪنهن
 وڻ ۾ مناسب هنڌ تي رکي پڇري کي ٿارڻ سان مضبوط
 ڪري ڇڏيو آهي، جيئن جهنگلي نتر پڇري ۾ بند
 ٿيل نتر کي ڏسي ٺهي پڇي نه وڃي، پوءِ شڪاري

ڪنهن گهاٽي وڻ ۾ لڪي ويهي سڀني وچائي ڏيئي
 کي ٻولائيندو آهي. ڪي نتر شڪاريءَ جي ڇيڻ سان
 گڏ يڪدم از خود ٻولڻ شروع ڪندا آهن جنهن جي
 جواب ۾ يا ته جهنگلي نتر ٻوليندا ۽ ڊوڙندا ايندا آهن
 يا ته ماٺ ماٺ ڪري اچي نتر تي حملو ڪندا آهن.
 ڇو ته جهڙيءَ طرح زميندارن جون زمينون ورهاست
 ٿيل هونديون آهن ۽ پنهنجي حد ۾ ٻئي زميندار جو
 دخل برداشت نه ڪندا آهن. ساڳيءَ طرح نتر به
 پنهنجي جاءِ ۾ ٻئي نتر کي اچڻ نه سهندا آهن ۽
 کيس ماري هڪالي ڪيڻ لاءِ نقش ڪار ڪندا آهن.
 هيءَ نترن جو مقابلو عجيب نموني ۽ حيرت انگيز به
 هوندو آهي ته عبرتناڪ به هوندو آهي. هڪ طرف
 تماشو هوندو آهي ته ٻئي طرف خداپاڪ جي قدرت جو
 اهڙو مشاهدو هوندو آهي، جو عين انسانن جي فطرت
 مطابق هوندو آهي. جهڙيءَ طرح انسانن ۾ ڪنهن
 قبضيڌاريءَ تي وڏو فساد ٿيندو آهي ۽ ٻنهي طرفن جا
 ماڻهو وڏي هل ۽ گوڙ سان پنهنجي طاقت جو مظاهرو
 ڪندا آهن، ۽ هڪٻئي کي هڪلون ۽ ڊڙڪا ڏيندا
 ۽ گهٽ-وڌ ڳالهائيندا آهن اهڙي طرح هي هڪي
 جڏهن آسهون سامهون ٿيندا آهن ته سندن ٻئي
 آواز هوندو آهي. ”هون هون ڪهڙو ڪهڙو“ اهڙي
 طرح هڪلون ڪندا ۽ ٻوليندا رهندا آهن. ٻيئي وطن
 جي آزاديءَ ۾ غيرن کي نڙي ڪيڻ جو هڪ انوکو

ڪردار ادا ڪندا آهن. جنهن جهيڙي دوران ڪي دام
 ۾ ڦاسي وڃن. مٿان پنهنجي جان جي قرباني ڏيندا آهن.
 انهن ڪدام تي هڪ کان چئن-پنجن ٽائين تتر ڦاسندا
 آهن. اهڙيءَ طرح روزانه شڪاري هندنهن-ونهن تتر
 شڪار ڪري سگهندو آهي. ڪڏهن دام خالي به وڃندو
 آهي. پر ڪڏهن ائين به ٿيندو آهي ته سڄي ڏينهن
 جي شڪار ۾ ماريءَ کي ڪجهه به هٿ نه ايندو آهي
 ان ڪري چوڻي آهي ته شڪار بيمار آهي، هن شڪار
 وقت ته تتر اچي دام ۾ ڦاسي پوندا آهن يا جيڪڏهن
 ڦري دام جي پاسي کان اندر لنگهي ايندا آهن ته انهن
 کي ڪنگهار ڪرڻ سان ڏيچارڻي پڇاڻبو آهي ۽ موت
 ۾ ڊوڙندي دام ۾ ڦاسي پوندا آهن ڪي وري دام ۾
 ڦاس بعد ڦاندا ٿوڙائي پڇي ويندا آهن ته ڪي وري
 پهرن جي تنهن سان ڦاندا کولي آزاد ٿي ويندا آهن،
 ڪي ته ڦاندي ۾ گهٽجي مري به پوندا آهن، اهڙيءَ
 طرح ڦاس بعد جيڪي ٻچندا آهن، اهي في الحال ٿوري
 پڪڙي ويندا آهن ۽ پوءِ هڪٻئي کي گولن لاءِ ڪپڙو
 ڪپڙو جي ٻولي ڪري هڪٻئي کي سڏيندا آهن،
 جنهن بعد گڏ ٿيڻ تي کين خبر پوندي آهي ته ڪهڙا
 سندن رفيق گم آهن ۽ پوءِ کين هٿ ڪرڻ لاءِ رکي
 رکي کين سڏيندا آهن. اهو عمل ۲-ٽي ڏينهن جاري
 رکندا آهن جنهن کان پوءِ تسلي ڪرڻ تي سندن
 انتظار لاهي ڇڏيندا آهن. اهڙا ڪڙابل تتر گهٽ ۾

گهٽ ڇهه مهينا وري دام تي نه ايندا آهن ۽ جڏهن وري ٻه ٽي سر ٻچا ڪندا آهن ۽ اهي جوان ۽ وڙهن جهڙا ٿيندا آهن ته انهن مان گڏجي وڙهن لاءِ ايندا آهن، مگر جيڪي دام مان ڦاسي پوءِ ان مان آزاد ٿي ويندا آهن اهي يا ته دام وٽ اچي اتي بيهي رهندا آهن ۽ اتي ئي ٻيا ٻوليون ڪندا ۽ هڪٻئي ڏيندا آهن يا ته دام مٿان ٽپي اندر لنگهي ايندا آهن ۽ پجري واري وٽ جسي هيٺان بيهي ٻاليل نتر مان وڙهندا آهن ۽ سندس منهن ۾ مٽي وجهندا يا وري به ٽي گڏ پجري تي چڙهي ويندا آهن ۽ ٻاليل نتر کي ايترو پريشان ڪندا آهن جو نه رڳو وڙهن ڇڏي ڏيندو آهي پر ٻولن به بند ڪري پجري ۾ لڪڻ لڳندو آهي، اهڙو هيسيل نتر گهڻو وقت شڪار کان بيمار ٿي ويندو آهي، يا اصل هميشه لاءِ شڪار کان بيمار ٿي ويندو آهي. پجري تي چڙهي وٺل نترن کي ڦٽو ڏيئي ٻوڙائبو آهي ته اهي سڌو اڏامي هليا ويندا آهن، ۽ جيڪي هيٺ لهي ٻوڙندا آهن اهي به دام وٽ رهجي ان مٿان ٽپي هليا ويندا آهن، اهڙا نتر ڪڏهن اتفاقي ڦاسندا آهن.

ٻاليل نترن جي حفاظت ڪرڻ:

ڪاري نتر کي رات جو سيءِ کان بچائڻ لاءِ ٻا ٻلن وغيره کان محفوظ ڪرڻ لاءِ ماڻهو کيس پنهنجي

پر ۾ يا ڪٿي سان ڊڪي رکندو آهي، ۽ ڏينهن جو
ڪنهن شاهين هنڌ تي يا ڪنهن وڻ ۾ ٺنڪي رکندو
آهي، جتي ٻلو يا سور وغيره کيس نقصان پهچائي نه
سگهي ۽ پجري مٿان ڪپڙي جو پوش، يعني چولي
وڃهي ڇڏي آهي، جيئن هو ڪنهن شيءِ کان نه ڊڄي،
فقط شڪار تي رڪڻ مهل چولي لاهي ڇڏي آهي، ۽
ٿارن جي مٿ پجري مٿان رکي آهي جيئن جهنگلي
تتر کي شڪ نه پوي ۽ مائيل تتر کي مٿان اوچتو
باز ڌڪ نه اچي هئي، هيءُ تتر سندس همجنس لاءِ سخت
ضدي هوندو آهي. ان جي باوجود حد درجي جو ڊڄڻو
هوندو آهي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن وقت جهگراڙ ٻلي،
نور، ڪٽي يا باز جو اوچتو حملو ٿيون پوءِ ڪيترا
ڏينهن ٻوليندو ٿي نه آهي، جنهن بعد گهر ۾ نه ٻوليندو
آهي پر جهنگ ۾ شڪار تي ڪونه ٻوليندو آهي، رڳو
ڪيٽ ڪيٽ جو آواز ڪري خطري جو اطلاع ظاهر
ڪندو آهي. پر ڪي تتر هميشه جي لاءِ ٻولڻ ختم
ڪري شڪار کان بيڪار بڻجي ويندا آهن. جنهن
سبب شڪاريءَ کي وڏو نقصان رسندو آهي، ڇو ته
ڪارو تتر گهٽ انداز ۾ پالڻ سبب وڏيءَ قيمت تي
ملندو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ شڪاريءَ کي سون
رئين جو نقصان برداشت ڪرڻو پوندو آهي، انهيءَ
ڪري هن جي بچاءَ ۽ حفاظت جو خاص انتظام ڪيو
آهي ۽ شڪار جي وقت تمام چوڪس رهڻو پوندو

آهي، پوري نثر جي بچاء لاء به ساڳيا انتظام ڪبا آهن،
 مگر ان جي پچري جي مٿان چوليءَ ڍڪڻ جي
 ضرورت نه هوندي آهي. رکبو شڪار جي وقت جهنگ
 ۾ کين ڍڪيل رکبو آهي، جيئن مناسب وقت ۾
 شڪار جي نشان بغير نه هولي، ڇو ته جتي رaha هوندا
 آهن اتي نثر جي هوليءَ ٻڌڻ سان ڊوڙي ايندا آهن
 ۽ دام رکڻ کان اڳ اچي شڪاريءَ کي ڏسي ٿي ويندا
 آهن، پوءِ نثر ڪهڙو به ڪئي هولي ته به وري ويجهو نه
 ايندا آهن، رکبو پري کان هوليندا رهندا آهن. پوري
 نثر کي جيتوڻيڪ شڪار وقت مٿي وٺڻ تي لڪائي
 رکبو آهي، جيئن گدڙ، جهڪراڙ ٻلي، نور ۽ باز جي
 حملي جو خطرو نه رهي. ڇو ته شڪاري نثر کان
 پريو ۽ لڪل رهندو آهي ۽ نثر کي ڏسي نه سگهندو
 آهي. اهڙيءَ حالت ۾ نثر تي حملي هڻڻ جو وڏو
 خطرو هوندو آهي، ڇاڪاڻ ته لائوي نثر جو منهن
 جهنگلي نثرن ڏانهن هوندو ۽ هو انهن سان وڙهڻ ۽
 ٻولڻ ۾ مشغول هوندو آهي ته جانور اوچتو مٿس حملو
 ڪري ڏيندا آهن ۽ اهڙن جانورن ۽ ٻالن جو جيڪڏهن
 حملي کان اڳ پاليل نثر کي پتو هوندو آهي ته ٻولڻ
 بند ڪري زور سان چرڙاٽ ڪرڻ شروع ڪندو آهي،
 جنهن آواز تي شڪاري سڃاڻي ٿي سندس بچاء لاءِ
 پهچي ويندو آهي. پر جيڪڏهن بيخبري ۽ مٿس حملو
 ٿي هوندو آهي ته مالڪ جي پهچڻ کان اڳ به کيس

لفغان ٻهجي ويندو آهي. نور سندس سنهو منهن پيجري جي. ڪاٺين جي وٽهن مان اڪاري نتر جي جنگهن يا ڪنڀڙائين مان جهلي سندس عضوا پيجي وجهندو آهي. جهنگ ٻلو پڪدم وات وجهي پيجرو پيجي نتر کي ماري وجهندو آهي. يا ڪيس سخت نقصان پهچائيندو آهي. ان کان سواءِ ڪارن توڙي پورن نترن کي گهمڻ ۽ واري ۽ ۽ لٽڻ ۽ مائي گاهه ۾ جيتن چٽن لاءِ پيجري مان ٻاهر ڪڍي ڇڏبو آهي. تڏهن سندس بچاءِ لاءِ خاص طرح چوڪس ٿي ويهڻو پوندو آهي.

ڳارين يعني کنڌين سان شڪار ڪرڻ:

گهوڙي جي ٻچ جي وارن مان ڏهه-ٻارهن وارن ۾ ملائي انهن چوٽين کي پاڻ ۾ گڏي گندي ڏيئي کين بند ڪبو آهي. پوءِ انهن کي وٽ ڏيئي ننڍن تيار ڪبي آهي. جنهن کي ڦاندو چئبو آهي. اهـ و ڦاندو ڪاري توڙي پوري نترن جي ڏانهن ڏاهن ۾ به ڪم آڻبو آهي. اهڙا ئي يا چار ڦاندا هڪ نميءَ ۽ وڏيل ڏور جيڪا فوت ڪن ٻڌي هوندي آهي، ان ۾ ڌار ڌار وٺين ٿي ٻڌي کين گول چلي وانگر سرڪڻ ٺاهي تيار ڪبو آهي. ان کي ڳاري يا کنڌي چئبو آهي. پوءِ اهڙيون ويهارو يا گهٽ وڌ ڏاڍا ۾ وقت ۽ حالت جي لحاظ سارو تيار ٿيل کنڌيون کڻي جهنگ ۾ جنهن جاءِ تي نتر گهمندڙ هوندا آهن، اتي وڃبو آهي ۽

لڏي ڀرولي سارن جي تهن (ٽورن) جي ساڻ لمبي
 آهي، پوءِ اتي وڃي گيس ۽ وٺڻ جي وچ ۾ مٺ
 مٺ تهن جي رکي گهڻي پست ۽ تهن کي ورڇيو
 آهي. ۽ وٺڻ جي وچ وارين گهڻن ۽ وٺڻ ۾ جتان
 پکين جي اچ وڃ جو لنگهه سمجهو آهي. اتي
 وٺ جي ٿارن جون ڪليون ڪوڙي انهن ۾ ڪنڌيون
 ٻڌي وڃبو آهي ۽ رهيل وٺڻ ۾ ٿار هڻي بند ڪيو
 اٿن، ڇاڪه هڪ قسم جو لوڙهو ٺاهيو آهي، جو جهنگ
 جي هڪ چيڙي کان ٻئي چيڙي تائين يڪو ڪنڊيل
 هوندو آهي، ۽ جن گهڻين تي ڪنڌيون اڏيل هونديون
 آهن، تن کان سواءِ ٻئي ڪنهن به هنڌان اچڻ وڃڻ جو
 رستو نه هوندو آهي، پوءِ جنهن وقت جهنگلي نتر
 چوڪي ۾ گهڻ لاءِ نڪرندا آهن، ان وقت تهن کي
 ڏسي ان کي ڀرن سان ڦولهيندا آهن ۽ ان سان ريوڻ
 ۽ ان جا منها داڻا کائيندا آهن ۽ وري ٻيءَ ڏکيءَ
 ڏانهن ڊوڙيندا آهن. اهڙيءَ هلچل سبب ڪنڌين ۽ ڦاسي
 ٻوندا آهن. پوءِ جڏهن هن - چئن ڪلاڪن بعد شڪاري
 سڌ سماءُ لهڻ لاءِ ويندو آهي، تڏهن وڃي ڦاٿل نترن
 کي پڪڙيندو آهي. هن نموني ڪارا توڙي پورا، ٺر
 ماديون ڦاسيون وينديون آهن. اهڙي نموني واري
 شڪار کي ٿانڪ وارو شڪار چئبو آهي. هن شڪار
 مان شڪاريءَ کي وڏو فائدو نه پهچندو آهي، ڇو ته
 ڪو نتر ڪڏهن ڦاسندو آهي نه ڪو ڪڏهن. ڦاٿل

تتر کي شڪاري ڪيڻ لاءِ ويندو آهي ته کيس ڏسي
 ٻيا تتر اڏامي هليا ويندا آهن، انهيءَ ڪري ماري پڻ-
 چئن ڪلاڪن بعد گهڻو ڪندو آهي. ان ڪري کي
 ڦاٿل تتر ڦاٿندو ٿوڙائي ويندا آهن ته کي گهٽجي
 مري ويندا آهن. ٿاڻڪ جو ٻيو نمونو هن ريت هوندو
 آهي ته تترن کي ڪن وٽن ۾ ويٺل ڏسي، انهن جي
 هڪ پاسي ٿاڻڪ ڏيئي پوءِ ٻوٽن پاسي کان آهستي
 آهستي وٽن کي اڳاڻيو آهي ته تتر اڳتي ڊوڙيندا
 ويندا آهن ۽ وڃي ڪنڌين ۾ ڦاسندا آهن. هيءُ شڪار
 پنهنجن جو گرميءَ ۾ ڪبو آهي، جڏهن تتر اڏام
 بدران پهريو ڊوڙيندا آهن ۽ سڀئي ڦاٿل تتر شڪاري
 بروقت حاصل ڪري سگهندو آهي ٿاڻڪ جو مٿيون
 هيءُ طريقو هوندو آهي جو صبح جو ٻيا شام مٺل
 جهنگ ۾ ٺڪائي تترن جي ولر کڻي اڏائيندا آهن،
 جنهن سبب تتر پکڙي ويندا آهن. پوءِ سندن وچان
 ٿاڻڪ جلداڻيءَ سان ڪڍي ان ۾ ڪڍيون ٻڌي لڪي
 وڃبو آهي، پوءِ تتر هڪٻئي سان ملڻ لاءِ ٻوليون
 ڪندا ۽ هڪٻئي ڏانهن ڊوڙيندا آهن. اهڙي ئي ڊوڙ ۾
 هو ڪنڌين ۾ ڦاسي پوئدا آهن جن کي شڪاري بروقت
 مٿ ڪڙي ويندا آهن. هن نموني واري شڪار ۾ فقط
 پورا تتر خاص ڪري ڦاسندا آهن، بعضي ڪاري تتر
 جا ٻچا جيڪي جوانيءَ کان اڳ ماءُ سان گڏ گهمندا
 آهن ۽ اهڙي ٺاهه پوڻ وقت اڏامي ماءُ کان جدا ٿي

ويندا آهن، اهي به سندن ماء جي سڙڻ تي ان سان
 ملڻ لاءِ اوڏانهن ڊوڙندا آهن. پوءِ جيڪڏهن وچ ۾
 ڦلاڪ هوندي آهي ته اهي به ڦاسي پوندا آهن. ڪنڊين
 مان شڪار جو چوٽون طريقو هن ريت هوندو آهي ته
 جهنگ ۾ ٽهه ٻڪريون وڃيا آهن ۽ هڪ هنڌ جهنگ
 جي وچ ۾ وڏي ڍڪي تهن جي ڪري ڇڏي آهي ۽
 ان جي چوڌاري ٽارين جو لوڙهو ڏيئي ان جون پنج-
 چار گهٽيون کليل ڇڏيون آهن ۽ تهن جي ڍڪيءَ
 ۾ ڪجهه ان جا ڏاڏا به ملائي ڇڏيا آهن. پوءِ ٽن
 جهنگ ۾ گهمندي تهن جي لنڊن ڍڪين کي ڦولهيندا،
 آخر وڏي ڍڪيءَ تي پهچي ويندا آهن ۽ ان کائي خوش
 ٿيندا آهن. انهيءَ آسري تي ٻئي ڏينهن سويل اٿي تهن
 جي ڍڪي تي اچڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، مگر سندن
 اچڻ کن اک ماري انهن گهٽين تي فخر مهل ڪندون ۽
 ٻڏي ويندو آهي، يا اکين ڏينهن سج لهڻ مهل ڪنڊون
 ٻڏي ڇڏيندو آهي. پوءِ جوشن ٿي اندر لنگهڻ جي
 ڪوشش ڪندا آهن نئين ڪنڊن ۾ ڦاسي پوندا آهن.
 پوءِ جيڪڏهن شڪاري لڪل هوندو آهي ته هر وقت
 شڪار کي هٿ ڪري وٺندو آهي. هيءَ صورت ۾
 جهنگلي جانور ۽ سور وغيره کين پنهنجو لقمو بنائيندا
 آهن پر جيڪڏهن کين ٻچن لاءِ کڻي وڃڻو هوندو آهي
 ته پوءِ سنڌيءَ جي ٻاڪي واري ڪارروائي ٿيندي
 آهي. ”گهات نه ڇڏ ۾ گهڙائي به گهر.“ ساڳيءَ

طرح شڪار ۾ ويو پر ڪنڌي ۾ مياڻس ڪڍ ويهي. هن نموني واري شڪار کي پونگلي وارو شڪار چئبو آهي. هن ۾ ڪارا توڙي پورا نمر توڙي ماديون ڦاسائي سگهيا آهن.

ڪڙهيءَ سان شڪار ڪرڻ: ڪڙهي اهو ريج آهي جنهن سان مهاڻا يا ملاح ڍلڻ ۾ مڇي جهلندا آهن. هن جو هيٺيون پاسو ويڪرو ۽ مٿي چوٽي سوڙهي ٿيندي آهي. هيءَ ڇهن کانين تي مخروطي نموني هوندي آهي. هن نموني جو شڪار پونگليءَ واري شڪار وانگر ڪيو آهي، مگر تفاوت فقط هيءَ هوندو آهي ته پونگليءَ واري شڪار ۾ نهن جي ڊگهيءَ کي چوڌاري لڌڻ جو وڌڻو ڏيئي، ڪليون کليل ڇڏيون آهن، پر هن شڪار لاءِ نهن جي ڊگهيءَ مٿان ڊگهن ٿارڻ جو هڪ جهوپڙو ٺاهيو آهي. انهن ٿارڻ جون ٻاڙون پري پري ڪوڙي فقط انهن جون چوٽيون ملائي ڇڏيون آهن، پوءِ به ٽي ڏينهن روزانه انهن نهن ۾ ان جا داڻا وجهي ڇڏيا آهن جنهن نمر چڱيءَ طرح هيري هيري ۽ ڊڄ ڊڄ جهلي وڃن پوءِ شڪاري کليل ڪڙهي، کڻي وڃي انهيءَ جهوپڙيءَ هيٺان نهن مٿان رکندو آهي پر هن نهن هڪ ڪڏڻي ۾ لڳي ويهندو آهي. ڪڙهيءَ جي چوٽيءَ ۾ هڪ سنهي ٿور پيل هوندي آهي، ان کي پاڻ ڏانهن ڇڪندو آهي جنهن سبب ڪڙهيءَ جو هڪ پاسو ماريءَ جي طرف هوندو آهي اهو زمين تي

جھيل رهندو آهي ۽ ٻيو ٻاسو مٿي کڄي ويندو آهي ۽
 پوءِ شڪاري اها رسي کڻي ۽ ٻي ڇڏيندو آهي ۽
 قترن جي اچڻ جو انتظار ڪندو آهي. سڄ اُڀرندي ئي
 بڪابل نتر سڌو چوڪي لاءِ پهچي ويندا آهن ۽ سڀئي
 گڏجي ان ڍڳيءَ کي چوگرد ڦولهڻ لڳندا آهن. انهيءَ
 ٿاڻي تي شڪاري پنهنجو ٻان تي اهڙو ضبط رکندو
 آهي جو سندس سامهون کڻ ڇڏي آواز به ٻڌي نه سگهيو آهي.
 جڏهن سڀئي نتر پوري ٿڪ هٿ اچي ويندا آهن تڏهن
 شڪاري ڏور کڻي ۽ مان ڏوي ڪندو آهي ته ڪڙهي
 نترن مٿان اچي ويندي آهي ۽ شڪاري پڪدم ڪڙهيءَ
 مان ٽڪري ڪڙهيءَ هٿ ڦاٽل سمورا نتر جهلي پنهنجي
 قبضي ۾ ڪندو آهي. هن طرح واري شڪار مان ڪو
 اتفاقي نتر سلامت بچندو آهي، جو ڪڙهيءَ جي رڃ
 کان ٻاهر رهجي ويندو آهي.

ٻڍي سان شڪار ڪرڻ ۽

هن شڪار لاءِ سخت ڏاڳن وارو رڃ (جاري) تيار
 ڪبو آهي. جنهن جي ٻيڳهه ڇهه فوٽ ۽ ويڪر پنج
 ڇهه فوٽ هوندي اٿس. سندس رنگ هلڪو ڀورو يا
 هلڪو ناهي هوندو آهي. اهو رڃ کانين جي چوٽڪ
 سان ٻڌل هوندو آهي جو چوٽڪ سينهن کانين سان تيار
 ڪبو آهي. ۽ اهو چوٽڪ کلي ۽ بند ٿي سگهندو
 آهي. سندس پٺي ڇيڙن جي سامهون چوٽڪن وٽ به

کلیون لڳل هونديون آهن، جن ۾ رڇ جون ڏورهيون
 ٻڌل هونديون آهن ۽ هڪ ڊگهي ڏوري وچ ۾ پيل
 هوندي اٿس، جنهن جي چڪن سان چوڪ ٻنڌ ٿي
 وائڻي (ننڍو قبو) جي نموني ٻنڌجي ويندو آهي ۽
 چوڌاري وچ جو دائرو ڦري ويندو ۽ ڏور ڏري ڪرڻ
 سان چوڪ ڏرن تي ٿئي ٿئي پوندو آهي. رڇ زمين تي
 پائڙجي ويندو آهي. اهڙي رڇ تيار ڪرڻ بعد تنهن
 جي چوڪ وڃي جهنگ ۾ وجهي آهي. جهڙيءَ طرح
 ڪڙهي يا پوئڪلي واري شڪار لاءِ گهو آهي. مگر
 هن ۾ نه ٿارن جو ويڙهو ڏبو آهي ۽ نه وري ٿارن
 مان جهوڙي ٺاهي آهي پر ڪنهن وڻ جي ويجھو
 جنهن وڻ ۾ شڪاري سندس لڪڻ لاءِ کڏو ٺاهيندو
 آهي. اتي ظاهر اچي ٿو ته ٿي ٿي جي ڏکي ڪمي
 آهي، جنهن ۾ ان جا ذاتا خاصي انداز ۾ ملائي ڇڏيا
 آهن، جيئن هڪي چڱيءَ ريت هري سگهن. ۽ ٿي ٿي
 اهڙيءَ طرح اناج ڪرائڻ تي هڪي روزانه اچڻ لاءِ هري
 ويندا آهن. پوءِ رماري سڄ لهن وقت اتي وڃي ته مهڙي
 هڪ طرف ڪري زمين تي ڏيئي اڏيندو آهي. اهڙيءَ
 طرح جيئن ڏيئي جي چوڪ جون ڪليون ۽ ڏورهيون
 زمين ۾ ٻنڌ ٿي وڃن، ائين ڪرڻ لاءِ انهن جي مٿان
 ٿوري مٽي وجهي انهن کي ڏکي ڇڏبو آهي ۽ چاريءَ
 مٿان ٿورا ته وجهي ان ڏکي ۾ لڪائي ڇڏبو آهي،
 مطلب ته ان جو ڪو به نشان ظاهر ڏسڻ نه اچي.

جنهن بعد اڏيل ڏيھ جي وچ تي تازن ٽنھن جي ڍڳي ٺاھي ان ۾ آن جا داڻا وجھي ڇڏيا آهن ۽ صبح جو فجر مهل شڪاري وڃي سندس ٺاھيل ڪڏڙيءَ ۾ (ڪڏڙي) لڳي ويھندو آھي ۽ ڏيھ ۽ واريءَ ڏوريءَ جو چھڙو پنھنجي ھٿ ۾ جھلي ويھندو آھي. صبح ٽين سان ڪارا نتر ۾ پورا نتر ڏر توڙي ماڊھون ٻيا ڳيرا ڪھرون، سيوڙھا، جھر ڪيون مطلب نہ جيڪي بہ پکي انھيءَ ھنڌ چوڳي تي ھرل ھوندا آهن، اھي اچي گڏ ٿيندا آهن. پوءِ جڏھن شڪاري ڏسندو آھي تہ پکي ڇڳي انداز ۾ اچي وھا آهن تہ ان وقت ڏور کي ڇڪ ڏيندو آھي تہ اوچتو سڀني پکين جي مٿان ڏيھ جي چاري ويڙھجي ۽ ڦري ويندي آھي، پوءِ ڏوريءَ کي ڪنھن ڪلي يا وڻ سان ٻڏي ڇڏيندو آھي. جيئن ڏيھ وري ٻٽ تي ڪري ڪلي نہ وڃي ان بعد ھڪ ھڪ پکيءَ کي ڏيھ ۽ پاڻ ڪڍندو بند ڪندو ويندو آھي، ھي طريقو خاص طرح نترن لاءِ ھارائو آھي. جھڙيءَ طرح ڪنھن ماڻھوءَ کي پٽيو آھي تہ شل بنواد بس ٿيئي يعني انھيءَ آڪھ مان ڪوبہ سلامت نہ رھي، تھڙيءَ طرح نتر بہ جھڪي ڏيھ تي ايندا آھن، سي گھڻو ڪري سمورا ونجي پوندا آهن ۽ منجھانئن ڪوبہ سلامت واپس ڪونہ ويندو آھي.

رڃ يا چاريءَ سان نترن جو شڪار ڪرڻ: ھن شڪار لاءِ ھڪ قسم جو خاص رڃ تيار ڪبو آھي،

جو منهي ۽ مضبوط نيت مان ٿا هيو آهي. سندس رنگ
 هاڪو پورو يا هاڪو ناسي هوندو آهي. ۽ اهڙو نفيس
 هوندو آهي، جو بالڪل ويجهو وڃي بعد ڏسي سگهيو
 آهي. سندس ويڪر ڇهه-ست فوٽ ۽ ڊيگهه آهي کن
 فوٽ يا ان کان به وڌيڪ هوندي آهي. هن قسم جو
 شڪار هن طريقن مان ڪبو آهي، پهرين طريقو هي آهي
 ته وڻن جي قطار جيئن واهن ۽ ڪڙين جي ڪن
 تي هوندي آهي، انهن وڻن ۾ ٻوليون ٿين ٿيون جي هڪ
 پاسي ڪنهن وڏي گهاٽي وڻ جي ٿن طرفن کان اها
 جاري (رڇ) ڦيرائي ڇڏبي آهي. جنهن جو ٿورو هيلين
 حصو زمين تي به پٿار جي وٿيندو آهي. اهو رڇ اهڙي
 طرح وڻ تي وجهيو آهي. جيئن هيٺان ڪنهن به هنڌان
 ڪا به وڻي نه رهي جتان تتر ٻاهر نڪري سگهن. پوءِ
 وڻن جي قطار جي ٻئي پاسي کان جتان تتر هوندا آهن
 اناهي وڻن کي آهستي آهستي ٽڪائبو آهي، جنهن آواز
 تي تتر اڳتي ڇڄي شروع ڪندا آهن. هيءُ شڪار
 گهڻو ڪري پنهنجن جو ڪبو آهي، جنهن وقت تتر
 گهڻو اڏامندا آهن مگر پيرن ۾ ڇوڙ نٿا هڪ وڻ
 مان ٻئي وڻ ۾ هليا ويندا آهن. هن نموني وارو شڪار
 ٻه ڇڻا گڏجي بهتر نموني ڪري سگهندا آهن، ڇو ته
 هو منهي وڻن کي منهي پاسن کان ٽڪائيندا ايندا آهن.
 جنهن ڪري تتر ڪنهن پاسي نڪري نه سگهندا آهن ۽
 صرف الهيءَ وڻ تي هليا ايندا آهن، جنهن وڻ تي رڇ

پيل هوندو آهي، ان وٺ ۾ رڃ مان بچيل حصي مان
اندر لنگهي ايندا آهن، انهيءَ وقت شڪاري ٽڪڙو
ٽڪڙو انهيءَ کليل طرف کان وٺ کي ڦري ايندا آهن
۽ ڪالھائڻ ۽ زور سان وٺ کي ٺڪائڻ لڳندا آهن،
جنهن سبب تتر بچي وٺي زور سان ڊوڙيندا آهن جيئن
وٺ مان ٻاهر نڪري اڏامي وڃن. زور سان ڊوڙڻ سبب
وٺ مان نڪرندي ئي چاريءَ ۾ اٽڪي پوندا آهن ۽
چاري کين ويڙهي ويندي آهي. پوءِ شڪاري هڪ هڪ
تتر کي چونڊي چاريءَ مان ڪڍي ٻڏي پاڻ وٽ قابو
ڪندو آهي. اهڙن تترن مان ڪي اتفاقي تتر بچي ۽
ويندا آهن. جيڪي يا ته چاريءَ ۾ پوريءَ ريت نه
وڪوڙيا آهن يا پاسي کان چاريءَ کان ٻاهران مٽي وٺ
مان نڪري ويندا آهن ۽ ڪي وري سڌو وٺ جي
چوٽيءَ کان آسمان طرف اڏامي ويندا آهي جنهن نموني
جو شڪار هڪ ماڻهو ئي ڪري سگهندو آهي.

ٻيو طريقو:

سياري جي موسم ۾ جڏهن وٺن ۾ ڌٽ وغيره
گهٽ ٿي ويندو آهي ان وقت خاص طرح پورن تترن
جا ولر پوئڻ تي نڪري زمين ڪوئي ڏاجورا ڪڍي
کائيندا آهن. جنهن لاءِ هو ڪنهن گهاٽي وٺ جو انتخاب
ڪري، ان جي ڀر ۾ زمين ڪوئي ڏاجورا ڪڍي کائيندا
آهن ۽ خوف جي وقت بڪدم ڊوڙي وڃي وٺ ۾

ههته، وئندا آهن. اهڙي نموني چوڳڪ، صبح جو ۽ شام جو ڪندا آهن ۽ ٻينهرن توڙي رات جو گهالي جهنگل ۾ پهچي آستانن تي وڃي آرام ڪندا آهن. شڪاري سندن چوڳڪ واري جڳهه ڇاڇي ان جي پيرن واري وٽ کي. ٻاهران ٿي طرفن کان ڇاڇي وٺڻي چوٿون چوڳڪ وارو پاسو کليل ڇڏي، پوءِ ان جي سامهون ڪٿي لڪي ويهندو آهي ۽ جڏهن تڏهن چوڳڪ ۾ مشغول ٿيندا آهن. تڏهن ڪپڙي لٽوڻ سان پاڻ ڪنهن به شيءِ لڪائي اهڙي ريت ٿاهه ڏهندو آهي، جيئن هو آڏاسي ٻه وڃي ٻه ڊوڙي وٽ اندر غارهي پناهه وٺي لاهي لڪي وڃي. ٿڌن جي وٽ ۾ وڃڻ بعد شڪاري ٺڪري ٺڪري وڃي ٿيندو آهي ۽ ٺڪرو ٺڪرو وٺي ڏانهن ڊوڙيو آهي، جنهن ڪري تڏهن هراس جي خوف وڃان ٺڪرو وٺي مان ٻاهر ٺڪري آڏامع لاهي جيئن وٺي اڏيڻان ٻاهر ڊوڙي نڪرندا آهن، جيئن ڇاڇي ۾ ڦاسي ڦاسي ٿي هوندا آهن. هنن مان جيڪي ڇاڇي ۾ ٻوري ريت ٻه ٻڌبا آهن، يا پاس کان نڪري ويندا آهن يا سڌو ئي آسمان طرف آڏاسي ويندا آهن ٿي وڃي ويندا آهن.

ڀڳو يا ڊپوءِ سان ٿڌن جو شڪار ڪرڻ:

هن شڪار لاءِ اڪل ٿڌا وال ڊگهو ۽ سوا وال ويڪرو ڪپڙو ٺاهيو آهي، جنهن جي ٻهڪ طرف وچ ۾ ٻه ننڍا سوراخ ڪيا آهن جن جي وچ ۾ ٻيٽري پوئي

هوندي آهي. جيتري هن اکين جي وچ ۾ ٿئي ٿي. ان
 ڪپڙي کي هٿرادو ڪپڙو رنگ ۾ پوڙيو آهي. ڪپڙي
 تيار ٿيڻ بعد ان کي هائس جي ڪاٺين واري ڪٽڻجيءَ
 چاپ ڪمانن مٿان پڙي هڪ چٽيءَ جي نموني تيار
 ڪيو آهي. ڪپڙو ڪمانن مٿان اهڙو چڪمڻ هوندو
 آهي جو هوا لڳڻ سان به چرپر نه ڪندو آهي. ان
 کان سواءِ هن شڪار لاءِ خاص قسم جو هڪ رچ تيار
 ڪيو آهي. جنهن جي بيهڪه اٽڪل ڏهه-هارهن فوٽ ۽
 ويڪر پنج-ڇهه فوٽ هوندي آهي، انهيءَ رچ جي
 بيهڪه وارا هٿي پاسا پاڻ ۾ ملائي ان کي بند ڪيو
 آهي. جيئن هڪ ڪوٺرو ٺهي پوي. پوءِ سندس هڪڙي
 پاسي کي بند ڪري ڇڏيو آهي. جيئن هڪ ڪوٺو
 وانگر بنجي وڃي ۽ سندس کليل پاسي ۽ هڪ چوڪنڊو
 ۽ سنهين ڪاٺين جو چوٽڪ اهڙي طرح بند ڪيو آهي،
 جنهن ۾ اهو پاسو هميشه کليل رهي ۽ ڪوٺري اندر
 سنهين ڪاٺين واريون ڪمانون پڙي اهڙي نموني تيار
 ڪيو آهي، جو بند ڪرڻ مهل هڪ پاڪيٽ وانگي
 بند ٿي وڃي ۽ ماڻهو کيس ڪلهي تي رکي پاڻ ۾
 جهلي ڪلهي هلي سگهي پر جڏهن کيس کولجي ته هڪ
 گنديءَ (بهرائڙيءَ جا ماڻهو الحاج رکڻ لاءِ مٽيءَ مان
 هڪ وڏو ٿانو ٺاهيندا آهن) وانگر ٻيا ٺيل جي خالي
 ڊم وانگر اهڙي نموني بنجي وڃي جيئن هائيءَ جو
 پائپ پاسيرو رکيل ڏسڻ ۾ ايندو آهي. شڪار وقت

ماري، ڪپڙي واري چٽي منهن آڏو ڏيئي نترن جي
 ڳولا شروع ڪندو آهي. پاڻ مڃو ڪپڙي جي چٽيءَ
 اندر لڪل رهندو آهي. فقط گوڏي کان هيٺ چنگهون
 ظاهر ڏسڻ ۾ اينديون آهن ۽ شڪاري چٽيءَ وارن
 سوراخن مان سڀڪجهه ڏسندو رهندو آهي. جيئن برقي
 پائل عورت ڏسي سگهندي آهي. جڏهن نتر اهڙي
 چٽي ڍڪيل مائهو ڪي ڏسندا آهن تڏهن ڊڄي پڇڻ
 جي بجاءِ حيرت سان ان ڏانهن پيدا ڏسندا آهن. ڪي
 ڪي ته انهيءَ مائهو جي سامهون ڊوڙي ايندا آهن،
 سندن وچ ۾ ست-اٺ گز مفاصلو باقي هوندو آهي.
 ان بعد پنهنجي منهن پيخوفائيءَ سان پيا چڱندا ۽ گهمندا
 مٽيءَ ۾ لپندا وٽندا آهن، ۽ مٿن خوف جو ڪوبه
 اثر نه ٿيندو آهي. ان بعد شڪاري ڪو وزنائتو گهٽ
 ڏسي اهو رڇ رڇ جنهن کي گوڏر چئبو آهي، سو ڊگهو
 ڪري اڏي ڇڏيندو آهي ۽ سندس پاسا ٿارن سان بند
 ڪري ڇڏيندو آهي. پوءِ ڦري نترن جي پٺئين پاسي
 کان اچي کين رڇ جي طرف ڪاهڻ شروع ڪندو ۽
 کين آهستي آهستي اهڙيءَ طرح ڪاهيندو ويندو آهي،
 جيئن ٻئي پاسي ڊڄي نه وڃن، پر سڌو گوڏر ڏانهن هليا
 وڃن. کين اهڙي نموني آخري قطار ۾ آڻيو آهي،
 جهڙي نموني ڍور ڇيڙن لاءِ وڃڻ وقت سڌو گس
 (پيچرو) وٺي هلندا آهن، پوءِ جڏهن گوڏر اندر لنگهڻ
 شروع ڪندا آهن، تڏهن کين تيز ڪيو آهي جيئن

سمورا جلدائيءَ سان اندر هليا وڃي، پر جيڪڏهن ڪجهه
 پڙائي ڪئي وئي ۽ پهرتون تتر گودر اندر چيڙي
 ٽانڀن پهچي ويو ۽ پريان رڇ ڪئي پنهنجي ڏهن تي هڪدم
 تيزيءَ سان واپس هڻندو ۽ ٻين کي به اڳتي وڌڻ کان
 روڪيندو جنهن سبب سمورا تتر واپس ذروزي مان
 ڪري اڏامي هليا ويندا، تنهنڪري هنن شڪار لاءِ
 وڏي ڇانپ ۽ جلدائيءَ جي ضرورت هوندي آهي ۽
 مشڪلات وازو ۽ ڏکيو شڪار آهي. شڪار وقت جڏهن
 سمورا تتر گودر اندر هليا ويندا آهن، ۽ ڏسبو آهي ته
 تتر واپس وڃڻ وارا آهن ته ان وقت شڪاري جڻي
 ڦيٽي ڪري گودر طرف ٽڪڙو ٻوڙندو آهي، جنهنڪري
 جيڪي تتر گودر ڪنارن ٻاهر هوندا آهن سي اڏامي
 ويندا آهن، باقي اندرين کي روڪي وٺندو آهي، ۽
 هڪدم گودر اندر هيڏانهن هوڏانهن ٻوڙڻ ۽ ڦٽڪڻ
 شروع ڪندا آهن، جن کي شڪاري هڪ هڪ ڪري
 جهلي گودر مان ڪڍي ڇڏي يا لوڪريءَ ۾، جيڪا
 پاڻ مان شڪار رکڻ لاءِ رکبي آهي، ان ۾ وجهندو
 ايندو آهي. سمورن تترن کي بعد گودر کي ويڙهي
 رکندو آهي ۽ ڇهي پنڇ سان ٻڏي پڳوءَ واري ڇٽي
 هٿ ۾ کڻي انهن تيانهون ڏيئي وري ٻين تترن جي
 تلاش ۾ نڪرندو آهي، ۽ انهن کي هٿ ڪري ساڳئي
 نموني سان ڦاسائيندو آهي. اهڙي نموني روزانو ڪڏهن
 گهڻا ڪڏهن ٿورا تتر هٿ ڪندو آهي، ڪڏهن پنجويهه

نه ٿي ته به جهيلندو آهي ته ڪڏهن صفا خالي به
 رهندو. هي شڪار صبح جي وقت يا شام جو ڪري
 سگهيو آهي. جڏهن تتر چوڪ تي لڪندا آهن، ۽ ظاهر
 ڏسي سگهبا آهن، مگر پنهنجن وقت شڪار نه ٿيندو
 آهي، ڇو ته ان وقت تتر آرام لاءِ وڻن ۾ لڪل هوندا
 آهن. اهڙيءَ شڪار جيتريقدر فائديمند آهي اوترو
 نقصانڪار به آهي، ڇو ته شڪاريءَ جي منهن آڏو
 ڪپڙو آيل هوندو آهي فقط اکين وارن سوراخن سان
 ڏسي سگهندو آهي، سا به ٻري ٻري نظر ڪري سگهندو
 آهي، ان کان سواءِ سندس خيال منجهان تترن طرف هوندو
 آهي ۽ کيس پنهنجي اکين واريءَ ويجهيءَ سر زمين
 جو ڪوبه سڌو سماءُ نه هوندو آهي، جنهنڪري ڪٿي
 لکڻ، ڪوبن ۾ ٽاپڙ جي ڪيرندو آهي، ڪٿي وڻن جي
 مڪل ڪٽين سان ٽڪرائجي ويندو آهي، جنهن مان
 کيس جاني نقصان پهچندو آهي ۽ بعضي ڪنهن عضوي
 کي ضرب به اچي ويندي اٿس، ان کان سوء ڪنهن
 وقت ٻيڙ تي ويٺل يا ٻاٽاري ٻيلا سان سندس ٽڪر
 ٿيندو آهي، جنهن کان ڏنگجي جهاني وڃائي پوندي اٿس.

تترن جي شڪار جا مکيه هنڌ: ڪارا تتر
 ٻوٽن تي گهٽ ۽ ڍنڍن يا گهائين هڙن ۽ ٻيلن وارن
 هنڌن تي گهڻا هوندا آهن، ۽ ان جي برعڪس پورا تتر
 وري ٻوٽي ۽ خشڪ جهنگل واريءَ ايراضيءَ کي پسند

ڪندا آهن. ڪجهه سال اڳ بدين تعلقي جا ڏکڻ وارا
حصا، سيراڻي، بهدي، ڪيڻ، لواري، لندوشهر ۽
ڏنڊي هاڳي تعلقي جا انهن ڳوٺن ۽ حصن کي ويجهڙائيءَ
وارا علائقا نئون جي شڪار لاءِ موزون هوندا هئا. خاص
طرح ڪيڻ شهر جي اردگرد وارو خيٽو سڀني کان
وڌيڪ هو، ڇو ته هن جي ڀر ۾ وڏا ٻوٽا، وسيع
جهنگل ۽ هڙيون هونديون هيون، ان کان سواءِ ڪيرٿر،
سيراب ۽ ٻير جو ڍورو، ولهاري، ٻڙ جو ڍورو، واريءَ
جون ڀٽون ۽ سرسبز ميدان، چراند وارو تلاءُ ۽ ٻيا
اهڙا قدرتي نظارا گهڻا هئا، جنهنڪري اتي نئون جو ايڏو
وسيع انداز موجود هوندو هو جو سارو ڏينهن ڇٻي ڇٻي
تي نئون جون تنوارون ٻڏڻ ۽ اينديون هيون هر ڪن
هندڻ تي، جتي نئون جي گهڻائي هوندي هئي اتي سياري
جي موسم ۾ رات جي پوڄائيءَ ۾ به نئون وڏي زور
سان ٻوليندا رهندا هئا. ٿرپارڪر ضلعي جو پراڻ وارو
حصو ته نئون جي خاص آماجگاهه هو جتي ٻارهن ئي
مهينا شڪاري شڪار ڪندا رهندا هئا ته به ڪوٽ
ڪانه هوندي هئي. بدقسمتيءَ سان محمد ايوب خان
پنهنجي دؤر ۾ هن شڪار تي اهڙيءَ طرح بندش
نازل ڪئي جو غريبن لاءِ شڪار جا دروازا بند ڪري،
اميرن جي مڇن وڻن جو انتظام ڪيو ويو ته رب پاڪ
جي قدرت غيظ و غضب ۾ اچي، سال ۱۹۶۳ ۽
۱۹۶۴ واري طوفاني برسات نازل ڪئي، جنهن جي

سخت شدت سبب گهلي انداز پر قدر مري ويا باقي
 رهيل نٿن کي ۱۹۷۰ واري برسات جا لاڳيتو ٿي.
 چار روز هلي، تنهن پورو ڪري ڇڏيو. اُٺي پياڻي
 جيڪي ڪي ڇند دالجا پڇيا هئا. اهي وڏن ماڻهن ۽
 ڪامورن جي شڪارين ماري ختم ڪري ڇڏيا. جن
 شڪارين کان گير وارجن وارا مڙهيون وٺندا رهندا
 هئا ۽ جن ملڪ جي ستمناش ڪري ڇڏي. اهڙا شڪاري
 هاڻ ٿر ضلعي جي ڏيپلي تعلقي اندر وڃي شڪار ڪري،
 ٿر جهلي ايندا آهن ۽ وڏن سرمائيدارن کي ڏيندا آهن.
 جن جي طفيل کين شڪار جي عام آزادي هوندي
 آهي. اهي شاهوڪار ماڻهو ڪوڪن جي چاري، لوهه،
 لڳل پيرون ۽ اهڙا پگڙيل تتر بند ڪري رکندا آهن
 ۽ ضرورت وقت پاڻ کائيندا آهن. باقي وڇولن طبقن
 جي سفيد پوش ماڻهن کي ڪنهن بيماريءَ (اڌراڻگ)
 وغيره جي علاج جي لاءِ به تترن جو ملڻ دشوار هوندو
 آهي. گهڻن مڙهن ۽ زور ٻار بعد کين هڪ به تتر وڌي
 انتظار بعد ملندا آهن، جنهن جي قيمت ڪارو تتر ڪم
 از ڪم ٿي رهيا ۽ پورو تتر به رهيا في ٺنگ ادا ڪرڻو
 پوندو آهي، باقي غريب ماڻهو تتر کائي، اها فائدو
 آهي. رڳو تتر جو نالو وٺڻ به غريب لاءِ گناهه برابر
 آهي. لاڙ خطي ۾ لکين ڪروڙين تعداد ۾ تتر هوندا
 هئا، اتي هينئر پوري تتر جي نه ٻولي هڪٿي اتفاق سان
 ٻڌڻ ۾ ايندي آهي نه ته اصل خير لڳو پيو آهي. البت

شڪاري نثر جي ڪڏهن ڪڏهن ٻولي ٻڌڻ ۾ ايندي آهي، جنهن جو ڪارڻ اهو آهي ته پورو نثر ولس ڪري رهندو آهي، جنهنڪري ماري هنن کي ٻڪڙي ختم ڪري ڇڏيو آهي، پر ڪارو نثر لڳ وقت شڪار ڪري نه سگهيو آهي. هو لڳ کان پوءِ ويڙهه لاءِ اڪيلو ايندو آهي جنهن کي شڪاري ڦاسائيندا آهن مگر انهن جون ماديون ملامت رهنديون آهن. اتي ئي آرام ڪري ٻچا ڦوڙينديون آهن، جن مان جيڪي نر پيدا ٿيندا آهن اهي جوان ٿي، ٻوليندا آهن ۽ ٽئين سر لڳ ڪري پنهنجو نسل باقي پويان ڇڏيندا آهن ۽ پاڻ شڪارن جي ڦندي ۾ اچي موت جي حوالي ٿي ويندا آهن. سندن حواليءَ جي مٿي فقط ڇهن مهينا هوندي آهي. شڪار تي بندش پوڻ کان اڳ اتي ڏهن سالن وارا کڙهيل يعني ٻوڙها نثر عام جام هوندا هئا مگر هن وقت اهڙو حال آهي جو رهي نام الله جو.

هرگن جو شڪار

اللہ تبارک و تعالیٰ جي قدرت نالن قربان وڃان.
 ٿر جهڙي ريگستان ۾ اهي اهي دلڪشون ۽ دلربائيون
 پيدا ڪيون اٿس، جن جو هڪ هڪ ڪري بيان
 ڪجي ته هزارها صفحن تي مشتمل هڪ ضخيم ڪتاب
 ٺهي پوي. ٿر جا نظارا هڪ هڪ منهنجي ذهن ۾ اڪين
 اڳيان آهن. نه وسريا اٿم نه وسرنداء. سال ۱۹۳۵ع کان
 سال ۱۹۵۰ع (لڳاتار) نائين پندرهن سال ٿر مان واسطو
 رهيو اٿم ۽ ان جي پٽ پٽ ۽ ڪوٽ ڪوٽ ڏٺو اٿم.
 ان جون سنون، ترايون، مڙها، ڏهر، تڙ، ويڙيون هڪ
 هڪ ڪري عبرت جون ارڙهون ڪوٽي ڏٺيون ۽ ڄاڻيون
 اٿم. ٿر جو ڪٺو (ڪٺلو) مھرائو، ڍٽ، ٻارڪر ڇاڇرائي،
 سامروٽي سڀ منهنجي دل تي اڪريل آهن. وسڪاري
 جا وقت ۽ اوسر جا زمانا به ڏٺا اٿم. ٿر اڃا گس،
 گاهه، مال جو مستان وارو، هيونگازو ۽ هڪلون ڪئن
 سان ٻڏيون اٿم جن جا آواز اڃا منهنجي ڪنن ۾ ٻري
 رهيا آهن. مارن جا جهوپا، جهو ٽيون، لالينون، چوڪيون
 ۽ ڇوٽا دماغ ۾ هر وقت ڦرندا رهن ٿا. لکن ويٺو

آهيان ته دل ڀرجي اچي ٿي. اڪيون ٻائيءَ سان ٻڙيل
 ٿي وڃن ٿيون. پائيان ته اڏاسي وڃي ٿي ڀڙ جي پٽن کي
 پسان، مگر ڪاش ٻا ته آءُ اهو هوس، اهو سخت جان
 رسائي هوس جو ڏهه ڏهه ڪلاڪ ان جي ٻئيءَ تي
 سواڙي ڪندو هوس، ۽ روزانه ڇو-ووبهه ميل ان جي
 سواڙي سنهنجو معمول هئي ۽ اڄ جسماني ضعف هن
 منزل تي پهچايو آهي جو گهر جي چاڙهيءَ جي چند
 ڏاڪن چڙهن سان به سهڪ وٺيو وڃي. نظر موڪلائي
 ويئي آهي ۽ پڙهن کان عاجز ٿي چڪو آهيان. رب العزت
 مون کي صالح اولاد ۽ رزق وافر سان نوازيو آهي،
 ڪنهن جو محتاج نه ڪيو اٿس. البته صحت جي گرانها
 ڇيڙ کان ٺهر آهيان. ڄمار ۶۷ سالن کي پهچي چڪي
 آهي ۽ بزرگن جي دعا ماري رکيو آهي!
 مصيبت اور طول زندگاني- بزرگون کي دعا نه
 مار ڊالا.

مٿيان چند لفظ جذبات اچي وهه ڀر وهي لکي ويٺو
 آهيان، ورنه اهو لکڻ مقصود نه هو. مقصد هو هڙ
 جي شڪار بابت ناظرين کرام کي ڪجهه معلومات ڏيڻ.
 قادر ڪاواساڙ جي قدرت اها آهي. ٿر جي بيهان ۾
 سهڻي ۾ سهڻو ٻڪري ۽ سهڻي ۾ سهڻو جالور بڪريت
 پيدا ڪيو اٿس. يعني هڙ ۽ موره ٿر وڃڻ کان اڳ
 ٻڌندو هوس ته مور باغن ۾ رهندا آهن ۽ وڻڪار وٺندي
 اٿن، پر ٿر وڃڻ بعد انهن جا وڻ ٿر جي ريگستان ۾

ڏسي ڇهرت وٺي ويئي ۽ ٿر جا باغ ته کپڙ، چارپوٽ،
ڪنڊا ۽ ڪونپٽ، توه ۽ ڪالڪم هوندا هئا. مون
پنهنجي ”سير ريگستان“ ۽ ان بابت ذڪر ڪيو آهي،
تنهنڪري هن مضمون ۾ ان لاءِ ڪنجائش نه آهي. ورنه
طوالت جو باعث ٿيندو. مان هر ڳالهه کي مختصر
ڪرڻ گهران ٿو.

هرن جي شڪار بابت هيت ذڪر ڪيل معلومات
مون کي پنهنجي محترم دوست مسٽر محمد قاسم صاحب
ميمڻ ساڪن ڏيپلي جي صحبت مان نصيب ٿي. هيءُ
منهنجو پيارو دوست اول ته ڏيپلي پرائمري اسڪول
جو هيڊ ماستر هو ۽ بعد ۾ پنهنجي لياقت ۽ قابليت
جي طفيل اسسٽنٽ ڊپٽي ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر ٿيو
۽ مون مان ڏيپلي تعلقي جي گشت ۾ اڪثر اسڪولن
جي امتحانن لاءِ همسفر هوندو هو. سندس حسين چهری
۽ ان مان گذر سهي سیرت منهنجي دل ۾ سندس لاءِ
برادرانه شفقت ۽ محبت واري جاءِ پيدا ڪري ورتي
هئي. سندس کلڻ ڳالهائڻ دلپذير هوندو هو ۽ رعبدار
شخصيت هوندي ته نياز ۽ لمرتا منجهس بدرجهه اثر
موجود هي. جو به ماڻش هڪ دفعو ڪچهري ڪندو
هو، ان کي پنهنجي محبوبانه گفتڻ مان موهي وجهندو
هو. مان کيس ڪڏهن به زبردست نه سمجهيو. مگر
هن کي عزت ڀاءُ ڄاڻندو هوس. هيئن هن صاحب به
رڌاڻر ڪيو آهي. سندس طبع مون وانگر ئي عليل

رهي ٿي. دعا آهي ته الله تبارڪ و تعاليٰ سندس عوال
 ۾ برڪت وجهي ۽ کيس صحت سالم عطا فرمائي - آمين.
 شڪار ڪرڻ :

هرڻ ڪنهن نه ڏٺو هوندو! هيءُ جانور هڪڙي
 مال جي دفعي مان اوکاري ٻنڌڙ جهنگلي پُٺو آهي.
 سندس قد، رنگ، شڪل شهابت ڪري واکرڻ جدا
 جدا طبعي ڀاڱن مطابق ٿيندي آهي. ٻريون ڪريون
 اڪثر هرڻن جهڙيون ڏسڻ ۾ اينديون آهن. جابلو
 ڀاڱي ۾ سر ۽ گد، ميداني ڀاڱي ۾ ڦاڙهو، ڪاريهر
 ۾ ساسر، رڻ ۾ پٽن ۾ پوڄانت ۽ ڪرڪو، ٿر ۾ ڪرڙيو،
 سڀ هرڻن جا قسم آهن. هر ٿر جي هرڻ جي سونهن
 سڀ کان وڌيڪ آهي. سدا واکاڻ جڳائي، جنهن
 چوپايي جانورن ۾ هن هڪڙي، جيتامڙي پُٺو کي
 جا سونهن بخشي آهي، تنهن جي ڪهڙي واکاڻ ڪجي؟
 هڪوار ڏسڻ سان ئي مع موهجي وڃي. پاڻ نه سدا
 ۾ ڏسانس. سندس هر عضوو سونهن جو سرچشمو ڏسڻ
 ۾ ايندو. هڪڙو جسم، هڪڙو ريتائون پٽ، هڪڙو
 پورو ڳاڙهو رنگ، ڊگها سنڀا سڱ، نهايت سهڻو
 مهانڊو، ننڍا ڪن، وڏيون ڪول ڪاريون ۽ نهايت حسين
 اکيون، جنهن تان شاعرن عورت جي سهڻين ۽ اکين
 کي ”مرگه نين“ سڏيو آهي. هرڻ کي مرگه ۽ آهو
 ۾ سڏيو ويندو آهي. هنسي ٽپي، ننڍڙو ٻچو، سنڀا
 ننڍڙا هڪڙا مخمي وار، نهايت ڊگهيون مضبوط ڪڙيون

ٽڙيون ۽ چست چنگهون، ننڍا ڪٽر ۽ بلڪل چست
 بدن، ڪن جو سارو، چال تي چال هڻندو ائين ڇهندو
 آهي ڇو ته زمين تي پير رکيڻي ڪونه ٿو، اک ڇنڀ
 ۾ هوا سان ڳالهائون ڪندو نظر کان الوڻ ٿيو وڃي.
 انگريزن جي زماني ۾ مشڪل سان ڪنهن امير
 کي بندوق جو پروانو هوندو هو، تنهنڪري هرڻ جو
 شڪار به نالي ماتر ٿيندو هو. برسات جي بونڊا هاري
 ۽ سائون ۾ ٿر ۾ ڇهي ڇهي تي هڪ ٻي، پنج، ڏهه،
 پندرهن هرڻن جا ٿولا جهنگل ۾ ڇيڪ ساڻو ڪاه، ڇرندا
 ڏسبا هئا ۽ دل کي راحت ۽ اکين کي سرور بخشيندا
 هئا. هرڻ ٿر جي ٻي بها سونهن هو. هر گونڙي جي
 پريان سوين هزارين مور پکين جي چونڪار پيڻي هوندي
 هئي، ڇو ته بهشت آهي. انهن جي سونهن گونائڻ
 خواه سماجن جي دل بهلائڻ لاءِ پنهنجو مثال پاڻ هڻي.
 نهايت افسوس جي ڳالهه آهي ته پاڪستان ٿيڻ بعد
 بچاء جي بندوق جي پروائي عام ٿيڻ سان هرڻ ۽ مور
 بندوقن چوڏي ڇڏيا، ۽ ٿر جي سونهن هلي ويندي وري
 به جيڪڏهن هرڻ ۽ مورن جي شڪار تي ڪا سخت
 بندش پوي ته ساڳي سونهن ٿر کي موٽي ملي.
 هاڻي اچون ۽ شڪار تي. مروان موت ملوڪان
 شڪار، شڪار جو حرص، خبط، چوس ۽ شوق انسان
 کي نهايت بيدود بنايو ڇڏي ۽ شڪار جو مرض به
 اهڙي بري بلا آهي، جهڙو نشو، جو نيٺ شڪارين

کي علتی ۽ عادتِي بنايو ڇڏي. شڪار هٿ آين ته
 ايتري خوشي ٿيندين ڄڻ ته جاگير نصيب ٿين. شڪار
 پٺيان آڃ، بک، ڏک ۽ ٿڪَ جي پرواهه ئي نه ڪندا
 آهن. دستور آهي ته جهڙو ملڪ جو طبعي ڀاڱو،
 تهڙي نموني شڪار جو حربو، جبل ۽ گھاٽ گھڙ ۽
 کڏا ٺاهي، ليڪ ڪري هرڻ جو شڪار ڪن. پر
 ٿر ۾ شڪار جا ڪيترائي نمونا بنايا ويا آهن.

- ۱- پيري کڻن سان شڪار: ٿر جو ٻت وارياسو
 آهي، جنهن ۾ پيرن جو نشان هميشه ڇيٽو ۽ پٿرو
 ٿئي ٿو. ماڻهو اڪثر چوپايو مال چاريندڙ آهن ۽ گم
 ٿيل مال جو پيرو کڻي وڃي جانور هٿ ڪندا آهن.
 ان ڪم ۾ اڪثر هرڪو ماهر آهي. ٿر جا پکي
 مشهور آهن. جن تي هڪ جدا مضمون جي ضرورت
 ٿيندي. شڪاريءَ کي جهنگ گهمندي هرڻ جو تازو پيرو
 نظر آيو ته هرڻ کي کولڻ ۽ وهرڻ ئي نه ڪندو.
 وٺڻ جي اوت ۾ ليڪندو، گوڏن ۽ ٺونڀن ۾ گسڪندو،
 هرڻ جي نظر کان بچندي وڃي نشان جيتري فاصلي
 تان فائر ڪندو. هرڻ ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي ويهن
 جي پٿاري، وارياسي پٿر تي ڪندا آهن، جا شڪاري
 اکوت جانچي ڇڏيندا آهن. پوءِ پير کڻي وڃي اتي پهچندا
 آهن. هن طريقي کي پيرو کڻي شڪار ڪرڻ سڏيو ويندو آهي.
- ۲- گرگ جو شڪار: گرگ جي شڪار جا
 شڪاري ڇا ڪندا آهن جو هڪ ٻيلاڻڪي يا ٻيڙاڻڪي

ڪهڙي هٿ ۾ رکندا آهن، جنهن کي اٺ جي ٺاڪيل
 ڀرسان جهليندا آهن. ۴. ٺاڪيل واري اٺ جي مهار. ان
 ۾ ويڙهي ڇڏيندا آهن، نان ته اٺ کي پنهنجي مرضي
 موجب جنهن طرف يا جنهن ڏس ۾ کيس ورائڻو پوي
 ته کيس موڙي سگهجي. ۵. هوءَ شڪاري اٺ جي اکين
 جنگهن سان قدم ملائي اٺ کي هلڻ جي سڀڪا ڏيندا
 آهن. اٺ ۾ ليڪ ڪندا هندا آهن. اهڙي اٺ کي
 گرگ چولدا آهن. هرڻ ويچارو انسان کان ته ڪو به
 هري پڇي ويندو آهي، پر هٿي چوڻائي سال کان
 هرگز نه ٺهندو آهي. تنهنڪري شڪاري جتي هرڻ
 ڏسن ته اٺ کي گرگ بنائي پاڻ هرڻ جي مخالف سمت
 اٺ ۾ ليڪ ڪري مائس قدم ملائيندا. پاڻ ليڪ ڪندا
 هرڻ جي نظر کان بچندا رهندا آهن. ويچارو پورڙو
 هرڻ اٺ کي اٽڪيلو اٺ سمجهي ڇرڻ ۾ مشغول رهندو
 آهي. اوچتو اٺ جي ٻوٻن جنگهن سان قدم ملائي وارو
 توڻجي غريب هرڻ کي گوليءَ جو نشانو ڪري ڇڏيندو.
 ازانسواءِ اٺ جي مٿان به ٽپڙن ۾ ويڙهجي منجهي شڪار
 ڪندا آهن. هن طريقي کي گرگ جو شڪار ڪوٺيو
 ويندو آهي. اٺ اوکو جالور آهي. بندوق جي ٺڪاءَ
 تي هرگز نه ٺهندو آهي، فقط ڪي ڪٽا ڪري هيٺي
 هوڏي ٺهاري رهندو آهي.

۳- اوچتو شڪار: اوچتو هرڻ ڏسڻ ۾ اچي ۴
 هرڻ به ماڻهوءَ کي ڏسي وجهي ته جهٽ چلانگ ماري

وٺي پڇندو آهي ۽ نظر کان غائب ٿي ويندو آهي. پر هيءُ جانور تمام پورڙو آهي ۽ هڪ ٽپ ٽپي يا سٺ پنڌ ڊوڙي پوئتي ڏسندو ته ماڻهو نظر ڪونه ٿو اچي ته ڪالهه وساري ڇرڻ کي لڳي ويندو آهي. شڪاري به هرڻ جي نظر بچائي لڳندو ڇپندو اچي پهچندس ۽ ويڇاري کي فائر جو نشانو بنائيندو آهي. چون ٿا ته هرڻ کي پڇي وڃڻ بعد لڳا پوئتي ڏسڻ جي عادت نه هجي ته پوءِ ڪيس ڪڏهن به ڪو شڪاري هوند نشانو بنائي نه سگهي.

۴- رڻ ۽ ٿر جي ڪس جو شڪار: جتي ٿر ۽ رڻ پاڻ ۾ اچي ملن ٿا، اُتان جا هرڻ صبح ساحل ماڻهن جي خوف کان يا پنهنجي روزانه معمول موجب رڻ ۾ هليا ويندا آهن. سڄو ڏينهن رڻ جي مڌي ۽ ٻٽان وٽڪار ٻٽي ميدان تي پڻ هوندا وڌندا آهن، سڄ لٽي مهل درنده جانورن کان يا سيءُ کان بچاءُ خاطر يا بچا چڻ خاطر ۽ انهن جي سلامتيءَ واسطي رات جو ٿر جي پٽن ۾ هليا ويندا آهن ۽ پنهنجي رهائش واري جاءِ يعني هو ڪارڻي، پٽن جي ڌڙڻ، غارن ۽ وٺن جي جهڳٽن ۾ وڃي آرام ڪن جي جايون سندن لاءِ هميشه جو پوکاريو آستانو يا گهر هونديون آهن.

شڪاري رڻ ڏانهن لهندڙ کس، گهيڙ ۽ گهاٽ وڃي جاچيندا آهن جتان کين هرڻن جا پيرا رڻ ڏانهن ويندڙ نظر ايندا آهن. جڏهن خاطري ٿيندي ته سڄ لٽي مهل

رڻ مان هرڻ واپس موٽندا ۽ انهن لنگهن تان لانگهائو
ٿيندا ته پوءِ اهڙن لانگهن تي پا سڄ لٽي يا صبح جو
پنيرڪي ۾ زمين تي ڪڏون يا ڪڏنا يا مورچا بنائي
يا وٺن ۾ ليڪي وڃي ويهندا آهن يا پوٽ ۾ سهي
پوندا آهن. اڃا ويچارا هرڻ ويجهن اچن ته گوليءَ جو
نشانو ٿيو وڃن. هڪڙو ڪيرهو ته ويچارا ٻيا پورڙا
هرڻ منجهي پوندا آهن: ڪجهه ڀڄ ۾ ٽنڊن ۽ ٿاه
۾ کائيندا ۽ ڪري پيل هرڻ جي ڏانھن ڏسي ڏاھس
همدرديءَ مان موليٰ ايندا جنهن جو نتيجو اهو ٿيندو
جو نه ٿي ٻيا به اچن جو شڪار ٿيندا. ان بعد
هراسجي ڀڄي ويندا آهن.

۵- جوپ مان شڪار: اڄڪلھ اميرن ۽ آفيسرن
جو شڪار جيپ جي ذريعي ٿيندو آهي. رڻ جي مڏي
ميدان ۾ هرڻن پٺيان ٿور جيپ کڻي ڇڏيندا آهن ۽
ٽيٽ ويچارو ساڻم وارو جانور ٽڪجيو ٻڙي ۽ جيپ
ويجهو ٻڙجيو وڃي ۽ هرڻن تي گولين جو ويڪارو
لايو ڏين. هرڻن جي چالن جو نظارو هن شڪار ۾
عجيब منظر لائي ڇڏيندو آهي. هرڻ ويچارا ايندا ته وڏا
چال ماريوندا آهن جو انگشت بدندان اچي ويڙهي آهي.
هرڻن جي اها ڊوڙ فقط ان ڪري ممڪن ٿي سگهي
ٿي جو هيءُ جالور ٻائي نه پيئندو آهي سو به جڏهن
ويڪارو ٿئي ۽ ٽرايون ٻائيءَ سان ڀرجي وڃن تڏهن
رات جو ليڪي ليڪي ٽراين جي ٽرن تي ايندو آهي

نه ته ٻيو ٿيو خير، پاڻي نه پيئڻ ڪري ئي هيءُ جانور
 ايترو ڊوڙي ۽ چال ڏيئي سگهي ٿو. پاڻي پيئندڙ جانور
 ائين ڪري نه سگهندو ۽ جلد ٽڪڙي ڪري پوندو.
 ڪڏهن ڪڏهن ڪي پيٽ سان (حامل) هرڻيون ويچارڻيون
 هن ظالم جو شڪار ٿينديون آهن. انهن کي جڏهن
 پيٽ ۾ ٻهل ٻچي سوڌي گولي لڳندي آهي. تڏهن
 جيڪا هوڻ هاڪار ڪندي آهي. ان جي ٻڌڻ سان هڪ
 انسان جا وار ئي کانڊارجي ويندا آهن. مگر ظالم
 شڪاري اها هاڪار ٻڌي ٿهڪڙي ۾ پئجي ويندا آهن.
 هنن سڀني شڪارن جو مون معائنو ڪيو آهي.
 سال ۱۹۳۶ع ۾ مون به شڪار جو شوق دل ۾ ڌاري
 بندوق جو ليس ورتو هو. مگر پهريون ئي دفعو جڏهن
 رڻ جو شڪار ڏٺم ته توبه، نائب ئي ويس ۽ بندوق
 فقط لٽ وانگر ساليڊو رکيو ويٺو هوندو هوس. ڪڏهن
 ڪڏهن ڏٺلي جو ستارو سيمڻ سون کان بندوق گهرندو
 هو. جنهن کي ڪارٽوس به ڏيندو هوس. هو شڪار
 ڪري ايندو هو. ورنه ڏٺلي ۾ هرڻ جو پنڊو هڪ-ٻن
 ٻن ۾ ملي ويندو هو، ۽ ٻچرائي کائيندو هوس.
 ستارو سيمڻ هڪ هوشيار پيرڙيو شڪاري هو. عام طرح
 آفيسر آفيسر کيس پنهنجي بندوق ۽ ڪارٽوس ڏيندا هئا
 ته هو ڏيکي ۽ جو سوهر ويندو هو ۽ شام جو وڏي
 سچ ضرور ڪونه ڪو هرڻ شڪار ڪري ايندو هو.
 هرڻن ويچارڻ جا سهڻا سڱ منهن جي هڏي سوڌا اميرن

جي ٻنگان جي ديوارين جي آرائش هڪ طرف ٿيندا ته
ٻئي طرف هرڻ جي کلن مان نرم ٻوٽ، نماز جا مصليٰ،
فراسيون، نتون (قطعون) ۽ زهرگاديون ٺاهيون
وينديون هيون.

هن کان اڳ سنڌ جي جانورن ۽ پکين جي
شڪار تي مضامين لکيا اٿس. دل چوي ٿي ته
ڦاڙهن، نلورن ۽ گوڙامڻن، سڻ ۽ سيهڙن جي شڪار
بابت لکان، جي شڪار اڪيڻ ڏٺا اٿم. انهن کان سواءِ
مينهن جي شڪار ۽ هاڻين جي ڦاسائڻ بابت جيڪي
حقيقتون مرحوم عثمان علي انصاريءَ جي زباني ٻڌيون
اٿم، انهن کي قلمبند ڪرڻ مان به منهنجي نظر ۾
ناظرين ڪرام کي ڪافي معلومات حاصل ٿيندي. —
وما توفيق الا باله

(۳)

بريلن يا بلبيلين جو شڪار

سيارو 'منهن' ڪيندو هو ته بريلن جي ڦاسائين جا سالباها شروع ٿيندا هئا. منهنجي ڪوٺ هالن نون ۾ ته هي آزار ڏاڍو زور هوندو هو. بريلن ڦاسائين وارا ڪوڙڪا ٺاهڻ کي لڳي ويندا هئا، جي بريلن جي گرفتاريءَ جا وارل هئا، پرائيون ڏوپ چٽيون وڪامن لڳنديون هيون، ڇو ته انهن جون لوهي نارون ڪوڙڪن ۾ ڪتب اينديون هيون. ٺهيل ڪوڙڪا هڪ طرف وڪامندا هئا، ته ٻئي طرف ٿندي ٺهيءَ وارا نوجوان ڇوڪرا پڻ پنهنجي شوق پوري ڪرڻ لاءِ خود ڪوڙڪا ٺاهيندا هئا. وٽ وٽان ئي ويندي هئي. اسان جي ٻئي ته بريلن ڦاسائين لاءِ چڻ هڪ شڪار گاهه هئي. ان جو سبب اهو هو جو ٻئيءَ جي هڪ طرف ويءُ هوندي هئي، جنهن ۾ بريلن جي پيٽ لاءِ شفاف پاڻي موجود هوندو هو، ته ٻئي پاسي کان ڊپٽيءَ جو باغ هوندو هو، جنهن جا ميوا سندن لذت ڪاڇ هو. ٿيڻ طرف وري ڪپڙين، چارين ۽ ڪرڙن جا وڻ هئا جن مڪ، پھرون، پٽسي ۽ ٻيا ڪثرت سان پيدا ٿيندا

هئا، جن جون ٻريلون عاشق هونديون هيون. اهو عشق
کين گرفتاريءَ لاءِ اٿي، ڪٿان جو ڪٿان اٿي ڪيندو
هو. چوٿين طرف هڙيءَ جا گهاٽا وڻ به سندن
ٿيڪڙو ٿيڪڙو جي، خوشنوا آواز سان، گرونججي ويندا
هئا، باقي وچ وارو ميدان، اسان جي هٿيءَ جو هڪ
آئو هوندو هو، جنهن ۾ ٻريلن جا ظالم شڪاري
ڍنگهر مٿي اچي ٽپ ٺاهيندا هئا. ڇڀي ڇڀي تي هڪ
ٽپ ٺاهيو ويندو هو ۽ ڍنگهر مٿي ٻريلن جي ڦاسائن
لاءِ اڏا تيار ڪيا ويندا هئا.

ڪوڙڪيءَ ٺاهڻ لاءِ هڪ لٽيءَ رجي ڪاٽي ۽ هڪ
ڌوپ لڇڻيءَ جي تار ضروري هوندي هئي. ڪاٽيءَ ۾
هڪ ڏنگ مٿان ۽ هڪ هيٺان ڪيڏو پوندو هو ۽ تار
کي ڪجهه قدر ڪمان وانگر ورائي ان ڪاٽيءَ مان
ڦٽ ڪيو ويندو هو. مٿئين پاسي هڪ زهر سان تار
کي، ڪاٽيءَ مان ملايو ويندو هو ۽ ڏنگ جي هٿي
پاسي هڪ ننڍي ڪاٽي، جنهن کي منڪ چيو ويندو
هو، تنهن سان ملايو ويندو هو. هڪ ٻي، ٽي انچ کن
ننڍي ڪاٽي، جنهن کي «آڪڙي» چوندا هئا، ان جو
هڪ پاسو ڪاٽيءَ جي مٿئين سوراخ ۾ اهڙيءَ طرح
وڌو ويندو هو، جو ٻريل جي ان آڪڙيءَ تي ويهڻ
سان آڪڙيءَ جو ٻريل جي ٻار سبب ٺڪري وڃڻ
ٻريل ويڇاريءَ جي به خطي رهڪ ڏنگ ۽ بعضي ٻئي
ڏنگون چپ ڪوڙڪيءَ جي زهر ۾ ٺڪ ٿي وڃن

جو عمل بڪدم ٿي ويندو هو. بربل ويچاري لڙڪي
پوندي هئي ۽ چند ڇڏائڻ لاءِ گهڻوئي ڦٽڪندي هئي.
مگر سڀ بيسود.

بربلن جا شڪاري ڇا ڪندا هئا جو شام جو وڃي
ٽپن ۾ ڪوڙڪا منڊي ايندا هئا. هر هڪ ٽپ تي
هڪ ڌاريل بابل مڙهي طور ويهاري ويندي هئي ۽
ڪوڙڪن جي آسپاس مڪن ۽ پيرن جون ٿارون
مڪن ۽ پيرن سان جنجهيل پڪيڙيون وينديون هيون.
انساني دماغ عجيب آهي ۽ لالچ بري بلا آهي. سچ
اڀرڻي کان اڳ ڪوڙڪائي وڃي ٽپن کي اک ۾
ڪري ويهندا هئا. سچ اڀرڻ سان بربلن جا دٽار جڏهن
هن ميدان جي مٿان لنگهندا هئا، تڏهن مڙهي طور
ويٺل بربلون پنهنجي وکر کي ڏسي ڀرت مان پڪارينديون
هيون. مڙهيا نه ويچارا پيئيءَ سان ٻڌل هوندا هئا،
جنهنڪري آڏامي ان دٽار سان ملي ڪيڻ سگهندا هئا،
تنهنڪري هنن کي هڪ جا مڏ ڪندا هئا. هي ٻيڙا
پڪيڙا پنهنجي همجنس جو آواز اونائي، مڪن، پيرون،
پسي ۽ پڪا جام ڏسي پڙڪا کائيندا، ٽپن تي لهي
ايندا هئا، جتي سندن ڦاسيءَ جو سامان موجود هوندو
هو. صرف سندن هيٺ لهڻ جي دير هوندي هئي. بربلن
ويچارڻ جي سڄي دٽار جو دٽار ڪي ڪنهن ٽپ تي
تي نه ڪي ڪنهن ٽپ تي قدم رکنديون هيون. جيئن
پائينديون هيون ته آڪڙيءَ تي ويهي مزي سان

مڪ ڪاٿين، تيمڻ آڪڙي، جا اهڙي اٽڪل سان رکندي ويندي هئي جو فقط ڪڪ جي اشاري سان ئي ٽڙي وڃي، سا وڃي هيٺ پوندي هئي ۽ ٻرل جون ٻهئي ٽنگون ڪاٺ ۾ مڪ وڃي ڪوڙڪي ۽ سان پٽندي هئي ۽ ٻرل ويچاري ٽنگن ۾ دام تڙوهر ۾ گرفتار ٿي ويندي هئي. اهڙيءَ طرح ڪڏهن ڪڏهن ٻرلن سون جي تعداد ۾ ڦاسي پونديون هيون. ڪن ننڍين ٻرلن جون ڪچڙيون ٽنگون ڀڄي به پونديون هيون. جو زم ۽ ڏاڍو وڪ رکيل هوندو هو. شڪاري ويرم ئي ڪاٺ ڪندا هئا، ٻوڙندا ايندا هئا ۽ ٻرلن کي ڪوڙڪي مان ڪڍندا، ڀڄڻ ۾ بند ڪندا ويندا هئا ۽ ڀڄڻ ڳنديءَ ۾ ويڙهي ڦٽڪندڙ ٻرلن کي کڻي شهر ۾ وڪڻڻ لاءِ نازل ٿيندا هئا. ٻرلن جا گراهڪ هنن شڪارين جي انتظار ۾ هوندا هئا ته ڪڏهن ٿا ڀڄڻ ڀرجي اچن.

ٻرلن جي قيمت به ڇا هوندي هئي؟ فقط ٽڪو يعني اڳوڻا ٻه پئسا. ٻرلن مختلف قسمن جون هونديون هيون، مون کي هيٺيان قسم ياد اچن ٿا:

۱- ڪالرو ۲- مينڌرو ۳- ڪچڪچائين ۴- ٺاريلي. پهرين ٻن قسمن جي سڃاڻپ هيءَ هوندي هئي ته ڪالرو ٻرلن کي مٿي تي سڀ کنڀ ڪارا هوندا هئا ۽ مينڌروءَ کي سندس ڪاري مٿي ۾ هڪ ٻڙو سنهون کنڀ هوندو هو. ڪالرو جلد هيري ويندي

هئي، مگر سيندرو هيرڻ ۾ دهر لڳائيندي هئي. شڪل شجاعت ۾ ٻيئي هڪجهڙيون هونديون هيون. آلبت وزن ۾ سيندرو گهري هوندي هئي. ڪي بربلن جا ڌاريندڙ سيندرو بلبلن جا ٻچ ڪوهي انهن کي لنڊو ڪندا هئا ۽ انهن کي سيندرو جي بدران لنڊو مڏيورويندو هو. لنڊو ڇڀيءَ تي آسانيءَ سان ايندو هو. وڏا ڇڀا ڏيندو هو. ڪالرو ايترو وڏن ڇڀن تي ڪانه ايندي هئي، جيئن تي سيندرو. هنن ٻنهي بربلن جو رنگ ۽ نمولو ساڳيو هوندو هو. فقط مٿي ۾ گهاڙهي سنهي ڪنڀ مان سندن سڃاڻپ ٿيندي هئي. ڪالرو مادي هوندي هئي ۽ سيندرو ذر هوندو هو. ٻنهي جي ٻچ هيٺان ٻيلي رنگ جا نرم ۽ نفيس ڪنڀ هوندا هئا جن کي ڪچا مڏيو ويندو هو. ٽيون قسم ڪچڪچائين بربل جو هوندو هو، جنهن ۾ فرق صرف اهو هوندو هو جو مٿان ڪي زائڊ ڇٽڪرا ڪنڀ هوندا هئس، جي گوبيا ڪمنڊا پيا هوندا هئا. هن بربل جي قيمت فقط هڪ-آلو هوندي هئي. چوٿون قسم ٿاريلي بربل جو هوندو هو. هن بربل جو رنگ روپ، شڪل شجاعت ۽ قد و قامت مختلف هوندي هئي. پهرين ٽن قسمن وارين جا ڪٽل سفيد هوندا هئا، مگر ٿاريلي بربل جا ڪٽل به مٿي وانگر ڪارا هوندا هئا. بدن پورو هئڻ جي بجاءِ ٽمراڻون هوندو هوس ۽ ڪچا ٻيلي رنگ جي بجاءِ گهاڙا هوندا هئس. هي اربلن تعداد ۾ گهٽ قاسنديون هيون، جنهنڪري اقتصاديات

جي اصول موجب قيمت به ٻيئي هوندي هين، يعني به آيا. گرتنگ، شوقين، هن ٻرلن کي پسند ڪندا هئا ڇو ته هيءَ وڌيڪ ويڙهو هوندي هئي، ٻرلن ڄاڻ واهاري هر هڪ ٻرل کي ٻيئي ڇملمه ۾ وجهي ڏيندا هئا ۽ اها سندن قيمت ۾ داخل هئي. باقي ڏورو هر ڪو پنهنجو پاڻ وٺندو هو. پالولي به هن موسم جو فائدو وٺي ڏورا، قسمن قسمن ريشمي سڳن جان، زريءَ جي تندن مان ٺاهي وڪري لاه رکندا هئا. سادا اوچا، ريشمي، سوئي ۽ زريدار، مطلب ته جهڙي قيمت پري سگهي، سو اهڙو عمدو ڏورو حاصل ڪري ٿاڙيلي ٻرل، بنسبت ٻين ٻرلن جي قد ۾ وڏي ۽ وزن گهڻي هوندي هئي، مگر ان هوندي به ٿڌ وڌيڪ هوندي هئي ۽ هيرن ۾ به ٻيهر ڪانه ڪندي هئي. ٻرلن جي واهار مان چار ڌريون خوب ڪمائينديون هيون: هڪڙا شڪاري، ٻيا ڪوڙڪا ٺاهيندڙ، ٽيان پالولي، چوٿان پيڙن وارا، ڇو ته جيستائين ٻرل هيري هيري ۽ هٿ تي ويهن جهڙي ٿئي ۽ ڪڙيءَ تي ويهي سگهي، تيستائين پيڙن ضروري هوندو هو، جيئن ويڇاري ٻلي يا ٻليءَ جو ڪاڇ نه ٿئي وڃي. ”ميروان موت، ملوڪان شڪارو“ ٻرلن جي گرفتاريءَ مان ڪيترن جو روزگار ٿيندو هو، ان کان سواءِ ٻرلن ڌاريندڙ ۽ هراڻيندڙ به چڱو ڪمائيندا هئا. ڌاريل ٻرلن جهڪا فقط ڇهن تي اچي ما ائين آئي. وڪامندي هئي

۽ جا ڏوڙي ۽ پيٽي ۽ سميت پٽ تي ڇڏي ڏجي ۽
 اتان پيٽي ڏيکارڻ ۽ سيمند وڃائڻ سان موٽي ڇڄي تي،
 هلي اچي سا رهڻي ۽ ۽ اها بريل جنهن جو ڏور
 پيٽي ڪڍي ڇڏجي تڏهن به گهڻي ڦري پنهنجي ڪليءَ
 تي موٽي اچي سا ڏيڍ رهڻي وڪامندي هئي.

ڪي شوقين بريلن کي وپڙهائيندا هئا، جهڙيءَ
 طرح تترن ۽ ڪڪڙن کي وپڙهائيندا هئا. بريل
 کي اول وڙهڻ آسانيءَ تي سيکاريو ويندو آهي. آرمي
 اڳيان رکيبي هئس ته ويڇاري سمجهندي هئي ته اها
 ڪا به بريل آهي ۽ ان کي خوب ٺونگا ۽ چنبا
 هڻندي هئي ۽ عجيب تماشو ڏسڻ ۾ ايندو هو.

بهر حال، ويڇاري قياديائي بريل پهريائين ته پنهنجي
 آزاديءَ ۽ باغن جون بهارون ڇڏڻ تي گهڻوئي نيسو
 ڪندي هئي. گيمڪ ڪندي هئي ۽ ڪڪڙن وانگر
 چار ڪندي هئي، نه کائيندي هئي نه پيئندي هئي.
 مگر آخر هي ڪارڻ پئو، پيو ۽ آيو. جانور يعني
 انسان ڇا نٿو ڪري سگهي! بريلن کي لالچائي ڪيئن
 ته پنهنجو غلام ۽ اشاري تي هلڻ وارو پکي بنائي
 سگهي ٿو. رڌل لاهوري گجر، اڪتل مٺايون ۽ پيو
 وغيره پيٽيءَ طور، کيس ڏيکاري، لالچائي، آخر کائيس
 چمن وسارائي ڇڏيندو. هوءَ ٿوري گهڻي ڏينهن هوءَ
 کائڻ پيئڻ لڳندي هئي، پوءِ کيس ڪجهه وقت بڪ
 ڏيئي ڇڏڻ تي اٿڻ لاءِ هڪ هٿ تي ويهاري ٻئي هٿ

کي سٿي کٿي کيس پيٽي ڏيکاري هئي ته کڙي لاءِ
وڃاري پڙڪو ڏيئي ڇڏي ٿي ايندي هئي. پهريائين ٿنڀا
ڇڏي آخر رفتي رفتي وڌا ڇڏي ٿي ويندا هئا.

هتي ڇڏي لفظ آءُ پنهنجي متعلق به چونڊس. مون
کي ننڍي هوندي رنڊين سان گهڻي دلچسپي ڪانه
هوندي هئي، پر ٻيل جي حسن تي دل مائل ٿي ويندي
هئي. ٻيل ڌارن جو شوق هوندو هوس. ٻيلون ته
مون کي وقت ۾ ملنديون هيون، جيتريون به دل چاهيم
ڇو ته اسان جي پٽيءَ ۾ ٻيلن جو شڪار ٿيندو هو ۽
ٿن طور ٻيلن سان کي وقت ۾ ملنديون هيون، پر
شڪار وٺڻ جي شڪار مان کائڻ مون لاءِ عجب
هوندو هو. مون پاڻ چار ڪوڙڪا پنهنجا خريد ڪيا
هئا ۽ آڇر-آڇر تي پاڻ وڃي ٿين تي منڊي ايندو هوس.
خوش قسمتيءَ سان ٻيلون ڦاٽنديون هيون ته پنهنجي
ڪاهائيءَ تي ڏاڍو سُرهو ٿيندو هوس. ٻيلون ٻيلن
ٻاڙي وارن ٻارن کي وقت ڏيئي هڪ ڀاءُ پاڻ ڌاريندو هوس،
جنهن لاءِ مون کي گهڻي پٽ ڪوه ۽ جفاڪشي ڪرڻي
پوندي هئي. منڍ وڃائڻ به ٻيلن لاءِ سڪيس ۽ ڏاڍي مائي
وڃائيندو هوس. منهنجي کيسي جي خرچي سڄي ٻيلن
جي قوت لاءِ وقف هوندي هئي. ٻيلن کي روز وڃي ٻيلندو
هوس. وات ۾ پاڻي وجهي ڦونگهارا هڻندو هوسان ۽
پوءِ انهن کي ڪيليءَ تي آس ۽ ويهاريندو هوس. مگر
جڏهن ٻيل سوئي، ڇنڊي، کڇا ڪڍينديون هيون، تڏهن
ڏاڍو لطف اندوز ٿيندو هوس. پٿرن سڪائڻ بعد هو

ڏاڍيون سهڻيون ۽ خوش نما نظر اينديون هيون. رات جو ڪچه دير تائين ويهي کين اوجاڳو ڏيندو هوس ۽ ڇهن تي اٿن جي مشق ڪرائيندو هوس.

مطلب ته هن موسم ۾ سڄو شهر جتي ڏسبو هو اُتي بريلون ئي بريلون نظر اينديون هيون. درزين جا دڪان به بريلن سان ڀريا پيا هوندا هئا. هر هڪ ڪاريگر کي پنهنجي پنهنجي هڪ يا ٻه هريل بريل هوندي ئي هوندي هئي. جتان لنگهيو هو ته ٿيڪڙو ٿيڪڙو جو ملو ۽ دلپذير آواز ڪنن کي خوشي ڏيو بخشيندو هو. هالا ۾ بريلن وڪڻن وارن جا نالا به مون کي ياد آهن. مگر خاص ماڻهو جنهن جو نالو سوڍو هو، تنهن وٽ ته گراهڪن جي ڀيڙ نظر ايندي هئي. جو ته هو پنهنجي بريلن جي تعريف ۾ اهڙا اهڙا ته جملا گهڙيندو هو جو سڀڪو سندس گراهڪ ٿي ويندو هو. بيشڪ سوڍو هن ڪم ۾ طاق هو. چيو اٿس ته ”ڪسب ڪمڻ ڪن ڪ عزيز جهان شوي“ به. اڍائي ٻه رڳو روز ڪمائيندو هو. هيءُ ان وقت جي لحاظ کان تمام سٺي ڪمائي هئي.

سوڍو سوڍو هو. بريلون ڦاسائي ته سوڍو، وڪڻي ته سوڍو، هيرائي ته سوڍو. سندس منهن سينئون سان چڱڪهيل، پنڙيون کٽل، ڪنن ۾ چانديءَ جون ڪميٽيون يا مرڪيرن، بدن تي صدي ۽ ڪاري ڪاڇ هوندي هئي. ذات جو ويچارو ڪجهه هو، مگر پاڻ خاڪ شورِيءَ

جو پورهيو ڪري کائيندو هو. پٽائيءَ جو ٻڌو
 جمعاڻي هوندو هو ۽ جمعي تي آوَس راڳ ٻڌڻ لاءِ
 پٽ شاعري ڏيندو هو. پڇڻو هوس ته ”سوڀا، جمعو
 چڱو لڳو؟“ ته چوندو هو ته ”سائين، هن جمعي تي
 ٻه فقيرن جي ڀرسان جاءِ ملي وئي.“ هڪ ٽڏو
 وڃائي ”بي فرحتي“ ٿي ويهي وهياسين. جڏهن ٻريڻ
 جي موسم ختم ٿي ويندي هئي، تڏهن درزين جي
 دڪانن تي استريون تپائيندو هو، پٽڙا ٺاهيندو هو ۽
 ڪوڪ ڪڍندو هو. جيڪڏهن ڪو کيس ”استاد سوڀا“
 ڪري سڏ ڪندو هو ته نهايت گدگد ٻيو ٿيندو هو.
 خدا کيس مرهه ڪري، گهڻو زمانو ٿيو جو گذاري
 ويو. هن جي وفات بعد هالا ۾ ٻريڻ جو مارو ٽٽندو
 رونق ڇڏي ويو. آهستي آهستي ختم ٿيندو ويو. هيئن
 هالا ۾ هيءُ شوق پراڻي نام آهي. ملو آواز ۽ زيور حسن
 جيئن انسان جا دشمن آهن. تيئن سڻڻ ٻڌڻ لاءِ به
 جاني دشمن آهن. ڪنهن شاعر چيو آهي ته:
 خوشنوائينءَ سم رکيوسون ڪي اسير صياد،
 مون کان صدقي ۾ ڪس وارو آڪڪڙ به چڱو.

پلن جو شڪار

”مهراڻ“، امان جي پياري سنڌ ملڪ تي جيڪي لامحدود عنايتون ۽ نوازشون ڪيون آهن انهن مان پلو به هڪ وڏي غنيمت آهي. سنڌو درياءَ جي هيءَ عجيب غريب مڇي، فقط مهاڇوڙن سنڌين کي ئي نصيب آهي، باقي تمام دنيا هن نعمت کان محروم آهي. مڇيءَ جي ڪشش دنيا جي ڪيترن ئي حڪمرانن، فاتحن ۽ سياحن کي ڪشان ڪشان سنڌ جي سِر ۽ سفر لاءِ آماده ڪيو ۽ پلي جي موسم ۾ سنڌ ۾ رهي ان جي لذت حاصل ڪرڻ تي مجبور ڪيو. هر هڪ سياح جنهن سنڌ جو پلو کائي ڏٺو تنهن پنهنجي سفرنامي ۾ ان جي تعريف کي ڪڏهن به نظر انداز نه ڪيو.

تاريخ ۾ لکيل آهي ته تغلق گهراڻي جو مشهور فرمانروا محمد تغلق دماغين جو تعاقب ڪندي دهليءَ کان اچي سنڌ جي قديم تختگاه شهر ٺٽي ۾ پهتو. جتي جي عمدي آبهوا کيس پسند اچي ويئي ۽ اتي رهي پيو. محمد تغلق کي پلو ايتريقدر ته مرغوب طبع آيو جو رات ڏينهن بي اختيار ئي پلو کائيندو رهندو.

هو. حَتِي ڪَ بيمار ٿي پيو ۽ بيماريءَ جي حالت ۾ جڏهن پلي کائڻ کان پرهيز لازمي هئي، تڏهن به پلي کائڻ کان پاڻ کي پلي نه سگهيو، جنهنڪري ٿي سندس موت واقع ٿيو.

اڄ به سنڌ ملڪ سان غير مانوس قوتون، جي هتي آيون آهن يا انهنديون رهن ٿيون سي پلي کائڻ مان ڊاڀن ٿي ڪونه ٿيون. جيتوڻيڪ هنن کي پلي رڌڻ يا پچائڻ جي پوري تربيت به ٿئي اچي، جنهنڪري پلي جي حقيقي لذت کان به نا آشنا آهن. اسان جا هندو ڀائر، جي پاڪستان قائم ٿيڻ بعد ڀارت ويا آهن سي ويچارا پلي لاءِ ڪاروبار ٿا وٺن.

سنڌ ملڪ جو چرڪو، گندڻ، سينگاري، مڪر، ڪڳو، ڳانگڻ ۽ ٻيون ڇنڊڻي چلر مڇيون، جن کي سنڌي ماڻهو به لذت، بي سواد، ۽ ٽوڳ جهڙي مڪروه ۽ مڃهي کائڻ کان اڪثر دريغ ڪندا آهن ۽ فقط واپار جي لحاظ کان هندو پاڪ جي ٻين ڀاڱن ۾ موڪلي ڏيندا آهن. تن کي اتي جا ماڻهو غنيمت سمجهي وڌي شوق سان واپرائيندا آهن. باقي نازو پلو ٿي آهي جنهن جي نعمت فقط سنڌ جي رهائڪن کي ئي نصيب آهي. هيءَ اهڙا نازڪ مڇي آهي، جا گهڻو وقت جڙاءُ ٿئي ڪري، مڪر جلد ٿي خراب ٿي وڃي ٿي. جيتوڻيڪ ٻيڙي جي ذريعي ان کي ڪجهه دور پنڌ ٿي موڪلڻ جي ڪوشش به ڪئي وڃي ٿي، ٿا ته ٻيا به ان جو

حظ ۽ مزو وٺڻ. مگر تـاـزي پلي جو لطف هڪ اور
 نعمت آهي. آڻاري پلي جي آڻي ۽ ڪيري پلي جي
 کس ۽ ڪيري، آهي ڇيڙون آهن جي قوت جي لحاظ
 کان سون جي ڪشتي کان به وڌيڪ آهن، ڇو ته
 دنيا جي ٻين سڀني مڇين کان پلي ۾ وڌيڪ قدرتي
 فاسفورس پيل آهي. پلي جو پيٽارو ته وري الله تعاليٰ
 جو اهو انعام آهي جو عام طرح سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي
 ته: ”جن کڏا هلڻ جا پيٽارا، تن جا هيٺڙا ويچارا.“
 پلي جي بي انداز قدرتي لذت جو ثبوت هن مان ملي ٿو،
 جو دنيا جي ڪنهن به ٻئي ٻوڙ يا پاڇيءَ سان، ايتري
 ماني هرگز نه کائي سگهبي، جيتري پلي سان کائي
 سگهبي. پوءِ اهي ٻوڙ ڇو نه کڻي مختلف گوشقن، مڇين
 يا پاڇين جا هجن. ڪهڙو به ڏچر انسان، پلي مان
 ڪم از ڪم ٿيڻي ماني يا چانور کائي اٿندو. اسان جا
 غير سنڌي دوست جڏهن به پنهنجي سنڌي احباب وٽ
 پلي جي موسم ۾ مهمان ٿيندا آهن، تڏهن اهائي وائي
 وات هوندي اٿن ته: ”ادا، ڪو اسان کي پڪل پلو
 ڪارايو.“ سنڌ جا مهمان نواز سنڌي سماجھڙا پنهنجي
 عزيز ۽ دوستن کي وڏيءَ دل سان پنهنجي پنهنجي
 استطاعت آهر، مھراڻ جي ڪناري وارن حسين شهرن
 ۽ ڳوٺڙن ۾ خاص موقعا پيدا ڪري وٺي ويندا آهن ۽
 اتي تازا درياءَ مان ٺڪتل پلا وٺي، مختلف نموني سان
 مصالح ڏهاري تيار ڪرائي، ڍؤ ڪرائي، من مستي ڪرائي

موکندا آهن. بعضي ته وري سنڌ جا هلندي پڄنديءَ وارا امير ماڻهو پنهنجي غير سنڌي دوستن کي خود ميربحرن جي مياڻين تي وٺي ويندا آهن ۽ کين بهرين ۽ ڪيشتين ۽ ڊونڊين تي مير به ڪرائيندا آهن ۽ هلي کان به دل مير ڪرائي واپس وٺي ايندا آهن جو هو مير تائين ياد ڪندا رهندا آهن. ان کان علاوه هنن کي هلي مارڻ جا مختلف نظارا پڻ ڏيکاريا ويندا آهن ته ڪهڙيءَ طرح نه سنڌ ملڪ جا سياڻا سنوڙا ۽ ڀاڻي جا پوئرا امير البحر مهراڻ جي ٺهرن سان ٽرنڊا سندس سيني تي سواري ڪندا. نهايت سالت ۽ اطمينان ۽ يقين سان رب جي توه تي ٽرنڊا رات ڏينهن ٻن سان ورونه وٺيندا. شڪار ڪندا پنهنجون سون مياڻيون هزارين ٻن جان هر ڪندا رهندا آهن. ٻن مارڻ جا به مختلف طريقا آهن. مثلاً پهريون طريقو آهي:

۱- رڇ جو شڪار: هن ۾ ميربحر چاريءَ کي ٻهراڻي ۽ گهرو ڏئي ايندا آهن ۽ هڪ ٻيو رڇ بهڙيءَ تي رکيل هوندو آهي. اهڙيءَ طرح ٻن کي گهيري ۾ آڻي رڇ جا ٻئي پاسا چڪندا آهن ۽ جيڪي ٻلا انهيءَ گهيري ۾ چاريءَ جي اندر اچي ويٺا تن کي ڪڍي ڪناري تي اڇليندا ويندا آهن. هر هڪ رڇ جي ورز ڪم از ڪم چاليهه تريون ٿيندي آهي ۽ هيٺان مٿان خواه تر ۽ مياڻ ٻڌل هوندا اٽس وڃن کي چڪن سان جيڪو

۱- ۲۰ پلو رڇ ۽ اڇي ويو سو ڦاسي پوندو. اهڙيءَ طرح هر هڪ رڇ ۾ واري واري سان پنجن کان چهن سون ٽائين پلا مرن ٿا.

۲- گهاٽوءَ جو شڪار: گهاٽو به رڇ وانگر آهي، تفاوت صرف هي آهي ته رڇ ۾ ڳوٺريون ڪونه هونديون آهن پر گهاٽوءَ ۾ ڳوٺريون به هونديون آهن جن ۾ وڃي پلا ڦاسندا آهن. رڇ جي فقط وره ۾ پلا ڦاسندا آهن. ڳوٺرين وارو ٻيو رڇ پڻ جو آهي جنهن جي ڳوٺرين ۾ پلا ڦابو ٿيندا آهن.

۳- ڀن جو شڪار: ڀن ۾ سڄي درياءَ جي آر پار چار وجهي ڇڏبي آهي. اندران ٿي اندران ڀن ۾ ڳوٺريون ٺهيل آهن، جنهنڪري جيڪو به پلو وٽه کي سامهون اڀارو ايندو - ويندو، سو انهن ڳوٺرين ۾ لوڙ ٿيندو ويندو. ڀن جي شڪار ۾ هڪ ئي دفعي ڏهن هزارن جي تعداد ۾ پلا مرن ٿا.

نوٽ:- ڀن ۾ گهاٽو ٻيئي اهڙيون آختون آهن، جو سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته ”هٽينس ڀن ۾“ يا ”گهاٽوءَ جي منهن ۾ اڇي ويو آهيان، خدا جند ڇڏائي.“

۴- سنڌيوڻي يا سنڌي جو شڪار: هن ۾ ٿي ڪاٺيون هونديون آهن. هڪ ڪاٺي قريباً پندرهن هٿن جي اڀي پيل هوندي آهي، جا هاڻيءَ کان مٿي نظر ايندي

رهندي آهي ۽ ٻيون ۽ ڪاٺيون اٽڪل پنجن ٽرين
 جون ٻن ٻڌل هونديون آهن. انهن ۽ هڪ چاري پيل
 هوندي آهي، جنهن کي سنيوئي چوندا آهن. اها سنيوئي
 هر هڪ ميربحر الڳ الڳ کڻي، نيمو ٻيٽ هيٺان ڏيئي
 درياءَ ۾ لهي پوندو آهي. سنيوئيءَ ۾ هڪ ڏور ٻڌل
 هوندي آهي، جنهنڪري جيڪو به ٻلو چاريءَ کي
 جنهن وقت اچي لڳندو، ان وقت ان ڏور جي وسيلي
 ماريءَ کي خبر پوندي ته ٻلي ڪنڊ ڏلي آهي ۽ هڪدم
 وٺي چاريءَ کي ڇڪيندو ته ٻلو چاريءَ ۾ قابو ٿي
 پوندو. جيڪڏهن ماري غفلت ڪئي ۽ چاري نه ڇڪائين
 ته ٻلو پڇي پوئتي واپس هليو ويندو. اهڙيءَ طرح
 جيڪو ٻلو سنيوئيءَ ۾ ڦاسندو اهو ميربحر ڪڍندو ويندو
 ۽ هڪ وڏو سوٽو، جو پاڻ سان کڻندو آهي، تنهن سان
 ٻلي کي ڪاٺين ۾ ڪاٺيندو، جوئي جي ڏور، جنهن کي
 پاندي چئبو آهي، تنهن ۾ وجهندو اڪتي هلندو ويندو.
 هڪڙي پاندي ڀري آهي ته وري ٻلا ڪڍي ميربحر
 ان کي، ٻيو دفعو ڀريندو آهي. اهڙيءَ طرح پانديءَ
 پٺيان پاندي ٻيئي ڀري آهي. سنڌيءَ ۾ چوئي آهي ته
 ”فلاڻو ڪيترو ٿو ڪمائي پر پاندي پوري ڪانه ٿي
 پوي.“ اهڙيءَ طرح ميربحر پاندين پٺيان پانديون پيا
 ڀريندا ۽ ڪيترا به ٻلا ماريون ٿڌن به قناعت ڪانه
 هوندين. ڀٽائي بادشاهه اها چوئي پنهنجي رسالي ۾ هن
 طرح ڪم آندي آهي:-

گتيم سڀ ڄمار، پر پاندي پوري ڪانه ٿي،
مون کسي مڃڻ ۽ ڀار، آئي پائڻا ڪپڙا.

پلو ٻڌڻ مڃين ڪان ٺاهڻ ٺاڙڪ مڃي آهي ۽
ٿوري ٿي ايڏا سان هڪدم مري ويندو آهي. اهڙيءَ طرح
جيستائين ميربحر جو مارو هوندو، تيستائين پاڻيءَ ۽
ٿڙهندو ويندو ۽ پلا ساريندو ويندو ۽ ٻاڪل ڪڍڻ
ٿڳبو، نان جو ڪنهن نه ڪنهن جاءِ نان وڃي پڪي
ٿي چڙهندو. هنن درياءَ جي شهنشاھن کي اهڙيون جڳهون
اڳيئي معلوم هونديون آهن، جتان هو آسانيءَ سان
وڃي پڪي ٿي چڙهندا آهن.

۵- ماڻهيءَ جو شڪار: ماڻهيءَ وارو نمونو به ساڳيو
سٺو وانگر آهي. هن ۾ فرق رڳو هي آهي ته پانديءَ
۾ ٻلي وڃهن بهراق جهڙي پلا ماري ويندا آهن، اهي
ٻليءَ ۽ وڏا ويندا آهن.

۶- ڪڙهيءَ جو شڪار: ڪڙهي هڪ قسم جي
ڇاڙهي آهي جنهن ۾ ڇوڪراڻيون لڳل هونديون آهن
جي ڏيڍ کان ٽن فوٽن تائين هونديون آهن. پلو جڏهن
پاڻيءَ جي مٿاڇري تي پويان پيو ايندو ته ماري ان کي
هڪدم ڏٻي ويندو. بشرطيڪ جهڙڪ يا طوفان نه هجي.
ماري ويچارو پيڙهيءَ تي ڪڙهي رکيو ويندو رهندو آهي
جڏهن پلو پريان ايندو ڏسندو آهي، تڏهن هڪدم پيڙهيءَ

گي ٻلي جي طرف سڌو ڪنڌو آهي جڏهن ٻلي گي ويجهو پهچندو تڏهن چلانگ لڳائي ڪڙهي کلي مٿان رکندس ته ٻلي هڪدم ڦاسي پوندو. ڪڙهيءَ وارو پاڻ وٽ انڌا انڌيا مٽيءَ جا گهوڙا ٺاهي رکندو آهي. جيڪڏهن ڏٺائين ته ٻلي پيو هيڙيءَ کان پري ٿو هليو وڃي ته هڪڙو گهوڙو ان ٻلي کي پائي ۽ اهڙيءَ طرح اڳي وٺي اچي هلندو جو ٻلي کان ڪم از ڪم ۾ نريون کن پري وڃي پائي ۾ ڪري. جي ٻلي اڀرندي طرف هوندو ته ان کي ورائڻ لاءِ گهوڙو الهندي. طرف اچيندو، جي الهندي طرف هوندو ته اڀرندي پاسي اچيندو. اهڙيءَ طرح جنهن طرف ٻلي کي ورائڻو هوندس ان طرف ورائيندو. مٽيءَ جو گهوڙو پائي ۾ ڏٺو ڪندو ته ٻلي ان جو آواز ٻڌي وٺندو ۽ اڀارڪ وري پوندو. مطلب ته انسان کي الله تبارڪ و تعاليٰ ٻڌي ۽ ڪنهن ساهواري تي قدرت ۽ مٿانهون هٿ عطا ڪيو آهي جو عقل جي طاقت سان هر شيءَ تي غالب هئجي وڃي ٿو. چوندا آهن ته ”ٻلي ويچارو ۽ غريب غريبي جو گذارو.“ واقعي آهي به صحيح حقيقت، جڏهن ٻلي جي موسم اچي ٿي تڏهن مهران جو مارو پاڻي ڪوڙڻ بلڪه لاتعداد ٻلن سان پرجيو وڃي. الله تبارڪ و تعاليٰ جي قدرت ڪامد، تان قربان وڃجي جو هندس مخلوقات جو امت ٿي ڪونهي ۽ زمين جي اندر حشرات الارض ۽ هوائن ۽ فضائين ۾ پکي پکي ۽ ٻيا پرڏار پتنگ، جيت

۴ ۵ پاڻي ۾ مڇين ۽ ٻين درياڻي جانورن جو گوبه انهن حساب هڏي نه سگھيو آهي ۽ نه هڏي سگھندو. سمند جي اندر ته ڪن بيشمار قسمن جون مڇيون موجود آهن. مگر درياءَ جي مٺي پاڻي ۾ به سوين نمونا مڇين جا پيدا ٿين ٿا. جن کي الله تعاليٰ اتي ئي قوت رسائي ٿو. مثلاً چرڪو، سينگاري، گندن، کڳو، ڌڪڻو ۽ ڇاونگري وغيره اهي مڇيون آهن جي پاڻي جا جهت کائين ٿيون ۽ مڇي مڇيءَ کي کائي ٿي جڏهن ڪو ڏاڍو ماڻهو هيئي تي ظلم ڪندو آهي يا شاهوڪار ماڻهو غريب کي هيسيندو آهي تڏهن منڊيءَ ۾ چوڻي آهي ته ”اها دنيا ۾ وڏي مڇي ننڍيءَ کي پيشي ڪهي“ ۽ ”وڏي ون جي ڄاڻو ۾ ننڍو آسري ڪين سگھي.“

ڪرڙو يا ڏاهرو جا درحقيقت پلي کان سواءِ باقي سڀني مڇين کان بهترين ۽ سوادي مڇي آهي. اها وري پاڻيءَ جو حيدر، لڙهي يا گپ کائي. ان کان سواءِ باقي مڇيون جهڙوڪ نيري، موراڪي، ڏاهي، پوهري، چيلري وغيره صرف لڙهي کائين. گاڙنگ يا جهنگوري فقط ميٺي کائي. مڪرن، ملير، گوج ۽ لشڙ مڇيون صرف ننڍيون مڇيون کائين. اماڻ جو دوست هلو فقط درياءَ جي چاڪئيءَ اچي ۽ واريءَ تي گذران ڪندو آهي.

پلي جي رهڻ جو هنڌ اصل سمنڊ آهي. ميربحر
چوندا آهن ته ٻلو ٺاتال وقت ڌاري مٺي پاڻيءَ ڏي رخ

رکي ٿو. سندن عقيدو آهي تہ ٻلو آسمان واري وچونءَ
 يعني عقرب ناري سان ٻڌل آهي. قدوتی طرح ٻلي جي
 پڇڙيءَ ۾ هڪ جيت پيدا ٿئي ٿو جو جڏهن چوڻ
 شروع ڪندو آهي تڏهن ٻلو مٿي درياءَ جو رخ وٺندو
 آهي. ۽ مٿي ٻاڻيءَ ۾ اچڻ شرط اهو جيت مري ويندو
 آهي. جڏهن ٻلو سمند جي ڪاري ٻاڻيءَ مان نڪري
 درياءَ جي مٿي ٻاڻيءَ ڏي رخ رکندو آهي تڏهن اوڀارو
 وهڪري ۾ سامهون. يعني سير، ڏيئي هلندو اچي مٿي ٻاڻيءَ
 تي چڙهندو آهي ۽ رفتي رفتي سندس سمند واري ڪارڻ
 زائل ٿي ويندي آهي. سمند ۾ هن جي هيٺ اندر
 ڪڏهن به اٺي پيدا ڪين ٿيندي آهي. جڏهن مٿي
 تي چڙهندو آهي. پڇڙيءَ جي هيٺان ٻلي کي هڪ
 سوراخ ٿيندو آهي جتان هو پنهنجي اٺي جڏهن اها
 پوري ٿيندي آهي تڏهن درياءَ ۾ هارڻ شروع ڪندو
 آهي. جا لهوازي وهي وڃي سمند ۾ پوندي آهي.
 اٺيءَ جو هڪ هڪ پست جي ڪن جهڙو، ڏاڻو ڪوٺا
 ٻلي جي ٻيضي مثل آهي. جي جڏهن وهي وڃي سمند
 ۾ پون ٿا. تڏهن انهن مان ڪيئي ڪروڙن بچا پيدا
 ٿيندا آهن. جي سڀ ٻلا ٿيندا آهن. لوئر بشرچ جي
 ٺهڻ کان اڳي ٻلو سمند کان نڪري روڙيءَ تائين
 هليو ويندو هو. سبزبحرن جو عقيدو هوندو هو تہ
 هر ڪو ٻلو روڙيءَ وٽ خواجه خضر جي زيارت لاءِ
 ويندو هو جنهن کي هندو زلدم پير چوندا هئا.

هوء پٺيرو واپس موٽندو هو. مگر لوئر بئريج سبب
هاڻي پلو ڄامشوري کان مٿي چڙهي نٿو سگهي ■ فقط
هيٺئين درياءَ ۾ سندس شڪار ٿئي ٿو. اتفاقاً چند پلا
مٿي وڃن ٿا ته ته ٿيو خير. اُتر جا ميربحر ويچارا ان
ڪري گذران لاءِ ڏاڍا تنگ آهن. لوئر بئريج جي
ڄامشوري واري پل وٽ هڪ پاسي کان پلي مارڻ
لاءِ هڪ خاص ننڍو دروازو ٺاهيو ويو آهي جنهن ۾
هڪ چاري لڳائي ويئي آهي. اهو دروازو هميشه کليل
رکيو ويندو آهي، جنهنڪري وهڪرو تمام تيز هوندو
آهي، خاص طور جڏهن باقي دروازا پاڻيءَ جي آڇي
چاڙهڻ سبب گهڻي قدر بند رهندا آهن. پلي جي فطري
عادت جو مطالعو ڪرڻ بعد ماهرن انهيءَ دروازي کان
پاڻيءَ جو وهڪرو ارادناً تيز رکيو آهي. پلي جي
عادت آهي ته هميشه سير ڏيئي وٽهه کڻي سامهون
هائڻدو آهي. هن دروازي کان وهڪرو تيز ڏسي سمجهندو
آهي ته درياءَ جي سير اها آهي. لهندا اتان ليکهن جي
ڪوشش ڪندو آهي، جنهنڪري انهيءَ دروازي وٽ
ابترا ته پلا اچي جمع ٿيندا آهن، جو جيڪڏهن ڪو
فقط هڪڙوئي ميربحر ڪڙهي کڻيو ويٺو رهي ته واري
واري سان آٺ-ڏهه پلا شڪار ٿيندا رهن. پلن جي
شڪار جو هيءُ چرچو ڏسڻ وٺان آهي.
پلي جون ڪل ٽي ذاتيون آهن. (۱) حبابائي پلو،
جو حب ندي ■ ٿئي ٿو. (۲) گوانري پلو، جو

سنڌونديءَ ۾ نه ٿو اچي، مگر سمنڊ ۾ ڪاري پاڻيءَ
 ۾ ئي رهي ٿو ۽ اسان وارن ٻارن کان وڏو ٿئي ٿو.
 (۳) ڦلاڻي ٻلو جو مهران ۾ ٿئي ٿو ۽ انهن عام طرح
 کائون ٿا. ڦلاڻي ٻلو وري ٻن قسمن ۾ ورهايل چئبو آهي.
 (۱) ڪپرو (۲) آڻيارو. ڪپرو ٻلو اهو آهي جنهن جي
 آڻي تمام سنهڙي هوندي آهي، جنهن کي کيس جهڙو
 آهي. اهو ننڍو ٿئي ٿو ۽ منجهانئس ڪير جهڙو اچو
 پاڻي، وهندو آهي. آڻيارو ٻلو ڪپري ٻلي کان وڏو ٿئي
 ٿو ۽ منجهس وڏي آڻي هوندي آهي. ٻلي جي، کائڻ
 جو لطف ۽ لذت سندس نازڪي تي مدار رکي ٿي،
 جڏهن اڃا ان جو نازو ڪاڙهو خون به منجهس موجود
 هوندو آهي ۽ ڪارو يا خراب نه ٿي ويندو آهي. ٻلي
 جو نازو رت ڪهڙن بيمارين لاءِ ٻن مفيد آهي ۽
 ڪم آندو ويندو آهي. ٻلي جي لذت به گوشت وانگر
 سندس اڀرائي ۽ يا سڀرائي تي منحصر آهي. جيڪڏهن
 ساڄو مٿيو ڪپرو هوندو ته وڌيڪ مزو ڏيندو، جتي اڀرو
 هوندو ته گهٽ لطف ڏيندو ساڳيءَ طرح آڻياري ٻلي
 جو به ٿلهائي ۽ ماڻهاريءَ تي مدار آهي. بهرحال
 پٽارو ڪپري ٻلي جو وڌيڪ هوندو ٿيندو آهي. ٻلي
 جيڪڏهن ننڍو ٿي رهيو ۽ منجهس آڻي بهدار نه ٿي ته
 نه هوندو. جيڪڏهن آڻارو ٿي ويو ته ماڻهي هوندي
 درياءَ جي پاڻيءَ ۾ ڇاڙهه اچڻ کان پوءِ هلا لڳ

به ڪندا آهن، مگر لڳ سمنڊ ۾ نه ڪندا آهن. لڳ
 فقط سنڌو نديءَ جي مٺي پاڻيءَ ۾ ڪندا آهن. لڳ
 جي جاءِ پاڻ جي ڇڙيءَ ۾ هوندي آهي. جوڪڏهن
 ٻلو ڦرجي پيو ته آڻي پيدا ٿيندي، ورنه نه ٿيندي.
 جڏهن درياءُ جو پاڻي لهڻ شروع ڪندو آهي، تڏهن
 ٻلا به جيڪي مري باقي بچندا آهن، سي آهستي آهستي
 ٿي منهن ڦيري واپس سمنڊ ڏي ورندا آهن ۽ وري
 پنهنجي موسم تي منهن ڏيکاريندا آهن. ٻلو هميشه ايتريءَ
 وانگر ترندو آهي. ٻليءَ وارو ڪنڊو جو ڪارو رو
 ٿيندو اٿس، اهو مٿي ڪري ۽ پٺاري وارو ٻاسو هيٺ
 ڪري سِر ڏيئي ترندو ويندو آهي. سندس رفتار هڪ
 ڪلاڪ ۽ اٽڪل ۾ ميل مفاصلو هوندي آهي. تحقيق
 الله تبارڪ و تعاليٰ جي قدرت جا رنگ آهن. هن دنيا
 ۾ انسان بيحد ڏاڍايون ڪري ٿو. هڪڙا ٻين جي محنت
 ۽ پورهن تي ٻلجي موٽا ٿين ٿا. سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي
 ته ”لٽيون جهلي پوليڙو ۽ کٽيو کائي فقير.“ جهڙيءَ طرح
 زمين صاف ڪري کيڙي ۽ ٻوڪي هاري ۽ کٽيو کائي
 زميندار ۽ ساڳيءَ طرح سِر بچر ويچارا ٻن رات ۽ ڏينهن
 لڏڻ وانگي سِر جي مٺي تي چڙهي، سِر جون مٿون
 کائي، ٻلا مارين، هر ان جو کٽيو سِر سرماڻيدار مقاطعدار
 کاهو وڃن ۽ هنن ويچارن کي هارن وانگر مزوري به
 مس پلٽي هوي. گورنمينٽ عالم هر سال درياءُ شاهه جي
 ٻلن جو نيلام ڪندي آهي. درياءُ جي خاص ڏڪرن ٽڪرن

جون حدون مقررا ڪري ليلام ڪيو ويندو آهي. مقاطع جي ملن سان ميربحرن جي مياڻن تي ٺيڪيدارن جا منشي اچي نازل ٿيندا آهن. ميربحر ويچارا جيڪي ٻلا ماريندا آهن، ان جا ٻه حصا ميربحر کي ملندا آهن ۽ هڪ حصو ٺيڪيدار کي ملندو آهي. اهي ٻه حصا ٻلا به ميربحرن کي چئي جدا ورهاڱو ڪري نه ڏنا ويندا آهن ته پنهنجي سر وڪرو ڪن، مگر صرف حساب اهو حصو رکيو ويندو آهي. درحقيقت ٻلا سڀ ٺيڪيدار جو منشي هڪ مٿي قائم ڪرڻ بعد نيڪال ڪندو آهي. مياڻن تي سالي ۽ ٻيا ملن جا سوداگر موجود رهندا آهن، جن کي جملي ٻلا وڪيا ويندا آهن ۽ پوءِ پيدائش مان وڃ ٿيندي آهي. هتي به غريب ميربحرن کي ننگن لاءِ مقاطعات پڻي طور سوداگرن سان سودياري ڪندا آهن. مثلاً: ٺيڪيدارن جا منشي سوداگرن کي چوندا آهن ته: ”ظاهري امين اوهان کي ڀلي ٻلو هڪ رهڻي ڏينداسين، پر اندروني طرح اوهان انسان کي ڏيڍ رپيو هر هڪ ڀلي جي قيمت ادا ڪندا.“ اهڙيءَ طرح اٺ آنا ڀلي ٻلو، جو سوداگر وڌيڪ ڏيندا، اهو ٺيڪيدار کائي ويندا آهن ۽ ميربحرن کي فقط هڪ رپيو ڀلي ٻلو حساب سان چيڪا پيدائش ٿيندي آهي، ان جا ٻه حصا نصيب ٿيندا آهن، جنهنڪري غريب ميربحر ويچارا نقصان ۾ ويندا آهن ۽ ٺيڪيدار ان سڄو ڏن ڪمائي ويندا آهن. جنهن سال درياءُ ۾ ٻلو جام ٿيندو آهي،

ٽنهن سال نه پنج يا ڇهه ٻلا به هاريءَ ۾ ڏنا ويندا آهن. ورنه دستور موجب هاري معنيٰ هڪ ڪڇرو ٻلو ۽ هڪ آٺارو ٻلو يا فقط ٽن ڪڇرن ٻلن کي هاريءَ ۾ شمار ڪيو ويندو آهي. آها هاري ٻلن جي ڪثرت واري زماني ۾ سائين کي اڪل هڪ کان اڍائي رهن اندر سٺي ويندي آهي ۽ سائي وري عام طرح شهرن ۾ ڪم از ڪم ٻيئي قيمت تي وڪڻندا آهن. ٻلي جي موسم ۾ اسان جي ٻياري سنڌيءَ ۾ جتي ڏسبو. اتي ٻلن جي وٺ - وٺان لڳي ٻيئي هوندي آهي. اول ٻلا شهرن ۾ آندا ويندا آهن. جتان سائي ٽنگريون پري گهوڙن تي ڏوٽي. ٻهراڙين ۾ جتي ڪٿي وڃي بهچندا آهن ۽ غريب غريبو ٻلن سان خوب ڍڙ ڪندو آهي. ٻلن جي موسم سائين جي گهوڙن لاءِ مصيبت جو زمانو آهي. سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي ته ”گهوڙي جو پاڪ ٿئي ته سائي وٺ وڃي.“ سو خاص اللهيءَ وقت کي مدنظر رکندي چيو ويو آهي.

ٻلي جي وٺ ۽ ڀڄائڻ جا ڪيترائي طريقا آهن. مثلاً (۱) واريءَ ۾ ٻلو ڀڄائڻ. (۲) ٽٽي تي ڀڄائڻ. (۳) توري ڪائڻ. (۴) سيٺڻ. (۵) ڪوڪ ڪرڻ. (۶) ٻوڙ رٿڻ. (۷) ٻلي جو ٻلاءُ ٺاهڻ. (۸) ٻلي ۾ ٻريون ڀڄائڻ وغيره.

اهو واريءَ ۾ ڀڄائڻ؛ هلي جا چلڻ لاهي، ان کي
 چيري، سڀون ڏيئي، ٻين جي صورت ۾ آئي، سڀون
 لوڻ ۽ ٻيا ويڳر ۽ گرم مصالحا، وجهي وري بند
 ڪري، ڪنهن ڪٺي جي نمولي ٿامي جي ٿانءَ ۾
 بند ڪري، مٿان ٻيو ڍڪ ڏيئي، منهن کي اتي سان
 لٽي، پوءِ ڪنهن واريءَ جي ڍڪ ۾ ان کي پورو
 ويندو آهي ۽ ان جي مٿان ٻاهر هاري ويندي آهي،
 جيئن واري ٺهندي ۽ ڪوسي ٺهندي ويندي، تيئن اها
 گرمي ڪٺي کي لڳندي ۽ پاڻي اندر ئي اندر ڀڄڻ
 شروع ڪندو. هڪ ڪلاڪ کن ٻاهر ڏهن بعد واري
 کولي ڪٺو ڪڍبو ته هلو ڀڪو تيار ٿيو هوندو.
 هر ڪنهن سڀري هلي ۾ پنهنجو مطلب ڪافي هوندو
 آهي. هن ۾ البتہ ڪڪ جي ٻاش رهي ٿي، مگر
 کائڻ ۾ ڪافي لذت ٿيندو آهي، ان وقت ۾ وري هلي
 کي ڪٺي ۾ بند ڪري واريءَ ۾ پورڻ جي بهران
 ان کي ڪهڙي ۾ لپيئي پوءِ واريءَ ۾ داخل ڪيو
 ويندو آهي، ان وقت ۾ واريءَ ۾ هلي ڀڄائڻ جو طريقو
 نرالو آهي، اول کڏ، کوٽي، ان ۾ کانڀون ۽ ڪڪ
 هاري، ڪير ٺاهي ويندي آهي. پوءِ اڌ جيتري ڪير
 ٻاهر ڪڍي، هلي کي چيري، لوٽي، ويڳري مصالحا
 ڏيئي، ڪپڙي ۾ ويڙهي، باقي کڏ ۾ رهيل گرم ڪير
 جي مٿان هلو رکي، ٻاهران اڌ ڪيري مٿان ورائيندا
 اٿس. هلي جي وات ۾ هڪ سيمح اهڙيءَ طرح ڏيندا

آهن، جنهن جو هڪ چيٽو کڏ کان ٻاهر رهندو آهي،
 پوءِ کڏ بند ڪري مٿان ٻاهر ٻاريندا آهن. پوءِ ڀلي
 بچائڻ جا ڄاڻو، انهيءَ - بيخ کي ڇوڻ سان گرمي جي
 حرارت معلوم ڪندا آهن، جڏهن حرارت جو درجو
 پوريءَ حد تي پهچندو آهي، تڏهن کڏ کولي هلو ڪيندا
 آهن ته ڀار تيار ٿيو پيو هوندو آهي.

۲- ٽنهي ٽي ڀڄائڻ: ڀلي جا چار لاهي، ان کي
 مٿي ذڪر ڪيل طريقي سان چيري، سيرون ڏيئي،
 لوڻي ويڳري ٽي ٽي رکبو آهي ۽ پوري مقدار جي
 ٻاهر ڏيڻ سان ڀڄائي راس ڪبو آهي ان بعد ڀلي جي
 ٻنهي پاسن، لائي خواه ڪانڊي تي جيڪا مرچ مصالحن
 ۽ گدامڙيءَ جي چٽي اڳيئي تيار ڪري رکبي آهي
 ها لڳائي، ٿڌي، مٺي مٺي ٿو ٿي، مٺي ٽي رکي ڇڏبو
 آهي ته انهيءَ چٽيءَ کي ٻه سيڪ اچي ۽ هڻڻ جو
 ٻائي ڇڏي سڄي ڀلي کي وڌيڪ سوادي بنائي.

۳- ڀلو ٿري ڪائڻ: هن ۾ ڀلي جا چار نه لاهي
 سيرون ڏيئي لوڻ وجهي جدا جدا چوٽا يا ٻيرا ڪري،
 چيٽرو به ڀلي جو حصو ٽوڻ جي خواهش مڃي. اهو
 ڪڇجيءَ يا فراء پٽن يا نئي تي ضرورت آهر گيهه جو
 ذرو وجهي ان ۾ ٻيرا يا ڀلي جا ڏڪرا ٿري. بنان
 وڌيڪ مصالحن جي صرف مختصر مرچن ۽ مرڪن سان
 ڪاٺي سگهجي ٿو ۽ نهايت سوادي ٿئي ٿو. هن ۾ محنت
 ۽ وقت گهٽ لڳندو آهي.

۴- پلو سڀئي ڪاٺڻ: هن ۾ هلي جا چار نه لاهي، صاف ڪري، سيرون ڏيئي، لوڻ هرڪي، بصر مصالح مٿان رکي، هڪ ڪٺي ۾ تورڙو پائي وجهي، ان تي ننڍيون ننڍيون ڪاٺيون يا ڪاٺن جا ٽڪر رکي هلي کي رانهن جي مٿان رکي، ڪٺو ڪٺي باهه تي رکبو ۽ ڏيک ڏيئي ڇڏيو. باهه جي توت تي پلو پائي ڇڏيندو، جو ڪاٺين جي هيٺان ڪٺي ۾ جمع ٿيندو ويندو، ان مان جا ٻڌ ٽڪر ٽڪر جي زور تي سمورو پلو رڌجي ويندو ۽ ڪٺو لاهي کڻي هيٺ رکبو. پوءِ اهو بصر مصالح مان گڏي مانيءَ مان ويهي ڪاٺيو، سڀل پلو نهايت لڏي ٿيندو آهي، غريب ماڻهو اهو چمڪ ٿيل پائي شوروي وانگر به ڪم آڻيندا آهن. هلي کي ٽڪر جي ڪٺي ۾ سڀئي ڪري زياده لذت ٿيندي آهي.

۵- پاي جو ٻوڙ: رڌڻ: هلي جا چار لاهي صاف ڪري، ان جا ننڍا ننڍا ٻيرا ڪري، ڊيگري بصر جو داغ ڪري جهڙيءَ طرح گوشت رڌبو آهي، اهڙيءَ طرح هلي جو ٻوڙ رڌبو آهي. هن ۾ گوشت جي ٻوڙ وانگر پٽاٽا، ميهه، بصر يا ٻيو ڪوبه ٻيو ويڳو وجهي سگهجي ٿو. هلي جو ٻوڙ به نهايت لطف ڏيندڙ آهي.

۶- پاي ۾ بسريون: هن ۾ هلي جا چار لاهي، ان جا ننڍا ننڍا ٻيرا يا ڪپا ڪپا يا ڪپيون ڪري، گرم مصالح ۽ ڌاڙهون جي ڪن ۽ بصر جي هڻي وغيره ٺاهي هر هڪ بسريءَ لاءِ جدا جدا هلي جي

ڪپڙن تي چٽڻي ٿئي مڪي ٺاهي رکي ڇڏيون آهن. پوءِ
 ڪٺڪ جي مانيءَ جو هڪڙو پٿر ٺاهي، ٽمي تي ٿڌو
 آهي پوءِ هڪ ڪپي ڪٽي انهيءَ پٿر جي وچ تي رکي
 آهي، وري ٻيو آلي جو پٿر ٿئي، ٽمي ۾ ٻيل بهرن
 پٿر جي مٿان اهڙيءَ طرح رکيو آهي جو ٻلو وچ ۾
 اچي وڃي. بعد ۾ مانيءَ جي ٻنهي پٿرن کي ڪنن وٽان
 پاڻ ۾ ملائي ڇڏبو آهي. ان بعد مانيءَ کي ورائي
 ڏيئي گيه ذرو هيٺان ڏيئي ڇڏبو آهي ته تر سڙي نه
 وڃي. پوءِ سڀني هاسي کان ڍاڪون ۽ جو پٿر يا ڪا
 ٽالهي، ٽالهيءَ ٽمي ۾ ٻيل مانيءَ جي مٿان رکي، ان کي
 ڪجهه وقت ڍڪي ڇڏبو آهي، ته جيڪا آب ڌڪري ته
 ان هاٿ ۾ ئي ٻلو پڇي وڃي. مناسب وقت بعد ماني
 ٽٽي نان لاهي ٽالهيءَ ۾ ڪڍي رکي آهي ۽ مٿان
 ٻسريءَ وانگر گهڻو ڪڇو گيهه اوني ڇڏبو اٿس.
 جنهنڪري هو بهو ٻسري جهڙي نظر ايندي آهي. کائڻ
 مهل مٿيون پٿر مانيءَ جو جدا ڪري وٺبو آهي ۽ ٽمي
 پٿر جي گيهه ۾ ڇوڀيا ٻيا هوندا آهن، اهي وچ ۾ ٻيل
 هلي جي ڪپيءَ سان چٽيءَ جي چس تي ويهي کائبا
 آهن. ٻلي جي ٻسري وٽندڙ ۽ مزددار ٿيندي آهي ۽
 هڪ قسم جو عجيب و غريب طعام آهي، جن به
 صاحبن اها ٻسري کائي هوندي انهن کي سندس لذت ۽
 لطف جو ڪافي تجربو ۾ قدر هوندو.

۷- ڀلي ۾ ڀلاءُ: هن ۾ ۾ ڀيڻ بدستور ۽ ڀلي خاندان ۾
 لاهي، ڌوئي صاف ڪري، لوڻ مصالح، وغيره، ڏيئي
 ڀلي کي ڪنهن لوهه جي رڌڻي يا ڪڇي ۾ ڀڄائي،
 گيهه، جام، مکي ڪوڪا، گزي رکيو آهي، ٻئي طرف
 سٺا سگدامي چانور ڀلاءُ جي نموني رڌي، انهن
 دالچيني، ڀلاجي، ۽ ڪارا، مرچ، وغيره، وجهي، سترهو
 ڪري ڀلاءُ، ٺاهي رکيو آهي، پوءِ ڪجهه چانور ڀلاءُ
 ۾ رکي، چانورن جي قدر سارو ڪوڪ ٿيل، ڀلي مان
 ڏڪر چانورن جي مٿان رکي ڏيو آهي جو چانورن سان
 گڏي کائبو آهي، ان کي ڀلي جو ڀلاءُ چيو وڃي ٿو.
 ڀلي جو ڀلاءُ هڪ نهايت ئي لذت ۾، هر لطف طعام آهي
 جنهن لاءِ سنڌي ۾ چوڻي آهي ته:

اول ۾ الله ڀلو، ڀلي ۾ ڀلاءُ ڀلو.

يعني ته خداوند تعاليٰ جي سڙي، نالي ۾، پيشڪ، لذت
 آهي مگر ٻئي درجي ۾ ڀلي جي، ڀلاءُ ۾ ئي، مزو آهي،
 جو مزو، ٻين باقي سڀني طعامن کان، وڌيڪ آهي.
 جهڙيءَ طرح گوشت ۾ بڪيون، ڪوڙي، ڪمز، ڪنڌو،
 مشڪ، ران، ڪيري، شيردان، جاڙي، ٻنهن، منڍي، جهراندي،
 پاوا، ترهون، ۽ گڏ وغيره، جدا جدا ڀيلني، ڀاڱا،
 جدا جدا سواد ۽ لذت ڏيندا آهن، تهڙيءَ طرح ڀلي ۾
 به ڀلي جو ڪٺاڻ، ڪنڊو، ٻڄي، ڦوڙو، ڪيري، ٻيٽارو،
 ڦري، لائو، ڪانڊو، آئي، وغيره، جدا جدا ڀاڱا، جدا جدا
 لذت ۽ خاص لطف پاڻ ۾ رکن ٿا، مثال رب ڀاڳ

سدائين سنڌ جي مھراڻ ۽ سنڌين کي سلامت تاقيمات رکي. آمين!

”سائينر سدائين ڪريڻ مٿي سنڌ ڪار،

دوست تون دلدار عالم سڀ آباد ڪري.“

پلو جنهن ڏينهن نازو درياءَ مان اڪري ٿو فقط اهو هڪ ڏينهن يعني چوويهه ڪلاڪ ان کي نازو ڪوٺي سگهجي ٿو. جيڪڏهن ٻيو ڏينهن ٻيو ته ان کي ڇيري مختصر لوڻ وجهي رکيو تڏهن ئي سلامت رهي سگهندو. ٻئي ڏينهن ٽي اهڙيءَ طرح لوڻيل پلي کي ”ميٽ لوڻو پلو“ سڏبو آهي. جيڪڏهن اڃا به پلي کي وڌيڪ وقت رکڻ مقصود هوندو ته وڌيڪ لوڻ ڏيئي ان کي چانو ۾ مڪائبو ۽ اهو ”ڪارو پلو“ سڏبو آهي، جو ڪيترو به وقت رکي سگهجي ٿو. ڪيترا غريب ماڻهو خاص طرح بهرائين ۾ جتي گهندڻ يا هوڙ ملڻ مشڪل آهي، ڪارو پلو مڪائي ٺاهي رکي ڇڏيندا آهن ۽ وقتي ڇڏن هوڙ نه ملندو آهي تڏهن ڪارو پلو رڌي کائيندا آهن.

پلي ۾ اڪثر مڇين کان ڪنڊا وڌيڪ ٿيندا آهن. پلو جيئن ننڍو ٿيڻ ڪنڊا منجهس زياده ٿيندا آهن جنهنڪري کائڻ مهل نهايت ڏيرج ۽ خبرداريءَ سان ڪنڊا سوئي هوءَ کائبو آهي. درحقيقت جاشيءَ محنت سان حاصل ڪبي آهي اهائي وڌيڪ لذت ڏيندي آهي ان جو ئي زياده قدر ڪيو ويندو آهي. ننڍا ٻار

اڪثر ٻلي ڪاڏڻ وقت ڪنڊن جو شڪار ٿيندا آهن. جيڪڏهن ٻلي جي ماس مان گڏ ڪو ڪنڊو به گهري ويا ته سندن نازڪ نڙيءَ ۾ اٽڪي پوندو آهي ۽ پوءِ والدهن لاءِ جنسي ويل هوندو آهي ۽ جو ٻارن جي رڙ هيٺ رڙ مٿي لڳي ويندي آهي. ان حالت ۾ جيستائين خشڪ مانيءَ جو ٽڪر ٻارن کان نه گهاريو ويندو ۽ ان جي مٿان کين وڏا وڏا ڍڪ پائيءَ جا نه پرايا ويندا، تيستائين ڪنڊو نڙيءَ مان ڇو ٿو نڪري هيٺ پيٽ ۾ وڃي؟ پر ٻلي جي لذت اهڙي نه، لالچائيندڙ آهي جو ايتري عقوبت هوندي به ٻار ٻلو ٻلو پيا ڪندا ۽ تڪليف جو ذائقو ياد ئي ڪونه پوندن. اڇڪلهه ٻڌڻ ۾ اچي ٿو ته ڪي اهڙا مصالح به ايجاد ڪيا ويا آهن جن جي ذريعي ٻلي جا تمام سنهڙا ڪندا ٻلو پچائيندي گاريا وڃن ٿا. واللہ اعلم! سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي ته: ”ٻلو مٽيو آهي.“ اڪثر ٻارن جو بدن مٽي جي پيماريءَ کان ڦٽ ڦرڙيون ٿيو هيو هوندو آهي. ماڻڻ ويچارا انهن کان ٻلو پيا لکائيندا آهن، مگر ٻارن جي رڙ پيئي پوندي آهي ته ٻلو ڙي ٻلوا سچ آهي ته ٻلي ۾ قدرت پنهنجي ڪمال حڪمت ۽ دانائيءَ سان ڪندا به گهڻا ٻيدا ڪيا آهن ته ٻلي کائيندڙن کي ڪجهه ڪاڏڻ ۾ اٽڪ هجي، ۽ دقت پيش اچي، ورنه ٻلي جي لذت اهڙي آهي جو منجهس ڪندا نه هجن ته کائيندڙ جيڪر سڄو سڄو ٻلو وٺي وٺي تي

ڪاٺيندا رهن ۽ نه رات ڏسڻ نه ڏينهن، نه جهنگ
 ڏسڻ نه مينهن، هوند ان به چڙي ڏهن ۽ هلوئي هلو
 گائي محمد تغلق مرحوم جي پر پاسو وڃي وٺڻ، هلو
 هميشه پائي گهڙو پياريندو آهي. ٻلي ڪاٺن کان پوءِ
 خشڪي لڳندي آهي ۽ پائيءَ جا به چار گلاس هڪٻئي
 پٺيان پيئڻا ٿا هوندا آهن، جنهنڪري سنڌيءَ ۾ چوڻي
 آهي ته ”هلو جيئري به پائيءَ ڏي چيڪ ڪري ۽
 مٺي به پائيءَ ڏي چڪي.“

پلا بازو سنڌوءَ جا ٽارا پلا،
 لطف ۾ ۽ لذت ۾ سڀ کان پلا،
 وڻي خوب وهم واهه ٻلي جو پلا،
 پڪل ۽ ترند هيءُ! الا ڙي الا

مرون - (سوڏرن) جو شڪار

سوئر جنهن کي عربيءَ ۾ خنزير چئجي ٿو، سو نهايت خبيث، خطرناڪ ۽ نقصانڪار مرون آهي. هن جانور جو شڪار صرف نقصان کان بچڻ لاءِ ۽ شوقيه ڪيو ويندو آهي. وڏا وڏا امير ماڻهو هن شڪار جا خاص خطبي هوندا آهن.

سوئر جو شڪار عام طرح ٽن طريقن سان ٿيندو آهي: پهريون پنجهڙ سان، ٻيو ڪٽن جي پچ سان ۽ ٽيون بندوق سان.

سوئر اڪثر ڪري جبلن ۾ رهندڙ جالور آهي، ليڪن فصلن لاءِ تباهي آهي. پيلن ۽ چوڪڙين تي جيڪي ميلابي ٻوڪون ٿين ٿيون مثلاً ڪڻڪن جا ٻارن جا ٻارا پڇي کائي ڇڏ ڪري ڇڏيندو آهي پر پيلن کٽان ٺاهر به جوئر، ٻاجهري، ڪمند ۽ مڪائيءَ جا فصل به تباهه ڪري ڇڏيندو آهي. هيءُ مرون گاهه کائيندو آهي ۽ خاص ڪري اناج وارو گاهه هن جو شڪار آهي.

خريف جي فصل واري مندر ۾ سوئر ماڻهون ويه ڪندڙون آهن ۽ اڪثر ۲-۳ ٻيٽر سندن پٺيان لڳا

وٽندا آهن. جهڙيءَ طرح ڪتي جي ٻچن کي گار،
 ٻليءَ جي ٻچن کي ٻونگڙا ڇڏبو آهي. اهڙيءَ طرح سوئر
 جي ٻچن کي ٻلر سڏبو ويندو آهي. ٻيٽ نه هر ساهواري
 کي خدا ڏنو آهي ۽ قوت جي ضرورت پکي پکڻ کي
 هوي نٿي. اهڙيءَ طرح سوئر جو حملو اڃا وارين ٻوڪن
 تي هوندو آهي. ٻندوق سان شڪار ڪرڻ لاءِ جنهن
 ٻوڪ جي جوءِ ۾ سوئر نقصان ڪندو آهي، ان جوءِ
 کي شڪاري نظر ۾ رکندا آهن ۽ رات جو ٻندوقن
 کڻي ان جوءِ جي اردگرد اچي لڪي ڇپي ويهندا آهن.
 مرون به، مياڻو جانور آهي ۽ پنهنجي جوءِ مڙائيندو
 رهندو آهي، ڪڏهن ڪنهن ڇوڪڙيءَ ۾ نه ڪڏهن
 ڪنهن آئمنلي ۾. ان ڪري مرون کي گولسڻ لاءِ
 ٻهراڙين ۾ هوشيار پيري يا ٻڪي هوندا آهن جي سوئر
 جو ڏينهن جي وقت پير کڻي هن جو ٿاڻ هٿ ڪري
 ڇڏيندا آهن. اوهان کي اها نه خبر هوندي ته سوئر
 ڪنهن کي ڇڪ ڪونه ٻائيندو آهي يا شينهن وانگر
 چنبي هڻڻ سان ڪونه ماري ٻڌو آهي. هن کي قدرت
 طرفان هيٺئين ڇاڙيءَ ۾ وڃڻ هوندا آهن ۽ مٿئين
 ڇاڙيءَ ۾ ڪاٺ هوندا اٿس. هن جي عادت آهي ته
 گاهه ڪاٺن کان اڳ پنهنجا وچ، ڪاٺن تي نڪا ڪندو
 آهي، جهڙيءَ طرح سرائن تي ڪاٺيون يا ڪهاڙيون
 لائينون آهن. سوئر جي انهيءَ ڪرڻ سان اهڙي نه
 هڪ خطرناڪ ڪرت ڪرت ٿيندي آهي جو ٻڌڻ

سان ماڻهوءَ تي هيبت طاري ٿي ويندي آهي. مگر
 سندس اهائي عادت آهي جا سندس موت کي دعوت
 ڏيندي آهي. شڪاري جي سندس جوءَ کي بندوقن سان
 گهيڙي ۾ وٺندا آهن سي سهي ڪري وٺندا آهن ته
 سوئر هٿ ڪي. هٿ وٺيو آهي. ازاسواءِ هو ٻوڪ
 جا ڪانا وات ۾ وجهي ٿڙڪاٽ ڪرائي پڇندو آهي
 ۽ ڪانا ڪيرائي سنگن کي ڪاٺڻ لڳندو آهي. اها
 ڪرت ڪرت ۽ ٿڙڪاٽ سندس قضا جو ڪارڻ بنبا
 آهن. شڪاري جڏهن هن جي وهڪ واري جاءِ متعين
 ڪندا آهن ته چئني پاسن کان ڦري ويندا اٿس ۽ گولين
 جا نشان چوڙهندا آهن. بندوق جي نڪاءَ تي سوئر ڪن
 ڪرا ڪندو آهي ۽ پڇڻ جي واهه گوليندو آهي. ايتري
 شڪاري به هن کي ٿڙ ڪندا آهن. هاڻي سوئر
 کي پڇڻ جون واهون ڪٿي وينديون آهن ۽ جنهن طرف
 رخ ڪندو آهي، ان طرف کان گوليءَ جو نشانو ٿي
 ويندو آهي. ۽ چار گولين رسيد ٿيس ته ڏهري ٿي
 پوندو ۽ واهه واهه ٿي ويندي. بيان ۾ به بندوق سان
 سوئر جو شڪار ساڳي ترتيب سان ڪيو ويندو آهي.
 ٻيو شڪار جو طريقو آهي ڪتن جي مدد سان
 سوئر جو شڪار. سوئر جي شڪار جو شوقين امير،
 هن شڪار جو لطف وٺڻ لاءِ زبردست ۽ پالت پانت
 جا شڪاري ڪتا هاليندو آهي جن جي قيمت هزارن
 ۾ هوندي آهي ۽ انهن جي پالڻ، نائڻ، ڪرائڻ، پيارڻ

حتي ڪو علاج معالج لاءِ وڏا خرچ ڪيا ويندا آهن. انسان وڇارا مانيءَ لاءِ ڏڪر لاءِ محتاج هوندا آهن مگر هن شڪاري ڪتن کي گوشت، قيمو ۽ ٻيا هر قسم جا مال ملندا مهيا ڪيا ويندا آهن.

جڏهن ٻيلن مان دريا جي اٿل جو پاڻي سڪي وڃي ۽ ٻيلن جا گهٽ گهٽ صاف ٿي وڃن ۽ سرون به بي ٻيا ٿي گهمڻ ڦرن ته امير ماڻهو شڪار جي شوق ۾ پنهنجي ڪتن جي لوڏ وٺي شڪار تي نڪرن ۽ سوئرن کي لڌڪارين. سوئر جي وهڪ واري پاڻاري متعين ڪري پوءِ اهي شڪاري ڪتا جي مندن ڪچين ۾ پيل زنجيرن سان سوکها هوندا آهن ۽ هر هڪ ٻچ ڪنڌڙ کي ٻه ڪتا هڪ هڪڙي هٿ ۾ ۽ ٻيو ٻئي هٿ ۾ هوندا آهن. اهي ڪتا بس ڪڏندا ٻيا هوندا آهن ته ڇڏيو دهر نه ڪريو. ڪتن جا خدمتگار، شڪار وقت انهن کي سوئر تي ٻچ ڪرڻ وارا ماڻهو اڪثر ماڇي قريم جا هوندا آهن جن جو نسل به نسل اهو ڏنڊو هوندو آهي، سوئر کي چئني طرفن کان گهيري ۾ وٺي هر طرف کان هڪ هڪ شڪاري ڪتو ڀڄيندا آهن. اها نه اوهان کي خبر هوندي ته سوئر سڌو حملو ڪندو آهي ڇو ته هو پنهنجو ڪنڌ ورائي نه سگهندو آهي. جيڪڏهن طرف ڦيرائڻو، پس ته سڄو ڦري ايندو ۽ فقط ڪچي ورائي طرف مٽائي نه سگهندو آهي. اهوئي سبب آهي جو ڪنهن سرڪش ماڻهوءَ لاءِ چيو ويندو

آهي ته سوئر وانگر ڪنڌ ۽ ڪلي اٿس، بس مڙندو ئي ڪونه، سڌو پيو ايندو.

ماڇي شڪاري ته ان ڳالهه کي خوب کان خوب تر ڄاڻندا آهن تنهنڪري ڪوبه ڪتو سوئر ڏانهن هن جي دونهار کي سڌو نه ڇوڙيندا آهن ورنه سوئر به اهڙي بلا آهي جو پنهنجي وچن سان ڪٽي کي دونهار تي کڻي ڇڏي ڦاڙي وجهندو ۽ هزارن جو قيمتي ڪتو هٿان وڃائي ويهندا.

هن شڪار جو نظارو ڪرڻ لاءِ ڪيترا شڪار جا شائقين به ويندا آهن جن کي محفوظ جاين تي بيهڻو پوندو آهي، شڪاري ڪٽن کي به پاڻ ملهائڻ ۽ نمڪ حلالِيءَ جو موقعو اهو هوندو آهي. ڪڇيءَ سان زنجير نڪتو ته اٿن ته وائيل جي گوليءَ وانگي اچي سوئر تي ٽٽندا ۽ سوئر جي پاسن ۽ پٺ کان ۽ ڪنن کان چڪي ڦاڙي، ڇيچڙي ڀاڱائي ڪڍي رکندس ۽ سوئر جي ڪيڪ ۽ رڙ پئي پوندي. شڪار جي ناظرين کي شڪاري ڪٽن جي همت ۽ بهادريءَ جو قدر هتي پوندو آهي ۽ هنن کي جو ڪارايو پيارو ۽ سندن خدمت ڪڻي وڃي ٿي ان جو اجايو يا مڃايو هجڻ جي پر ڪ هتي پوندي. شڪاري ڪتو پٺ ڏيئي ڀڄندو ته هرگز ڪنهن پر جهڪڻهن ڪو سوئر زخمي ڪري وڌو ته لوڏ جا ٻيا به ڪتا ڇوڙي ڀڄ ڪندا مطلب ته هن ڪٽن جي شڪار جو تماشو نهايت هڪ دلپذير هوندو

آهي ۽ ماڃين جي مهارت جو به داد ڏيڻو پوندو آهي ۽
ڪتن جي پوئلڳ سڄي ٻيلي کي ٻرائي ڇڏيندي ۽
سوئر جون ڪراھون ۽ ڪيڪون ٻيلو مٿي تي
کڻي ڏينديون.

آخر سوئر به ساهه واري شيء آهي جڏهن ڪتا هڻي
ماڻو ڪري ڪهراڻي وجهندس ته زمين تي پئجي
رهندو ۽ ماڃي ماڻهو ڏاڍي احتياط سان اتي وڃي سوئر
جي پيٽ تي ڏٺو رکندا ۽ جسم ۾ کوڙي ڇڏيندس
۽ سوئر هاڪاري پويان پساهه کڻندو.

هاڻي ڪتا وٽ ئي اه ڏيندا ۽ اڃا آرون ڪندا
وهندا مگر ماڃي الهڙ جا خدمتگار آهن سي هنن کي
کڄيءَ ۾ ٻڌل پئي ۾ هٿ وجهي بمشڪل هٽائي پري
ڪندا ۽ ٺهڻ سندن کڄين ۾ وجهي هر هڪ جي ٻلي
ٺهريندا ۽ انهن کي هڪ خاص انداز ۾ شاٻاس، شاٻاس
چوندا ته ڪتن جو گرم رت ٿڌو ٿئي ۽ چڱي پري
ڪندن ته به ڪيترو وقت ليرا پيا ڪندا ته کين ڇڏيو
وڃي ته صفائي ڪن. ماڃي ماڻهن کي ڏٺو به ان
ڪري چوندا آهن جو هو سوئر کي ڏٺو هندا آهن.

سوئر مٿو نه واه، واه، ٿي ويندي، ڪاروا، اڪالي
سڪ، هاگڙي ۽ جهڙا شڪاري نه خوشي ۽ نه پيا.
ماڻندا، جتي به سوئر جي شڪار جو ڏس پين اتي اهي
منهن ڪيندا، هٿان سوئر مٿو، هٿان ميڙ ڪن، ان جا
پاڻا پاڻا ڪري کڻي ويندا جو هو سوئر کائيندڙ قومون آهن.

ڪٽڻ سان شڪار بعد هڪ ٻيو شڪار جنهن کي پنجوڙ جو شڪار چئبو آهي. سو سڀني شڪارن کان عجيب شڪار آهي ۽ ان ۾ وڏي مهارت، استادِي گهرجي. جڏهن به ٻيلي ۾ سوئر هجڻ جو يقين ٿيو ته وڏا ماڻهو، ماڇين جي ذريعي پنجوڙون کڻي ٻيلي ۾ پهچي ويندا. ماڇي سوئر جو ٻيو ڪڏي ان جو ٿاڻ ڪولي وٺندا. هيءُ شڪار ڏکئيءَ مهل پٺيڙڪي جو ٿيندو آهي. ڪندا ڇا آهن جو پنجوڙ، مضبوط سڄ يا ڪاٺ جي رسين جي ٺهيل هوندي آهي. اها سوئر جي گهٽن تي وڇائڻ جو سامهون ڪندا. پنجوڙ هڪ قسم جي رسن جي چاري هوندي آهي، جهڙي مهاڻن وٽ مڇين مارڻ لاءِ رڇ جي چاري هوندي آهي. رڇ جي چاري بهرحال درميانه رسي جي هوندي آهي ۽ پنجوڙ جي چاري مضبوط رسن جي ٺهيل هوندي آهي. اوهان کي اها ته خبر آهي ته ٻيلن جا وڻ، قطارن ۾، ٻوڪيل هوندا آهن ۽ انهن جي وچ مان عام ماڻهن، مال ۽ ٻين جانورن سڄي لنگهن جا گهٽ ۽ ٻيا هوندا آهن.

شڪار جا ماهر سوئر جا لنگها چاڙهي ڇڏيندا آهن ۽ انهن لنگهن کي پنجوڙ سان بند ڪندا آهن ڪم از ڪم ٽي لنگهه بند ڪرڻ جي ترتيب ڪندا آهن. پنجوڙ لاءِ ٽن ماڻهن جي ضرورت هوندي آهي. هڪ ماڻهو سوئر جي پٺ کان البتہ ڀرپور مڪر تمام خبرداريءَ

سان ٻيهندو آهي جو هن کي هاڪاريندو آهي ۽ به ماڻهو جنهن پنڄوڙ سان ٿي گهٽ بند ڪيا ويندا آهن، تن جي هڪڙو هڪ ڇيڙي تي ۽ ٻيو ٻئي ڇيڙي تي هوشياريءَ سان ليڪ ڪري ٻيهندو آهي.

هن لنگهن کي ته پنڄوڙ جي چاريءَ سان گڏ لوڙها هڻي بند ڪري ڇڏيندا آهن. باقي وچ وارو گهٽ کليل رکندا آهن. وچ واري لنگهي کي جيڪا پنڄوڙ ڏنل هوندي آهي ان جي پوري وچ واري سرڪڻ کي هڪ معمولي ڪاٺي اهڙيءَ طرح ڏهندا آهن، جيئن سرڪڻ کلي بيهي ۽ سوئر کي دٻار وجهڻ ۾ مولائي ٿئي ۽ هو پاڻي نه اٿان لنگهي ويندس. جڏهن تياري مڪمل ٿي ويندي آهي تڏهن سوئر جي پٺ کان جيڪو ماڇي هوندو سو هڪ عجيب آواز ۾ زور سان چوندو ”اهو“ ۽ پاسن وارا ماڇي اهو چوڻ سان سوئر کي تڙ ڪندا ۽ سوئر مجبور ٿي وڃن ٿا گهٽ مان لنگهن جي ڪوشش ڪندو، ڇو ته ٻيا به لنگهه وري لوڙهن سان بند هوندا، انڪري جي سوئر انهن لنگهن ڏانهن وڌو به کڻي ته وري به وس ٿي موٽي وڃ واري گهٽ مان اچي گهڙندو. بس هن اڃان وڃينءَ سرڪڻ مان دٻار ڪڍيو ناهي ته ڪاٺي ڪري پوندي ۽ سرڪڻ ۾ سوگهو ٿي ويندو. پوءِ جيئن هو پاڻ پڇاڙيندو تيئن ويندو لوهم ٿيندو. پنڄوڙ سڄي ويڙهجي ويندس. تان جو ڪيڪڙاليون ڪندو

پنجي رهندو. بس ماڃي ته فقط ان گهڙي جا منتظر
هوندا آهن. جڏهين ڏٺائون ته هاڻي سوگهو آهي ته
ڦري ايندس ۽ اڃي جيئرو جهليندس. مون مٿي ذڪر
ڪيو آهي ته سوئر جا وڃَ خوفناڪ ٿيندا آهن. تنهن
ڪري اول ته ڪهس ڏسي ڪارائيءَ سان بندس وڃ
وڌي ڇڏيندا. پوءِ ان کي ڪٿائي پنهنجي رئيس وٽ
آڻيندا. داد حاصل ڪندا.

رئيس جي گهٽ. ان جي آس پاس اها خبر وڃ
وانگر پکڙجي ويندي ته شڪار جهڙو جاگندو پنجوڙ
۾ آندو ويو آهي ۽ هاڻي ان تي ڪتن جي ٻچ ٿيندي سو
هڪ ملاڪڙو لڳي ويندو. هڪ ميدان جي وچ ۾ مضبوط
ڪاٺ جي مٺي کوڙي ان ۾ هڪ سخت رسو ٻڌبو
آهي. ان جي ٻي پڇاڙي سوئر جي ڪچيءَ ۾ سرڪڻ
جي نموني ٺاهي وجهندا آهن، جنهن مان هو ڪنڌ
ڪڍي نه سگهي. پوءِ پنجوڙ مان سوئر کي آزاد ڪري
سڀ پڇي ٻري ٿي ويندا آهن ۽ سوئر رسي جي ٻيڪه،
ٽائين گول چڪر ۾ وٺي ڦرندو ۽ خير خير ڪندو
آهي. هاڻي تماشو ڏسڻ وٺان هوندو آهي. ماڃي
ڇو گرد چار ڪتا سوئر کي پڇيندا آهن. هڪڙي تي
سوئر حملو ڪري ته ٻيو پٺيان ڦري اچيس، جي ان تي
حملو ڪري ته ٽيون چڱي ماريس. پستا ڪتا جي
هن شڪاري ڪتا هوندا آهن سي ته سوئر جي بدن
تي چڙهي سوئر جا ڪن ٿي ڪن پٽيندا آهن. سوئر

ٻين جهنگلي مرن وانگر ڇڪ نه هڻي ڪونه. هو نه
 وڙهندو آهي پنهنجي ڊولار ۽ وچن مان. وچ نه سندس
 اکڻي وڌي ڇڏيا آهن. تنهنڪري ڪتن جي زخمي
 ٿيڻ جو خاص خوف ڪونه هوندو آهي. پر سوئر به
 سوئر آهي ڏاڍي ويڙهه کائيندو آهي جلدي ان ڪونه
 مڃيندو آهي جيستائين ڦٽجي سائو ۽ نستو نه ٿئي.
 ڪم از ڪم به ڪلاڪ کن هيءَ وٽ هڪڙو جاري
 هوندي. تماشينن جي هجوم مان طرحن طرحين جون
 هڪلون ۽ آواز ۽ ٽائڻ جا ڦهڪا پيا ٻڌبا آهن. آخر
 جڏهن سوئر رتو ڇاڻ ٿي پئجي رهندو تڏهن ماڃين کي
 اجازت ملندي ته هاڻي ڪيل ختم، هٿوس، ڏڦو، ڏڦي هٿن
 کي شڪارين جي زبان ۾ ڪڇ ڪرڻ هوندا آهن. ڏڦو
 لڳو ته موڙ ٽٽو. ڪي تماشين هڻو لڳائي سوئر کي اڇي
 ڏسندا آهن ۽ هوندا آهن ته بس سوئر ته مهڻاڻل سوئر
 آهي. ڊولار نه ڏسوس، وچ نه ڏسوس، ڪر نه ڏسوس
 وغيره. وغيره. اوهان کي خبر هٿن ڪپي ته سوئر جا
 ڪر منهن ۽ گهڻ وانگر ڇيريل ٿيندا آهن. تنهنڪون
 لنڊيون ۽ سڄو ماس مان سڇيل هوندو آهي. پوءِ ته
 وارو ملندو باگزين ۽ ٻين کي جيڪي سوئر منجهان وڃي
 جاوا ڪندا.

شڪار جي بلوڪن جي واه واه ٿي ويندي ۽
 اهو اسر ماڻهو يا رئيس جڏهن جيڪو نئي شڪار
 ڪيو ويو هوندو ان جي به جس ٻئي ٻئي ۽ سڀڪو

ٻولندو، واه، واه، رئيس جهڙو شڪار جو شوقين نه ٿيو آهي نه ٿيندو. شڪار ڪرائي نه ٿي پلي اسان جو هاکم رئيس ڪرائي ٻين جي ڪهڙي مڃاڻ هڪ هڪ ڪتو سندس لک ٿو لهي وغيره، وغيره.

اسان جي سنڌ ۾ ته سوئر هڪ وڏو خوفناڪ مرون آهي، جنهن جي پري کان ڏسڻ سان ئي اسان جو سامهه سڳي ويندو آهي ۽ هن شڪار لاءِ ڪيترا جتن ڪيا ويندا آهن. هر اوهان کي حيرت وٺي ويندي ته ڇو- ٻي يا گڏيل علائقن ۾ سوئر کي ڌاريو ويندو آهي. هلي ڳوٺ ۾ جڏهن اسان سوئرن جا ڏن ڏٺا جي فقط هڪ چوڪرو لٽ کڻي ڪاهي پئي ويو ته ڏند چڻ سان لڳي ويا. جيئن هتي ڪو ڌراڙ پڪرين جو ڏن ڪاهي وڃي، بلڪل اهڙيءَ طرح ڇو- ٻيءَ ۾ ڌراڙ چوڪرا سوئرن جو ڏن وٺي جهنگ ۾ هاري بهاري تمام جو پنهنجي وٽان ڏانهن وٺي ويندا آهن. نه ڪو ڀڄ نه ڪو ڊاءُ اتي هاري سوئرن کي ڏهن، انهن جو کير ڏهي ڏن، مڪن ڏاهين. مڪن جو گيهه مڪن ۾ وڏو واپار هلي.

سوئرن جا ننڍڙا پٽر ائين ٽينگ ٿيا ڏين جيئن هتي چيلا ۽ چيلون. ٻوٽي جا ديهاني هندو انهن کي ائين ڪهي کائين جيئن هتي اسان حلال مال ذبح ڪريون. اتي شڪار وغيره ڪونه ٿئي جو سوئر اتي پالتو جانور آهن ۽ چڱي اکهه وڪاسن جيئن هتي دور ڍڪا وڪاسن.

اسان جي سنڌ ۾ به ڪي شوقين خاندانن سوئڙن
 جي ڀالڻ لاءِ لوڙا ٺاهي ڇڏيا هئا. ننڍڙا پٽر ڀالي
 وڏا ڪري هوءَ انهي کي ڪتن جي بچ وارو شڪار
 ڪري لطف الدوز ٿيندا هئا. هاڻي اها بچڙي رسم
 تقريباً ختم ٿي ويئي آهي ڇو ته انهن تي عالمن ۽ ڳورن
 اعتراض ورتو ۽ لعن طعن ڪيو. اسان جي سنڌ جي
 مسلمان مومنين سوئڙ جي شڪل ڏسڻ ۽ خصوصاً ان جو
 رت ڏسڻ هڪ عظيم گناهه ٿي سمجهيو. باقي شڪار
 اڃا به جست جست ٿئي پيو مگر اڳوڻو شوق هينئر
 گهٽيو ٿو وڃي.

ڍنڍ جي پکين (آبي پکين) جو شڪار

ڍنڍ جي پکين جو شڪار نهايت قيمتي ۽ عمدو شڪار آهي. اسان جي سنڌ ۾ وڏيون ڍنڍون به ڪافي انداز ۾ موجود آهن پر ننڍين ڍنڍن جو ته ڪاٺوئي ڪونهي. جن ضلعن ۾ سارڀال فصل ٿئي ٿو اتي ننڍيون ننڍيون ڍنڍون تمام گهڻيون آهن. ڍنڍ جا پکي جهڙوڪ آڙهون، ٻڏڪون، ٺهرڪيون، ٻگها، ڪاٺرا ۽ ٻيا به ڪيترا قسم آبي پکين جا ٿين ٿا. هڪڙا پکي هوا ۾ اڏام ۽ وڻن ۾ پنهنجا آشيانه جوڙين مگر هي پکي ٻارهوئي ڍنڍ جي پاڻيءَ ۾ رهن. خصوصاً سياري جي موسم ۾ ڪيترا ئي پکي ڍنڍن تي ڪٿان ڪٿان ڪڍي اچي ڪٺا ٿين. اهي سنڌ ۽ هنن پکين جي شڪار تي ڪا به بندش ڪانه هئي البت انگريزن جي زماني ۾ ڪن وڏين ڍنڍن کي عام شڪار لاءِ بند رکيو ويندو هو جتي فقط وڏا وڏا انگريز آفيسر سنڌ جي وڏن زميندارن جي مدد ۽ رهبريءَ سان شڪار ڪندا هئا. باقي ڍنڍون هنن لاءِ آزاد هيون. ڍنڍ جا پکي اسان جي سنڌي ٻارهيڙين ميربحرن جي روزگار جو هڪ وڏو ذريعو هئا ۽ فقط چند آڻن ۾ سِر ڏيڍ

گوشت وارو عمدو ۽ لذت پکي وڪامندو هو. غريب
 غربو سياري جي مند ۾ کائي خوش ٿيندو هو. الله تعاليٰ
 جي نعمتن کي مارهائيندو هو. ڏين تي بندش
 پوڻ سبب هنن جو روزگار به قدري بند ٿي ويو تاهم
 پڪ هري بلا آهي مهاڻا ويچارا لکي ۽ چئي ۽ رات جو
 وڃي شڪار ڪري ايندا هئا ۽ صبح جو وڏن وڏن
 گوان ۾ وڪرو ڪري پنهنجو گذر ڪندا هئا ۽ اڃان
 تائين اهو دستور هلندو ٿو اچي. ڪو وقت هو جو
 مون لاڙڪاڻي، بدين، چوڙ ۽ ڪپري ۾ هڪ هڪ
 هڪ ۶ آنه کان ۸ آنه به ورتي، ناظرين گرام کي
 اها ته خبر آهي ته ڏيڻ جا پکي سخت سياري ۾ به
 ڏاڍن جي برف جهڙي ٿڌي پائي ۽ ۾ ئي رهندا آهن.
 ان ڪري الله تبارڪ و تعاليٰ انهن جي سڄي جسم
 مٿان چرهي ۽ جو هڪ نه چاڙهي ڇڏيو آهي جنهنڪري
 سيءُ مٿن ڪوبه اثر ڪونه ڪري. انهن پکين جو
 ٻوڙ پٽاءُ هڪ نه ڪنهن به گيهه جي ضرورت ڪانه
 هوي. سندن کين ۾ سڀ هونءِ آهي، ان ڪري پائي ۽
 ٽپي هڻي وري نڪرن نه ٿو به سندن ڪنڀڙاڻين تي
 ڪونه بيهي سگهي. هوا جي پکين جي پيرن جون آڱريون
 الڳ الڳ هونديون آهن جيئن انسان جون، مگر هنن
 پکين جون آڱريون پاڻ ۾ هڪ وٽ ڪي جهڙي ڪل
 سان ڪڍيل ٿينديون آهن. ان ڪري سندن پير پائي ۽
 ۾ ترڻ وقت مدد ڪن. برڪون، آڙيون، نيرگبون

وغيره جڏهن ٻڌي ته ٿرلديون ڏسڻيون آهن ته اکيون
 ڏسي پيون ٿرلديون آهن. بلڪل لس ٿرلديون ويهنديون
 آهن. سندن ويڙهيل پير سندن پٺيان پائيءَ ۾ ليڪا
 ڪڍندا ويندا آهن جي مڻيا ويندا آهن ڇو ته ڪوبه
 فطش پائيءَ تي نه بيهندو آهي. سنڌيءَ ۾ چوندا آهن
 ته ادا هيءُ ڪم اڃا به ٿو ڪرڻ پائيءَ تي ليڪو
 ڪهڙو بيهندو! سندن ٿرڻ اهڙو ته سڙو پيو ڏهندو
 آهي جو پاڻ به آهي ته ڪي ننڍڙيون ڇوڏيون ٿري
 رهيون آهن ۽ اندر ۾ اڏما پيا اٿندا ته جوڪر ڪين
 ڪڙجي. جا گالهه سڀ ڪنهن جي وس جي ڪانه
 آهي. فقط ٻارهيڙي مهاڻا ئي ان جا ماهر آهن.
 ڏيڏي جي پڪين جو شڪار عام طرح اسان وٽ ٿي
 نمونن مان ڪيو ويندو آهي، پهريون ٿو پيءُ وارو
 شڪار پيون چاريءَ وارو شڪار ۽ ٽيون بندوق سان
 شڪار. بندوق سان پڪي جيئرا نه وٺي سگهبا آهن
 باقي ٻين هن شڪارن مان پڪي جيئرا هٿ ڪيا ويندا
 آهن جي وڪرو ڪرڻ ۾ اچن. ڪي ماڻهو ته
 بدڪون وٺي پنهنجن گهرن ۾ ڪڪڙين وانگر پاليندا
 به آهن. بدڪون به ڪڪڙين وانگي آڻن تي آرو ڪن
 ۽ ٻچا ٿوڙين. سندن ٻچا جڏهن ٻنڌ ڪن ته هنن جي
 ڪپڪ رفتاري ڏاڍي پياري هوندي آهي. وڏا امير
 ماڻهو ته پنهنجن بنگلن جي ايوانن ۾ انهن جي رهڻ
 ۽ ٿرڻ لاءِ ننڍڙا قلاءَ به ٺهرائيندا آهن ۽ سندن ڪاڏي

لاء نديڙيون نديڙيون مڇيءَ جون ڪرڙيون به خريد
 هڪري پاڻيءَ ۾ ڇڏيندا آهن. باقي جن ماڻهن جا گهر
 اهڙا نه آهن پر سادن گهرن ۾ رهن ٿا، سي ٻيو نه نه
 به وڏيون ڪونڊيون پاڻيءَ جون پري رکندا آهن هي
 ٻڪي ڪڏهن پاڻيءَ ۾ وڃي ترن ۽ ڪڏهن زمين تي
 ڪڪڙين وانگر هلن ڇان. ڏنڊ جا ٻڪي به خصوصاً
 بدڪون، ڪڪڙين وانگر آنا لاهين جي ماڻهو پاڻ به
 کائين ۽ وڪرو به ڪن. البت چون ٿا ته بدڪن
 جي آڻن ۾ ايترا حياتين يعني وڏامن ڪهن آهن جيترا
 ڪڪڙين جي بيضن ۾. بدڪن جي بيضن ۾ البت
 ڪجهه کيڪ به ٿيندي آهي، ڇو ته هي ٻڪي مڇي به
 کائين ٿا. ڪڪڙين وانگر صرف ان ڪٿا کائين ته
 جيڪر اها کڪ به نه ٿئي. ڪڪڙين جا ڇوڙا ننڍا
 هوندا آهن ته ڏاڍا پيارا لڳندا آهن، ليڪن بدڪن جا
 پڇا انهن کان به وڌيڪ وڻندڙ هوندا آهن. ڪڪڙين
 جي جهنب نوڪدار ٿئي ٿي مگر اهي ٻڪين جي
 جهنب ٻڙگهي ۽ ويڪر ۾ هڪ آگر جيتري هوندي
 آهي. الله تعاليٰ اهو نظام ان ڪري ڪرڻ فرمايو
 آهي ته بدڪون مڇيءَ جي ڪرڙين کي آسانيءَ سان
 ٻڪڙيءَ سگهن. جيڪڏهن اوهان کي اهڙو موقعو
 ڪڏهن مليو هجي ته اوهان ڏٺو هوندو ته ڪرڙي
 جهلڻ کان پوءِ بدڪ پنهنجي جهنب پاڻيءَ ۾ ڪيئن
 ڦڙڪائيندي آهي! ڪرڙيءَ کي ڇاري بندي ۽ ڇاڇولي بندي

آهي. ان وقت هڪ عجيب منظر هوندو آهي. هر ڪنهن ساهه واري کي پنهنجو گڏڙان ڪرڻ لاءِ ضرورت آهي الله پاڪ عقل سمجهه عطا فرمائي آهي. بهرحال هت پڪين جي عادت و اطوار تي ويهي لکبو ته معاملو طويل ٿي ويندو، منهنجو مقصد فقط شڪار جو آهي.

جن صاحبن ڏٺيون ڏٺيون هونديون ۽ انهن ۾ پوکيل ڪٽل به ڏٺي هوندي، انهن ڏٺو هوندو ته ابي پڪي ڪٽل جي ڪاٺن ۾ ويهي آرام ڪندا آهن. مڇيءَ جو شڪار ڪندا آهن. سڀني هر جنس پڪين جو پاڻ ۾ ڏاڍو پيار ۽ اتحاد هوندو آهي. هڪ ٻئي کان پري رهن پسند نه ڪندا آهن. شاه پٺائيءَ به ارامو آهي. نه ٻي.

ولر ڪيو وتن ڀرت نه چئي پاڻ ۾،
 بسو پڪيڙن مائهڻان مٿي گهڻو.
 هي پڪي ڪڏهن ڏيڏي جي هين ڪٽي نسي ته
 ڪڏهن هتي ڪٽي تي جهڳٽا ٺاهيو ويٺا هوندا آهن.
 مڇي شڪار ڪري کائي ڏو ڪري پوءِ اچي ميڙا ميڙا
 ڪري ڪنارن جي قريبن ويهندا آهن. انسان جهڙو
 ڏاهو ۽ عقلمند ماهوارو نه پيو ڪوڊا ڪونه آهي. هو
 پنهنجي پٽ ڀاءُ جائز ته ڇڏيو ناجائز طريقا به
 اختيار ڪندو آهي. ميربحر هتي ساده لوح پڪين کي
 جڙهن ٽوپيءَ جي شڪار جو نشانو بنائيندا آهن تڏهن

ڇا ڪندا آهن جو هنن وٽ هڪ ٽوپي ٺهيل هوندي
 آهي جا پنهنجي مٿي ۾ پڻائيندا آهن، ان ٽوپيءَ جي
 مٿئين چندي تي هڪ بدڪ جو ٻوٽو ٺهيل هوندو آهي
 جا هو بهو سڄي بدڪ ڏسڻ ۾ ايندي آهي. ٽوپيءَ سان
 مهربن جو منهن ڍڪيل هوندو آهي ۽ فقط اکين وٽان
 ڏسڻ لاءِ سوراخ ڇڏيل هوندا آهن. اها ٽوپي پاڻي
 پارهيڙي پاڻيءَ ۾ گهڙي ٻولدا آهن ۽ نهايت خاموشيءَ
 ۾ اٽڪل سان پنهنجو سڄو جسم پاڻيءَ ۾ وجهي فقط
 اکيون ۾ مٿو پاڻيءَ کان مٿي ڪري پاڻيءَ ۾ هلڻ
 لڳندا آهن ۽ جتي آبي پکي گڏ ٿيا ويندا هوندا آهن
 ان طرف رخ ڪندا. پکي ويچارا سمجهندا آهن ته اهو
 به ڪو پريان سندن ساٿي اچي رهيو آهي ۽ ان ڪري
 ڪوبه ٻپ ٻاءُ ڪونه ٿين. هن طريقي کي ٽوپيءَ وارو
 طريقو يا ڪندو چوندا آهن. مهاڻو جڏهن پنهنجي حرفت
 ۾ ڪامياب ٿي زندهه پکين جي جهڳٽي وٽ اچي ته
 جهٽ ڏيئي ويسامه وسوڙل پکين کي کڻي پڪڙي هوءَ
 پاڪر ۾ پنج پکي اچن، اٺ پکي اچن يا گهٽ وڌ،
 ويرم ٿي ڪانه ڪندو پڪڙي کڻي پنهنجي قبضي ۾
 ڪندو ۽ ڪڍي اچي ٻاهر ڦاٽو ڪندو. ان طرح
 پنج چار دفعا ڦيرا ڪڍيائين ته ۱۵-۲۰ پکي ڦاسائي
 کڻي راهي ٿيندو ۽ پنهنجو پيٽ قوت ڪڍي ايندو.
 ٽوپيءَ جو شڪار هڪ ٺڳي ۾ دولاب جو شڪار آهي
 جو فقط مهاڻا ڪندا آهن. اهو شڪار ڪن وڏن زميندارن

۽ اميرن وٽ مند جي شروعات ۾ ميربحر ڏوئڻي طوڙ ڏيندا آهن. جهڙيءَ طرح هوائي پکين ۽ مڇيءَ جو ڏوئڻو به وڏن اميرن کي ڏٺو ويندو آهي ۽ ان جي چڱي ميجرائي ملندي اٿن. هي شڪار به ڏسڻ ولان آهي ۽ ميربحرن جي هنر جو ڪمال آهي.

ٻيون طريقو آهي جاريءَ وارو جنهن کي وانجهار جو طريقو سڏيندا آهن جو وڌيڪ محنت گهري مگر اڀاسو جلد ٿئي. هن شڪار ۾ ميربحر ڇا ڪندا آهن جو ڏيڻ جي جنهن پاسي کان آبي پکي ويٺل هوندا آهن، ان پاسي جي سامهون، جتي ڪل بيٺل هوندي آهي اتي وڏا لڙها کڻي ڏيڻ جي اربار پاڻ ۾ ڪوڙيندا آهن، اهڙيءَ طرح جو ڪم از ڪم اهي لڙها پائيءَ جي سطح کان اٺ فوٽ کن مٿي بيهن. هر هڪ لڙهو ٻئي کان ۱۰-۸ فوٽن جي وٿيءَ تي هوندو آهي. پوءِ انهن لڙهن ۾ موٽي جاوي پکيڙيندا آهن جيئن هڪ دٻوار ٺهي پوي. جڏهن اهو انتظام مڪمل ٿي ويندو آهي، تڏهن جنهن ڪناري تي پکي جهنگڻا ڪريو ويٺا هوندا آهن، انهن جي پٺ کان ڪناري واري زمين تي ڦري ايندا ۽ پکين ۾ آواز ڪرڻ سان ٻا ڪو پٿر نڪر اچڻ سان اچي ٿاهه وجهندا آهن ۽ ويچارا آبي پکي چرڪ ڀري وٺي سامهون منهن ڪري اڏامندا، جاريءَ جو سٺاءُ انٽري مفاصلي تي هوندو آهي جو گهڻا پکي جاريءَ جي مٿان اڏامي نه سگهندا آهن. اڃا سندن پٿر

اڏاسڻ ۾ ايشرو زور نه وٺندا آهن ته چاريءَ کي اڇي
 ٻوڇندا آهن ۽ سندن ٻچيون ۽ پير چاريءَ ۾ اڙي
 ويندا آهن. ناظرين ڪرام سمجهي ڪڏهن ٿا ته پکي به
 هوائي جهاز وانگر اڏاسندا نه. پهرين هيٺان اڏاسندا ۽
 پوءِ جيئن جوئن سندن ڪنڀڙاڻين ۾ زور پيدا ٿيندو
 تيئن تيئن مٿي ويندا. هي پکي ٽن يا ٻن ڦرن جهاز
 تيز ڀڙڪو کائي اڏامندڙ نه آهن. سندن بدن گرا هوندا
 آهن ۽ جيسين مٿي چڙهن تي سڀني چاريءَ ۾ اڇي نڪاڻ
 ڪندا. بهرحال جن جي حياتي هوندي سي مٿان لنگهي
 به هليا ويندا ليڪن منجهائن اڪثر چاريءَ جي دٻڻ
 ۾ اڇي ويندا. پارهيڙي نه ڪل ۾ لڪا بيٺا هوندا
 آهن سي ڏهر ئي ڪاٺ ڪندا ۽ پکي ڦاٽو ٺاهي ته
 ڦٽڪن به ڪونه ڏيندس. ڪيڏي ٽنگن مان جهلي هٿ
 ۾ ڪندا ويندس. جتي جتي ڪل تمام وڏي ماڻهوءَ کان
 تار هوندي آهي اتي اڪثر چاري نه وڌي ويندي آهي
 پر ننڍي ڪل وٽ وڌيڪ اڻاڻي ٿيندي آهي. هن
 شڪار ۾ به ٻريڪ وقت پنجاهه سئو پکي ڦاسي هوندا
 آهن. ٿوريءَ واري شڪار ۾ هڪ ميربحر اڪيلي سر
 به شڪار ڪندو آهي پر چاريءَ واري شڪار ۾ ۴-۵
 جٽا گڏجي شڪار ڪندا آهن. جي ۱-۲ ۾ هڪ ئي
 ڪٽنب جا هوندا آهن ۽ مال ورهائي ڪڍندا آهن.
 هي ٻئي شڪار جا نمونا مون چور اسٽيشن وٽ
 جا هڪ وڏي ڍنڍ آهي ۽ فقط آفيسرن جي شڪار لاءِ

محفوظ هوندي آهي، ان تي اهو لقاء ڏٺو محترم محمد رحيم ملاح اسٽيشن چوڙ جي پرائمري اسڪول جو هيڊ ماستر هو ۽ سندس مٿ مائٽ اهو شڪار ڪندا هئا، ان موصوف مون کي اهي شڪار ٿيندا هلي ڏيکاريا. مفت جون بدڪون به خوب کارائيندو هو، هن وقت خبر نه اٿس ته ڪٿي آهي، خدا ويند ڪريم سندس پلو ڪري نهايت ئي سنجيده نوجوان هو ۽ بذات خود به انهيءَ شڪار ڪرڻ جو ماهر هو.

ٽيون شڪار آهي بندوق جو. هيءُ شڪار هڪ وڏو ۽ اعليٰ درجي جو شڪار آهي جنهن ۾ ڪيترن ئي ماڻهن جي گهرج ٿيندي آهي. هڪڙا ماڻهو پکين ۾ ٿاهه وجهي انهن کي اڏائيندا آهن ۽ ٻيا ٻيڙين تي چڙهيل بندوقچي هوندا آهن جي انهن کي گولين جو نشانو بنائيندا آهن ۽ جو پکي اڏامندي گولي لڳڻ سبب پائيءَ ۾ ڪريو، ان کي اتي جو اتي پوڙي هلائي وڃي پائيءَ مان کڻندا ۽ ذبح ڪندا پوڙيون پرنندا ويندا آهن. هن شڪار ۾ سون جي تعداد ۾ پکي اجل جو شڪار ٿيندا آهن، خبر ناهي پنهنجي پيٽ قوت کان وڌيڪ ناهوارا مارڻ ڪيترو قدر جائز آهن. بهرحال هي پکي جيئرا نه ڦاسندا آهن. شڪار جا شوقين انهن بي انداز مظلوم پکين مان پاڻ ته جاوا ڪن پر ٻين دوستن احيائن ۽ آفيسرن کي به سوغات طور پيش ڪن.

هن شڪار جو احوال آءُ اهو اکين ڏٺو نظارو
 بيان ڪرڻ ٿو جو مون منچر ڍنڍ تي ڏٺو. سڄ پڇو
 ته مان هن شڪار جي ڏسندي محظوظ به ٿيس ۽ دل
 تي ڏک به سخت ٿيس ۽ ان بعد وري شڪار ڏسڻ جي
 سڌاڻي لاهي ڇڏيم خدا معاف ڪري.

(آئين)

هڪ دفعي ڊسمبر جو مهينو هو. لاتال جون موڪلون
 هيون. لاتال کي هائيتال به لکري چوندا هئا جو
 وڏا ماڻهو ۽ آفيسر جن کي شڪار جون پرستون هونديون
 هيون سي ڏيڍ جي پکين جي شڪار تي مڇرجي پوندا
 هئا ۽ لاتال جا ڏهن ئي ڏينهن وڪٽ وارين ڏينهن تي
 بندوقون ۽ ڪارٽوسن جون پٽيون پري لکري پوندا
 هئا. آءُ پنهنجي ڊيوٽي سان دادوءَ ۾ هوس. چند
 دوست گڏ وٺي هئاسين ۽ ڪچهري متل هئي ته هڪ
 دوست آيو جنهن چيو ته پارو مڇر تي شڪار ڄا وڏا
 سانباها ٿي رهيا آهن. شڪار جي دعوت به ملي آهي
 جي ڏيڍار ڪرڻو هجيو ته سنڀرو ته هليون ۽ دل
 وٺرائي اچون. مون کان سواءِ سڀني کي ڳالهه پسند
 آئي، مون چيو پار مان ته شڪار مان ڪونه ڄاڻان
 ۽ نه بندوق هلائڻ اچيم مان ته ڪونه هلندس. ٻڌرائي
 دهلين احمد اچي اوهان پلي وڃي مڇر ڪري اچو.
 پر هتي مون کي ڏاڍو زور ڀريو. ايتري ۾ سندن هڪ
 دوست چيمپ سوڌو اچي وارد ٿيو ۽ سا ڪٿي ڳالهه

ڪيائين، چيائين ته آءُ به شڪار لاءِ ٿي سهي سنڀري
لڪتو آهيان جيپ حاضر آهي، آهيان به اڪيلو، هلو
نه رس رهائ ڪندا هلون ۽ هلو به ضرور اوهان کي
هرگز نه ڇڏيندس. آخر هن جي اسرار تي چار اسين
۽ پنجون هو پاڻ جيپ ۾ چڙهي ويٺاسين ۽ ڪهي
اچي منڇر تي پهتاسين. ڪيترائي توڻجي اتي ڪاٺ کڻيو
بيٺا هئا ۽ پنهنجي بندوقن کي شڪار لاءِ تيار پئي ڪيائون.
ڏهاڪو کن پهڙيون به حاضر هيون ۽ ميربحر ۽
حاضر هئا، جي ڏاڍو خوش ٿي نظر آيا. آخر هر هڪ
پهڙيءَ ۾ به به توڻجي سوار ٿيا ۽ به ٿي خالي پهڙيون
پڪين کي واراڻ لاءِ منجهن ٿا، وجهن ۽ تڙ ڪرڻ
لاءِ هڪ هڪ همراھ سان هر طرف کان روانيون
ڪيون ويون. توڻجي ڪل اٺ هئا ۽ هڪ هڪ پهڙيءَ
۾ به چٽا بندوقن سان تيار ٿي ويٺا. هاڻي اهي پهڙيون
هاڪاري جدا جدا طرفن ڏانهن هلڻ لڳيون. رهبان
پڪين جون ٽوليون نظر اينديون ٿي رهيون. جڏهن پڪين
کي ڪجهه ويجهو ٿيا ته هڪڙي خفتيءَ (خبطيءَ) وٺي
هوائي ڦير ڪيو ۽ بندوق جو ٽڪاءُ ڦير سان پڪين
۾ جو ٿا، پيو سو آسمان پڪين جي آڏام سان پرچي
ويو ۽ سون جهڙي محض نماشين جي مٿان به ولرڻ
جا ولر اڏامندا ٿي ويا. بس پوءِ ته ٽڪا ٽوڪي لڳي
وئي ۽ اٺن بندوقن جو ڪڏهن ڪڏهن نه هڪڙوئي
ڏٺو ۽ ٻڌڻ ۾ اچي رهيو هو. ڏک ڏک سان پڪي

ويچارا آسمان مان وٽيا سڻبا اچي ٿي پاڻيءَ ۾ ڪريا.
 مهاڻن جي واه، واه، مڇي ويٺي. پکي ڪرندا ويا ۽
 مهاڻا انهن کي جهليندا ٽڪير يا سِر جهندا ٿي ويا.
 مهاڻن کي نه اهڙو لطف پئي آيو جو اڃا پکي ڀرپرو
 ٿي هجن ته شڪارين کي رڙ ڪري خبردار ڪن ته
 سائين اهو نمرگين جو وٺڻو آهي. بس پکي اوڏڙا
 اچن ته شڪاري به بسم الله ڪري ٻڙ ٻڙ لڳايو ڏهن.
 ڌڪ ڌڪ سان نيرگي ڦرندي ڦرندي اچيو پاڻي ۾
 ڦهڪو ڪري. ڏيڏ جي پکين جا ڪيترائي قسم هئا،
 جهڙوڪ نيرگيون، ڊگوش، لنگها، چيخلا، بدڪون
 ۽ آڙيون وغيره. چيخلو پکي انهن سڀني کان اڏام ۾
 تيز هو. توبچين کي به چيخالي ڏاڍيون پوڻيون پڙهايون.
 شڪار جو پروگرام سڄي ڏينهن جو هو تنهنڪري
 مائيءَ جو بندوبست به اتي هيڙن ۾ ئي ڪيو ويو
 هو. بس شڪار جي مڙي ۾ ايتن پئي ڏٺو ته ڇڻ
 شڪارين خواهه تماشينن کي ڪو ديد جو ڏينهن
 نصيب ٿيو آهي. ڏٺيءَ جي قدرت سان پکي به ايترا
 هئا جو شڪارين هٿ ٽاريا ۽ شام ٿي ويئي ته ڪل
 ڪانه ٿي پئي ته ڏينهن سڄو ڪيئن گذري ويو.
 سڄ لٿو ۽ شڪار بند ڪيو ويو. ڪل ست هيڙيون
 واپس آيون جن مان هر هڪ ۾ ٻنوڀپ ڪري گالهه
 ٿو ڪريان ته ڏيڏ سو کان هن سون ٿاڻين پکي ڏير
 لڳا هئا. رات اتي پئجي ويئي. شڪار مان ڪي

پکي پڄاڻا يا شيخ ڪيا ويا، ڪن جو ڀلا نهيو ۽
ڪي پڇي هر هڪ ڄاوا ڪيا. رات جو گهڻو حصو رڳو
شڪار جون گالهليون ٿينديون رهيون. ڪي چوڻ لڳا
ته ادا شڪار بهڪار آهي هر اڃ نه واهڙ وهي ويا.
صبح ٿيو ته بنا ناشتي وري ساڳيءَ جيب ۾ چڙهي اچي
دادوءَ پهتاسين. مون کي اهو شڪار حياتيءَ نه وسرندو
هر وهيا ته آهي ٻئي جن بندوقن جا جوهر ڏيکاريا هئا،
اهي پلي مرڪن. مون اکين مان ڏٺو ته اتفاقي ڪو
ڌڪ گڻو هوندن ته ته ڌڪ ڌڪ ڪامياب ٿئي وڃن.
"مروان موت ملوڪان شڪار" شڪارين جي لاءِ ته
مرو هو هر ويچارن گڏاسين لاءِ قيامت صغرا هئي.
ڪيئي ڪارٽونس خلاص ٿيا ۽ ڪيترائي پکي حلال ٿيا.
شڪار به خير سان پورو ٿيو ته شڪار وقت سڀ
ان اند جي، گهوڙي تي سوار هئا ۽ خبر ڪانه ٿي پڃڻ
ته متان اسان جو ڌڪ ڪنهن ٻڙيءَ ۽ ويلن کي نه
لڳي وڃي. اڪثر اوقات ائين به ٿيو آهي جو ڌڪ
گسي ڏيندڙ جي ڪناري تي بيٺل تماثيلن کي به لڳي
ويو هوندو ۽ مورکو: "شڪار ڪرڻ ڪو آڻي، شڪار
هو ڪرڻ چلڻ" جي مصداق فيمٽي جاليون به نقصان ٿيون
هونديون. هيءُ ته ٿيو وڏين ڏين تي شڪار جو
نظارو. هر ننڍين ڏين تي به سيڪڙا توڻجي جن نازو
ليس ورتو هوندو آهي سي شڪار لاءِ ويندا آهن ۽
به چار ويٺل پکي ٻڙي ايندا آهن. وڏا شڪاري ويٺل

پکيءَ کي ڏک هئڻ معيوب ڄاڻندا آهن ۽ فقط اڏامندڙ کي ڏک هئندا آهن. پکي پلي نه ڪيترو به سولو ويٺل هجي ۽ ان جي نشاني جي به ڀڳ هجي مگر هو ان کي اڏائي پوءِ ڏک هئندا آهن ۽ سيڪڙاٽ اول اول ويٺلن پکين تي بندوق آزمائيندا آهن. اڳي شڪار لاءِ وڏن ماڻهن وٽ خاص شڪار گاهون هيون. شڪار لاءِ وڏا اهتمام ڪيا ويندا هئا، مگر هن وقت ماڻهن جون مصروفيتون تمام وڏي وڌون آهن ۽ فرصت گهٽ آهي تنهنڪري شڪار جو شوق به گهٽجي ويو آهي. هاڻي فقط وڏا وڏا شڪار حڪومت ڪرائيندي آهي. جڏهن ٻين ملڪن جا حڪمران پاڪستان ۾ سير و سياحت ۽ تفريح لاءِ ايندا آهن ورڻ ٻيو ٿيو خير.

ضمیمہ

باز سائن شکار

از

سر رچرڈ برٹن

مندیکار

غلام رباني

باز سان شڪار

(۱) سنڌ ۾ استعمال ٿيندڙ باز

سنڌي بازدار کي باز جا هيٺيان مکيه قسم معلوم آهن:

۱۔ شهباز: يعني بازن جو شاھ. هيءَ ٻولين اکين سان خاڪي رنگ جو چڱو وڏو ٻکي آهي. افغانستان جي ٽڪرين ۾ ۽ انهن جي آسپاس قاسايو وڃي ٿو ۽ پوءِ هيٺ ميداني علائقن ۾ اٿي وڪرو ڪيو وڃي ٿو. شهباز جي جڏهن چڱي ٻالڻا ٿئي ٿي ۽ کيس شڪار ڪرڻ جي سکيا ملي ٿي ته پنجن کان ڇهن ٻائوندين تائين ملهه ۾ وڪاسي ٿو. هر ماديءَ کان گهڻو انگري ٿئي ٿو. ٻئي (نر-ٿوري مادي) زبردست طاقت وارا ۽ خونخوار ٿين ٿا. انهن کي سڀني بازن ۾ زبادهءَ ساندار سمجهيو وڃي ٿو. بخارا ۽ ٻر فاني علائقن واري مشهور ”شير - باز“ (شينهن - باز) جي سنڌي بازدار کي سڏ ڪانهي.

۲۔ ٻهوي: هيءَ پنهنجي پيدائش ۽ طاقت جي ڪري هندستاني بازدارن کي تمام گهڻو پسند آهي. تنهن کي هتي عام طور کيس شاهين سڏيو وڃي ٿو. سنڌ جي ڪن حصن ۾ ملي ٿو. ننگر، ڪواچ، مرغابي، بکھ ۽ سهي جو شڪار ڪري ٿو.

۳- ٻانڌو: هيءُ جهرڪي - باز جو هڪ قسم آهي.
 هر کنڊا اٿس. هيٺاهون اڏامي ٿو. پيلي رنگ جون
 اکيون اٿس. سنڌ ۾ وڏو قدر اٿس، ڇو ته نتر جي
 شڪار لاءِ تمام ڪارائتو آهي. جيئن ته سماري ۾ سنڌ
 رهي ٿو. اولهاري ۾ پهڙي علائقن ڏي وڃي ٿو،
 انڪري ”سيلاني پکي“ يا ”مندائتو پکي“ سڏجي ٿو.
 گهٽ ۾ گهٽ قيمت اٺ يا ڏهه شلنگ اٿس.

۴- شڪرو: هي پکي ساڳيو انڪريزن وارو
 جهرڪي - باز آهي. نتر جو شڪار سٺو ڪري ٿو.
 سنڌي ٻاردار ان کي ”کتو-پکي“ به سڏي ٿو، ڇو ته
 شڪري جي طبيعت ڪٽي واري آهي. شڪرو، هر
 طرح سان نيار، سنڌ ۾ هڪ ٻن شلنگن ۾ ملي ويندو.

۵- لغڙ: هيءُ اڪيلو وڏن ڀرن وارو باز آهي جو
 سنڌ ۾ عام جام استعمال ٿئي ٿو. اکيون ڪاريون (۱)
 اٿس، چنبا ڪاري رنگ جا ۽ پچ پورڙو خاڪي. لغڙ
 نتر، ٻٽير ۽ مهي جو شڪار ڪري ٿي. لغڙ جو مزيدار
 مقابلو ڪانون سان ٿئي ٿو.

---

(۱) عام طور سياه - چشم (يعني ڪارين اکين وارا) پکي شاهانا
 ۽ وڏن ڀرن وارا آهن. گلابي - چشم (يعني پيلين اکين وارا)
 پکي گول يا ننڍن ڀرن وارا آهن. - مصنف.

سر اليگزينڊر برنس پنهنجي ڪتاب "Personal Narrative of a Journey to Cabool" جي ٻئي باب ۾ ڄاڻايو آهي ته سنڌين کي هميشه بهار معلوم آهن:

لڳڙ (لغڙ) مادي، جڳڙ (جڳڙ) نر.

سنڌ جو رهاڪو، جهرڪي - باز، ڪارڊن اکين سان هڪ مند لاءِ هالجي ٿو ۽ مند مڇڙ بعد ڇڏي ڏجي ٿو.

باز (شهباز) مادي، زره (جره) نر.

خراسان جو رهاڪو، گلابي (پيلي) اک، شاهائو پکي.

چرخ مادي، چرغلا (چرغلو) نر.

ڪوئي (ڪڇ؟) جو رهاڪو، ڪاري اک، هرڻ کي جهلي ٿو ۽ نلور ماري ٿو.

باشو (باشاهه) مادي، بشين (باشين ۱) نر.

خراسان جو رهاڪو، گلابي اک، جسم ۾ لٺيو.

بھري (باهري) مادي، بهري - بچي (شاهين) نر.

سنڌ جو رهاڪو، سنڌو درياه جي ڀرسان ملي ٿو.

(۱) باشين "بادشاهه" جو مونٽ صيغو آهي، پر تنهن هوندي به عام طور مذڪر لاءِ استعمال ٿئي ٿو.

ڪوهي مادي، ڪوهيلا نر.

شاهين: (۱) ۾ سنڌينس ٿا، سنڌ جو رهاڪو آهي،
ڪاري اک اٿس.

نورو راني (۲) مادي، چٽوي (چٽوٺا) نر.

سنڌ جو ٻڪي، ڪاري اک، مند مٽجن بعد چڙي
ڏجي ٿو.

شڪرو مادي، ڇپاڪ نر.

سنڌ جو رهاڪو، گلابي اک.

مغرب ۾، اسانجا اڳيان بازدار، مشرقي وائڳر، نر
۽ مادي باز لاءِ جدا جدا نالا استعمال ڪندا هئا.
سنڌ ۾ پڻ ٻين هنڌن وائڳر، ڊگهن ٻرن وارن
بازن ۽ ننڍن ٻرن وارن بازن جي خصلتن ۾ وڏو فرق
آهي. پهريون، پنهنجي اورچائيءَ، فرماڻيڊاريءَ ۽ جوش
ڪري پورپ ۾ تمام گهڻو پسند ڪيا وڃن ٿا. اهي

(۱) سنڌ ۾ ”شاهين“ لفظ غلط طريقي سان، ٻهري جي نر لاءِ
استعمال ٿئي ٿو. وڏا بازدار ان کي ڪوهي سان هم معنيٰ ۾
استعمال ڪن ٿا.

(۲) پاننڱي ٿو ته صحيح لفظ دراصل ”ترمتي“ آهي، پيرنيس صاحب
جي ڪتاب ۾ ڇاپي جي غلطيءَ سبب ”نوروراني“ اچي ويو
آهي. — مصنف.

هوا مان کنوڻ وانگر لامارو ڏيئي جهٽ هڻي ٿا ۽ شڪار کي ڏک هڻي ڌرتي تي اڇلائين ٿا. پويان يعني ننڍن پرن وارا باز ڪجهڙيءَ سنوت تي شڪار سان وڙهن ٿا، ان کي ڪنهي مٿي ڪٽي ٿا وڃن ۽ پوءِ نيزيءَ سان زمين تي لهن ٿا. اهي شڪار کي زور سان پنهنجو ڀر هڻي، طاقت سان ماري وڃن ٿا، پوءِ پنهنجن چنبن ۾ جهولي، ان جا ڪنڀ پنهنجي ڇهنڀ سان هڻين ٿا.

سنڌ ۾ گهڻو ڪري گول پرن وارا باز استعمال ٿين ٿا، ٽوڙي جو اهي مهاڻا آهن. ۽ انهن جي تربيت ۽ پرورش ڏکي آهي، اهو شايد اٽڪري آهي جو ها ته سنڌ جي آبهوا يا ته سنڌي بازدارن جي تربيت، ها اهي ٻيئي ڪالهين ان قسم جي بازن لاءِ موافق آهن. مان نٿو ڀاڻان ته، يورپ ۾ بهترين قسم جا باز، ابراهيم خان جي پاليل ۽ پسندیده بازن کان بهتر شڪار ڪري سگهن ٿا.

(۲) ابراهيم خان جا باشا

”صاحب، اڄ ڀاڻ ڪئي، وڏو سفر ڪرڻو آهي.“ صبح جو ٽين بجي جيئن مان گهوڙي تي سوار ٿيس ته امير مون کي چيو: ”باز ڀرڻ - شڪار گاهه“ تي اڳيئي موڪليل آهن. ساڳي جاءِ آهي جتي اوهان سان

ذري گهٽ ڇڻائي ٿي هئي. (۱)
جيئن ته پکي سان نه هئا، ان ڪري اسان گهوڙن
کي چوٽ ڇڏي ڏنو. ميدان لٽڙي، واه، ٺهي، سڪل
لدنهن اڪري، گونيءَ (۲) تي محمد خان جي ٽنڊي کي
اچي سڏاوا ٿياسين.

گونيءَ جي هڪ ڪپ تي شڪار گاهه آهي، جنهن
جهنگلي مرون، گدڙ، هرڻ ۽ ٻيا جانور آهن. سامهون
شهر آهي جنهن جي چوڌاري انهن جا گهاٽا باغ آهن.
ٽوڙي جو صبح جا ڇهه به من ٿيا هئا، پر ۱۵ ميل
مٿي ڪرڻ سبب اسان سڀني کي بک ڇتو ڪري وڌو
هو. هڪدم گهوڙن تان سامان لاٿو ويو ۽ انهن جي
منهن تي توڙا چاڙهيا ويا. لوڪرن خرزين منجهان
ماني، مڪن، پکين جو پڪل گوشت، اڀريل پيضا،
پنير، کنڊ، تماڪ ۽ حقا ڪڍيا.

گهڙيءَ ساعت ۾ نيرن تيار ٿي وئي ۽ اسان شڪار
واريون چريون کڻي، کاڌي کي جنبي وياسين. هر هڪ
مؤج ۾ هو. امير ته وڏيءَ ليءَ ۾ هو. ڪاڪ ۾ مل

(۱) انهيءَ جاءِ تي مان ذري گهٽ ٻڌو هوس. امير اٽڪل سان
انهيءَ واقعي، ڏي اشارو ڪري، پنهنجي قابليت جي ثابتي ڏني؛
مٿيءَ طرح سان انهيءَ واقعي کي بيان ڪرڻ بدسوڻ ٿئي ها.
(۲) گوني ”قليلي نديءَ“ جي شاخ آهي جا حيدرآباد جي
ڏکڻ طرف وهي ٿي — مصنف.

اسکولي ٻار وانگر مڪن ۽ ماني ڇڀاڙي رهيو هو.
 هريچند جو لوڻو سندس مڃڻ هيٺان لڪي ويو هو.
 خدمتگار اسان کي مزي ۾ ڏسي گد گد هڻي ٿيا.
 ”صاحب، ياد آڻين، سوڀرو پاڻ علي بچر واهه جي
 منهن وٽ پائيءَ جي هڪ چنپ مان لنگهيا هئاسين؟“
 امير ائين پڇيو جو معلوم ٿيو ته کيس ڪو ٿوڻڪو
 ٻڌائڻو هو.

مون هاڪار ڪئي.

”گذريل سال“ امير چوڻ لڳو. ”جڏهن واهه ۾
 پاڻي سڪي ويو هو ته سرڪار پنهنجي هڪ انگريز
 عملدار کي هتي موڪليو ته سر زمين تي جاچ ڪري
 ڏسي ته واهه ۾ پاڻي ڪهڙي سبب ڪري نٿي آيو.
 ڳالهه سنئين سڌي هئي: ڇا هو ته سنڌين واهه جي منهن
 وٽ دڪو ڏيئي ڇڏيو هو ته جيئن پنهنجي زمين ۾
 پاڻي نه اچي هر انگريز عملدار، توڙي جو منشيءَ وانگر
 لکي پڙهي هئي سگهيو. سنڌي به ڳالهائي ٿي سگهيو ۽
 وٽس زنجيرون، ڪاٺ جون گهوڙيون ۽ ٻيا ڪيئي اوزار
 پڻ هئا ته به منجهي پيو. کيس اها خبر ڪانه هئي ته
 سنڌي ڪيڏا حرڪتي آهن! هڪ دفعي انهيءَ ئي پاڻيءَ
 جي پاسي مان ٻسار ڪندي ڏٺائين ته هڪ ماڻهو پئي
 ٻڏو ۽ ڪناري تي پنجاهي کن ڇٽا پلٽيون ماري ويٺا
 هئا، پر هن همراهه کي بچائڻ لاءِ ڪجهه نٿي ڪيائون.
 هن کين حڪم ڏنو ته ماڻهوءَ کي بچايو. انهيءَ ئي

هنن کان رڳو ايترو پڳو جو ڏانهس اک کڻي ڏٺائون. بعد ۾ هن جي نڙي چاڙهن تي سڀ پڇي ويا. جي رڳو هڪڙو رپيو آچن ها ته سڀ سندس حڪم مڃين ها. لاچار صاحب کي لڻا لاهي، پاڻ پاڻيءَ ۾ گهڙي ٻڏڻڻ مائهو ڪي بچائڻو پيو. هر پوءِ ڇا ٿيو؟ جهڻن هن همراه، جي نڪ ۽ نڙيءَ مان پاڻي نڪتو ته صاحب کي چيائين، ”صاحب، تون مون کي بچايو آهي، هاڻي مون کي ڇا ٿو ڏيڻ؟“ تنهن تي صاحب چيس ته مون جيڪي ڪجهه تون لاءِ ڪيو آهي، اهو ئي ڪافي آهي. اهو ٻڌي سنڌيءَ نه رڳو صاحب کي پارانا ڏنا، پر ايتري همت ٿيس جو چيائين ته مون پنهنجي سڄيءَ عمر ۾ جيڪي به گورا شيطان ڏٺا آهن، انهن سڀني ۾ تون جهڙو ٻيو ڪونه هو! ظاهر آهي ته اهو ٻڌي صاحب کيس جهٻڪ هنيو، جنهن تي اهو همراه، پڇندو مون وٽ آيو ۽ مون کان پڇيائين ته جيڪڏهن گورنر صاحب کي ڏانهن ڏيان ته منهنجو پاسو ڪٿندو؟

”پوءِ تون ڇا ڪيو مير صاحب؟“

”مون؟“ امير چيو ”مون هن کي ٻڌايو ته فرنگي ڌاريا آهن، تنهنڪري انصاف وارا ماڻهو نه آهن. پر پانڊجي ٿو ته پاڻي همراه جي مغز ۾ گهڙي ويو هو. هن مون کي ويجهو ئي هڪ جواب ڏنو، اهڙو جو! ها! ها! مان....“

اني امير پنهنجو هٿ هيڏي هوڏي ڦيرائي حاضرين

جو توجه ڇڪايو، پوءِ پنهنجي آگر ڇپڻ تي رکيائون، جنهن مان آخر مطلب وڃي اهو نڪتو ته سندس ٿورڙيءَ خرچيءَ هن همراه جي زبان بند ڪري ڇڏي هئي. ستت ٺهرڻ ٿي. حقا ٺاهي وڙم ڪيوسين ۽ پوءِ اسان پنهنجو سفر وري شروع ڪيو. اڌ ڪلاڪ کن اندر اچي ”هرڻ-شڪارگاهه“ وٽ پهتاسين.

*

*

”او اجهي بادشاهه!“ امير هڪ ٽوليءَ ڏانهن اشارو ڪيو، جا شڪارگاهه جي ڀت جي پاڙ وٽ ويٺي هئي؛ ”او اجهي بادشاهه (۱) پر هي بدمعاش خدمتگار اتي ڇو ويٺا آهن؟“

سبب ستت معلوم ٿي ويو. هنن هڪ سهو ٽازو هو ۽ ارادو هئڻ ته شڪار جي شروعات اٿان ڪن. اسان گهوڙن تان لٿاسين. اچر ۾ مون بازدارن کان ٻاشن جو جوڙو وٺي، انهن جي اکين تان ڍڪ لاهي، پنهنجي ڪراڻ تي وهاريو. پوءِ اسان ٿورو اڳتي وڌي، ”هڪ-هٿ“ سهي (۲) تي ڇڏيو. بازڻ واهه جو تماشو

(۱) سنڌي ماڻهو گرامر جي قاعدن خلاف ”بادشاهه“ لفظ مان ”بادشاهه“ لفظ کڻي ٿا ۽ ان کي ”شههشاهه“ جي معنيٰ ۾ استعمال ڪن ٿا. جيئن ته بازڻ ۾ هي ڀڪي کين گهڻو پسند آهي، ان ڪري ان جو نالو شان سان وٺن ٿا. — مصنف.

(۲) مشرق ۾ بازدارن جي اصلاح موجب هڪ باز کي ”ايڪ دست“ (هڪ-هٿ) سڏجي ٿو — مصنف.

ڏيکاريو. جيئن ته ايڏي سگهه نه هئڻ جو هڪ ئي
لاماري سان سهي کي بيهاري سگهڻ. تنهنڪري ٻنهي
واري سان پنهنجي شڪار جي پليءَ کي چنڊن سان به
هڻي ڦٽيو ۽ ساڳئي وقت ان کي منجهائڻ لاءِ ذري
اڳيان ۽ ذري پويان لامارا هڻي ڏنائون. اهو ڏسي سڀ
بلوچ گڙيا هڻي ۽ دانهون هڻي ڪيائون: ”شاهاس نديرا!
شاهاس وڏا!“

پنجاهي کن قدمن جي ڊوڙ بعد ڊچڻو شڪار سست
ٿي پيو ۽ هيٺ زمين تي ڪري. ڪينهوڙي وانگر
ٿيڻدو وٺو.

”جيئرو جهليوس! جيئرو جهليوس!“ امير اسان جي
پويان واکو ڪيو.

جيڪو خدمتگار سهي کي ويجهو وڃي ڀڳو هو،
تنهن سهي کي جنگهه کان جهليو. بازدارن پکي وڃي
ورقا ۽ انهن کي دستور موجب ”چڪ“ (۱) ڏنائون.

سهي کي هڪ خالي خرچين ۽ وجهي، اسان
شڪارگاهه ڏي وڌياسين. ستت اچي هڪ مشهور تلاءُ
وت پهتاسين. بازدار اتي اسان کي بيهاري پاڻ جنگ
جي معاملي وانگر رت تيار ڪرڻ لڳا ته شڪار تي
حملو ڪيئن ڪجي.

اسان جي سامهون بي الت شڪار هو! سڄ پڄ شڪار

---

(۱) ”چڪ“ بازدارن جي اصطلاح ۾ مغز يا رت جو ذرو
سود وٺڻ لاءِ.

جی شوقینن جي لاءِ دل وٽان نظارو هو. پاڻي جو
 نیرو نه، جنهن تي ڪٿي ڪٿي سمنور جا ساوا پها هئا.
 ذري گهٽ سڄو ئي پکين سان ڏيکيو پيو هو. ڏاڍي جي
 ڪنن جان مرغابن جا ولر هئا. بدڪون قطار ڪري
 پئي نروڻ، هرپرو قاز هئا، سارس (۱) پکي جوڙا جوڙا
 ڪري پيدا هئا. لائي ته ڪيترا پانت پانت جا پکي هئا
 باز پاڻي جي مٿان پکين تي حملو ڪرڻ پسند
 ٿيو ڪري، هر جڏهن تلاءَ جي رهواسين مٿي هوا
 باز ڪي پنهنجي مٿان اڏامندي ڏٺو ته منجهائين ڪي
 چوٽيون ڪري، قطار ٺاهي، پئي تلاءَ ڏانهن اڏاڻا.
 انهن جي پٺ وٽن سان هڪ باشو ضايع ٿئي ها.
 پيا پکي وري تلاءَ جي چوڌاري ڦرڻ لڳا. ان کان
 ٻاهر اصل ٿي نڪتا. ڪي اجل جي سامهون آيا ۽
 گهڙيءَ کن ۾ ڏيري ٿي پيا. اسان انهن کي گڏ ڪرڻ
 ۾ اڌ ڪلاڪ کن وڃايو.

ان کانپوءِ اسان اڳتي هلياسين. اوچتو اسان جي
 بازدار جي اک وڃي هڪ عقاب تي پئي، جو گهڻو
 مٿي هوا ۾ پئي اڏاميو. ارادو اهو هئس ته هڪ باشو
 شڪار ڪري. جيئن اسان هڪ تلاءَ کان ٻئي تلاءَ

---

(۱) هندستان ۾ سارس پکيءَ کي مارڻ خراب سمجهيو وڃي ٿو.
 ان پکيءَ لاءِ ڪيئي ڏند ڪٿائون آهن. عام طور ائين سمجهيو
 وڃي ٿو ته جيڪڏهن جوڙي مان ڪوئي هڪ ماريو ته ٻيو به
 فراق ۾ مري ويندو.

ڏانهن پئي وياسين ته عقاب به اسان جي هٿ وٺيو پئي آيو. بازدار ان کي پٿون ۽ ٻاراڻا پئي ڏنا پر عقاب برابر مٿان پئي اڏاميو ۽ لاچار هر دفعي اسان کي اهو هنڌ ڇڏڻو پئي ٿيو.

ٻيهر حال، اسان کي شڪار ۾ لاکاميابيءَ جي شڪايت نه هئي، ڇو ته شڪار گام جي ٻاهران گهٽائي ڪارا نتر جهٽ مان پڙڪا ڏيئي ٻاهر نڪتا. ستت اسان ڏهاڪو کن نتر مارياءَ نتر جي شڪار ۽ باشو شڪري کان زياده ڪمائڻو هڪي آهي. باشو وڌيڪ تيز، ڦڙت ۽ سگهو آهي.

واپس ايندي اسان هڪ ٻئي واقعي جو مزو ڏٺو. امير پنهنجي باشن ٻاٽ ڏاڍي پٽاڪ هڻندو هو. جي ”منهنجا باشا سڄيءَ بادشاهيءَ ۾ اول نمبر بازدار جا پاليل آهن، پر هن پيري اسان جيڪي ڪجهه ڏٺو، ان مان سندس باشن جي اهڙي تعريف نه جائز ٿئي نظر آئي. مان ڀانيان ٿو ته کيس به ان ڪالهه جو احساس پئي ٿيو، ڇو ته واپسيءَ وقت هو خاموش هئو ۽ کائڻس نه رکڻو ڪل ڀرڻ وري ويو هو، پر سڄي هڪ ڪلاڪ جي مسافريءَ ۾ هڪ دفعو به ڪا ڪومل کي ”ڪٽي جو پٽ“ ڪونه ڪوٺيائين.

ستت کيس نااميديءَ جي اولهه ۾ روشنيءَ جو هڪ ترورو نظر آيو. هو گهوڙيءَ نان لٽو ۽ گهوڙي هڪ خدمتگار جي حوالي ڪري وڏي بازدار وٽ ويو.

■ کائنس پنهنجو دل گهر ۾ ڳهر ۾ ورتائين. هاشي جي اکين تان ڏک لاهي، بازدارن کي چيائين ته هيا چار باشا تيار جهلي بيهو. اسان کي سندس ارادي جو پتو پوي ئي پوي نهن کان اک پنهنجو هاشو مٿي هوا ۾ اڏامندڙ هڪ سرڻ ڏانهن اڏايائين. هاشو ترٽ وڃي سرڻ کي مٿاڻو پيو. سرڻ به مقابلي لاءِ تيار ٿي. امير پيو هاشو اڏايو جو به ستت وڃي سرڻ کي مٿاڻو پيو. اتي سرڻ به دشمن ڏسي خوف مان چيئون ڪيون ۽ پڇڻ جي ڪوشش ڪيائين. سندس توجهه پنهني هاشن ڏانهن هو، جن ذري ذري سندس مٿان لامارا ڏيئي ڪيس اهو احساس پئي ڏياريو ته خطرو ويجهو آهي.

اوڏيءَ مهل مون امير کي چيو ته هاشن جي مدد لاءِ لغڙ موڪل، پر هن ائين ڪرڻ کان صاف انڪار ڪيو ۽ چيائين ته منهنجا باشا ڪم ڏيکارو. مندا، تنهن وچ ۾ ٿيون هاشو ڇڏيو ويو. هوڏانهن سرڻ ٻن هاشن جي وچ ۾ اڳيئي موڪلي ٿي پئي هئي.

هڪ هاشو تمام سوڙهو پئي پيس، جنهن سان بهادريءَ سان پئي وڙهي، ڏک جي عيوض ڏک پئي چيائين. سندس مثال ائين هو جيئن ڪا هلي چٽي ٿي ڪنهن ڪنڊ ۾ وڃي ڦاسي، پر سندس همت گهڻو جڙا نه ڪيو، ڇو ته ٿيون هاشو موقعو وٺي سندس پٺيءَ تي چڙهي ويٺو ۽ فوراً ان کالپوءِ پئي هاشي سندس مٿي ۾ پنهنجا چنبا کڻي ڪوڙيا، پوءِ ته ٿيئي هوا مان ڦٽڪندا

مڌو اچي امير جي پيرن وٽ ڪرڻا بازدارن مان هڪڙي
ڇڻي بدنصيب سرڻ جي ڪچي وٽ ڏک هڻي کيس
ماري ڇڏيو.

باشن جي بهادريءَ تي ابراهيم خان خوشيءَ ۾ ٽڙڻ
لڳو. سندس چھري تي مشڪ هئي، ۽ مون ڄاڻي ڏٺو
تہ جيئن اسان وري گھوڙن تي — وار ٿياسين تہ هو
منهنجي انهيءَ خيال تي ڪيترائي دفعا ٿوڪ طور ڪليو
تہ سندس باشا امرا کي تمام اعليٰ درجي جا پکي نه هئا.
خيروءَ جو بيوقتو خاتمو

اسان — يعني، منهنجو دوست ابراهيم خان ٽالپر،
پنهنجي پيشڪار ڪاڪومل مان، مان، هرچند مان، —
امير (۱) جي گھوٽ ۾، ٺم جي وٽن هيٺان نيٺ جون
ڪرسيون وجهي ويٺا هئاسين. شام جي مهل هئي، اسان
سڄو ڏينھن پوسل واري جهنگ ۾ هل هلان ۾ گذاريو
هو. اسان جي پٺيان منهنجي مڏي هئي، ڄاڻڪ ٻن ٽن
۽ اڌ ٻڙن قنائن تي مشتمل هئي. گھوڙن نان منج لٿل
هئا، ان هشيا ويٺا هئا ۽ ائين ئي لڳو تہ ڄڻ پنهنجن
ڏکڻ سورن تي ويچار ڪري رهيا هئا، پريرو سنڌي،
افغان ۽ بروهي ٿوليون ٺاهيو ويٺا هئا، منجهانئن ڪي
شڪار کي ٽڙڻ لاءِ هئا، تہ ڪي گھوڙن ۽ اٺن ڪاٺ
لاءِ هئا، انهن مڙلي ۾ منهنجو پورچو ڪيز پورچي اٿئونيو
وڏي ڏک ڏئي بيٺو هو. اسان جي سامهون، امير جا

خدمتگار اڌ گول ٺاهي ويٺا هئا؛ هنن تمام به پئي چڪيو
 ۽ پاڻ ۾ گفتگو به پئي ڪئي، ۽ ساڳئي وقت اسان
 جي چين مان موتين وانگر نڪرندڙ سيالپ جا اکر
 ايتري ڌيان سان ويٺي هڏائون، جيتري ڌيان مان انگريزي
 عدالت ۾ وهندڙ امينن جي ٿولي موت ۾ جدائيءَ جي
 معاملن تي غور ڪندي آهي.

اها مهل سنڌ ۾ ڊسمبر جي مهيني جي هڪ وڻندڙ
 شام هئي، ۽ ان جي ڪيفيت انگلنڊ ۾ مئي مهيني ۾
 ڏينهن جي هچاڙيءَ واريءَ مهل جهڙي هئي. اولهه طرف
 آسمان ۾ گلابي رنگت تي مائل لال لڳل هڪڙي رهي
 هئي. هڪڙي ٿڌڙي هير پئي لڳي: افق تي هڪو ڌنڌ
 پکڙجڻ لڳو، جنهن جي اڳيان واڳڻائي روشنيءَ ۽
 ڪاڙهه سريءَ ڄاڻو جا اهڙا ته وڻندڙ پردا هئا جو انهن تي
 نظر چمائي وڃڻ ۾ لطف پئي آيو. ٿوري ۾ ائين ڇٽجي
 ته اسان جي اڳيان هڪ من سوهيندڙ منظر هو.

اسان جي پهرن کان ٿورو پريرو هڪ ڪسي پئي
 اڙهي، جنهن جو پاڻي امير جي باغ اندر چن لڳل حوض
 ۾ وڃي ٿي گڏ ٿيو. اها ڪسي هئي ته ڪوئيئل، پر
 لڳي ائين پئي جو چن نه قدرتي هجي. ان ڪسيءَ جي
 پنهي ڪن مان نم جا وڻ هئا، جن جون زمردي ڌارون
 گهاٽي ڄاڻو ڪري پيليون هيون، ۽ شام جي هڪڙيءَ
 هير ۾ لڏڻ ڪري، منجهائن ”سرسر“ جو آواز پئي
 نڪتو، جنهن ۾ درد ڀريو سنگيت هو.

”هائ!“ امير هڪ ڊگهي وٺ ڏي اشارو ڪري چيو، ”ههڙي وٺ جي هيٺان جيڪر ڪيڏي نه خوشيءَ سان سڄي عمر گذاري ڇڏجي! رڳو ان جي چوڌاري نڌا پتين وانگر وجهي ڇڏجن! ماڻهو ڪيستائين جيئرو هوندو! آخر گهڻو کائي گهڻو کائيندو!“

رات جي مانيءَ جي مهل هئي؛ امير جو خيال وقت پئاندر وڌيڪ اهميت وارو هو. هريچند ۽ ڪاڪو مل (جي ٻئي کائي پي ويٺا هئا) ”واھ، واھ!“ ڪئي، پر هڪ ٻئي ڏي اک ٽپندي ڪري ٻن ٺهاريائون — وٺ جي هيٺان رهڻ جو خيال ڇڻڪو هو.

”نم جو وٺ“ ڪاڪو مل پاڻ کي پنهنجي محسن جي پٺپرائي ڪرڻ لاءِ ٻٽل سمجهي چيو، ”حق تي آزاد درخت (۱) سڏجي ٿو. ڇڱن ڪمر ڪندڙ ماڻهو ۽ وانگر اهو وٺ به هميشه موج ۾ رهي ٿو“ — (ناد رڪي ڇڏيو ته ڪاڪو وڏو بدمعاش هو) — ”۽ اهو وٺ ڪوبه ميوو نٿو جهلي، جيئن الله وارن لاءِ اجر هن حياتي ۾ نه آهي.“

امير تي ان ڳالهه جو اثر پيو، جيئن ٻين ماڻهن جي سڙ تي به پيو، جن مان هر هڪ پاڻ کي ”ميليا آزادريڪٽا“ جي حيثيت ۾، ڪاڪو مل سان پيمڻ لڳو.

---

(۱) انهيءَ ڪري ئي ”علم نباتات“ ۾ انهيءَ وٺ کي ”ميليا آزادريڪٽا“ سڏيو ويو آهي. ان جا ٻن گوريون ٺاهي، ڪارٻهر جي زهر جي اثر کي لاهڻ لاءِ گهبا آهن. (مصنف)

”سچ آهي، هاڻو.“ هريءَ ورندي ڏني، ”هه الهيءَ“
 مان دنيا کي وڏو ڦاٽو پهچي ٿو، ان جا هن نانگ بلا
 جي زهر لاءِ اڪسير آهن، جيئن رضا تي واضي رهڻ
 دنيا جي طمع کان بچڻ جو موثر علاج آهي.“ (هري به
 گهٽ ۾ گهٽ ڪاڪوءَ جيترو بدمعاش هو) — ”نهن
 ڪانسواءِ ان جي ٿارين جا ڏنڊن ڏاڍا سٺا ٿا ٿين.“
 ”پر ڪهڙ جي پاڙ جي ڏنڊن جهڙا نه“ امير وچ ۾
 چيو، اسان جو رسول پاڪ آهي استعمال ڪندو هو،
 تنهنڪري هر سچي مسلمان کي انهن ڪرڻ گهرجي.
 پر توهان چئو سچ ٿا، بيشڪ تم جو وڻ فقير آهي.“
 ”انهيءَ ئي“ هريءَ ڪالاهه کي اڳتي کنيو، ”شاعر
 چيو آهي:

”ماڻهوءَ جي فطرت ڪڏهن به نه بدلاجندي
 جيئن نه ڪوڙي جا ڪوڙي هوندي
 توڙي جو تون ان جي کير ۾ ماڪيءَ سان آبياري ڪر.“
 اسان مڙي ۾ ڪنڌ ڏوڻ پئي ڪئي، مان ڪجهه
 سوچي رهيو هئس، جو اسان سڀني جو ڏيان هڪ غير
 متوقع واقعي ڪري ٿئي ويو.
 ڪانون جي وقتي ”ڪان! ڪان!“ — جنهن تي
 هندستان جي سياحن جو ڪن هري ٿو وڃي — جي
 ٻدران اوچتو ئي اوچتو، اسان جي چوڌاري، ڪانون
 ايترو ته هل ڪيو جو اسان مان هڪ به اهڙو نه
 رهيو، جنهن ڪنڌ مٿي ڪٽي نه ٺهاريو.

هندو ڪالو کي پاڪ ٻکي سمجهندا آهن، ۽ شايد اها
 ڪالهه ئي ڪالو جي اڙهي گستاخ ٿيڻ جو سبب آهي.
 ڪن ڪن موقعن تي ڪالو کي اپريل ڇانور ۽ ٻيون
 لڏندڙ شيون ڏٺيون وينديون آهن، جنهن ڪري کاڌي
 جي رڌ پچاءَ وقت ڪالو کان صبر ڪڏهن به نه ٿيندو
 آهي. مون ڪيترائي دفعا ڏٺو آهي ته ڪالو لامارو
 ڏيئي بکڻي ڪٽي وڌان هڏو کڻي ويندو آهي، ۽ ڪٽي
 کان اهو هڏو ڇڏائڻ لاءِ ان جي منهن تي پنهنجي
 ٻگهيءَ جهنب سان ڏاڍي زور سان ٽوڙي هڻندو آهي.
 اوهان کي ڪانون جو مزو ڏسڻو هجي ته جنهن
 وڻ تي ڪالو گهڻا ويٺا هجن ان تي پنهنجي نوڪر
 کي ڇاڙهي ۽ چئوس نه ڪالو جو آکيرو لاهي.
 اسان جي ڪچهريءَ ۾ ڪانون جي گوڙ جو سبب
 ست اسان کي معلوم ٿي ويو. ڇا ٿيو هو ته منهنجي
 پوڄيءَ منهنجي رات جي مانيءَ لاءِ هڪ چورس پڇاڻو
 هو ۽ ان کي بيخاليءَ ۾ اٽي ئي ڇڏي پاڻ اٽي ويو
 هو. انهيءَ چوڙي تي هڪ ڪالو جي وڃي ڪا اک
 پئي، جنهن جي جهنب ڀر واري ٿر جي وڻ جي چوڙي
 جهڙي سڪي ۽ سخت هئي. اک چنپ ۾ لامارو ڏٺائين
 ۽ چوڙي کي جهنب ۾ سوڳهو ڪري اڏائون. انهيءَ
 ٿورو، ٿوري ڪالو جي هڪ پاسي کان سندس منگي
 ساڻي ولر ڪيون انهيءَ نيت سان اڏاڻا پئي ويا ته ڦر
 لٽ جي مال مان کين به ضرور ڪو ذرو نصيب ٿيندو

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

”خيرو لغڙ گهرائي وٺ.“ امير ڪاڪوءَ کي ائين
مرهات ڪري چيو جو چڻ ته پڙ هئس ته متان ڪو
ڪانو ٻڌي وٺي. ڀڪ ٿي ڀڪ، امير ائين ئي سمجهيو
ته جي ڏاڍيان گالهائيندس ته ڪانو نالو سمجهي ويندا.
خدمتگارن مان هڪڙو آهستي زمين تان اٿيو ۽
بيٽوجهيءَ سان چوڌاري نھاري، رستو ڇڏي، پاسي کان
امير جي محلات ڏي روانو ٿيو.

اٺي جواني به ماڻهو آيا، جن کي سايون پوشاڪون
پيل هيون ۽ ڪنهن تي چاڊرون ائين وڌيون
هئاڻون جو سندس ٻانهون ٽونين ٽائين ڏسڻ ۾ نه اچن.
انهن جي پويان خدمتگار ٻڙن کڻي گلي هيون ۽ تير
ڪمانون کڻي آيا. (گليلي يورپ ۾ انهن حرڪتي ٻارن
لاءِ ڪم جي شيءِ ٿيندي، جن کي پنهنجي ٻارڙيسرين
جي درهن کي پيڇڻ ۾ مڙو ايندو آهي.)

اوچتو ڪالون مان هڪڙي جي اک وڃي ٽوڪڙن
جي هٿن ۾ ٺاهيءَ جي انهيءَ سامان تي پيئي. پوءِ ته
هر ڪانو جي وات مان زور سان ”ڪان! ڪان!“ جو
آواز نڪتو. ۱ ڪي ڪالو، جيڪي اڏامي رهيا هئا،

وٽن جي پٺن ۾ ڪا محفوظ پناهه جي جاءِ ڳولڻ لڳا
 نه ڪي، جيڪي اڳ ۾ ٿارين تي ويٺا هئا، ڪنڀ
 ڦٽڪاڻي پٺن جي وات وٺڻ لڳا. انهيءَ هنڌگامي ۾
 مورڳو چوزو ئي ڪائنن خيال تان لهي ويو.

”پلي نه اهو چوزو وٺڻ جي هيٺان پيو هجي. جي
 اسان توجهه نه ڏينداسين ته ڪو نه ڪو ڪانو ڇاڻ
 هيٺ لٿو“ امير چيو: ”خيروءَ کي تنبوءَ ۾ ڪشي وڃو
 ۽ نير ڪمانون لڪائي ڇڏيو.“

آزموڊگار بازدار صحيح هـو. اٽڪل ڏهن منٽن
 ڪالھوءَ وٽن جي پٺن مان هڪڙو ڪانو نڪتو ۽ وري
 پٺن جي هڪ جهنگي ۾ ماٺ ڪري ٺهي ويلو. انهيءَ
 جي پٺيان پيو ۽ پوءِ ٿيو آيو، تان جو اسان کي ٻڌڻ
 کي ڪانو نظر آيا.

”پکي کڻي اچو“ امير سرهاٽ ڪيو.

بازدار تنبوءَ مان نڪري آهستي آهستي آيو، خبرو
 لغڙ (۱) دستيءَ (۲) کي سوڳهو جهلي، سندس ڪرائيءَ
 تي اٿين ويٺي هئي جو ڇڻ ته حملي لاءِ تيار هئي.
 سندس اکين تان ڍڪ لٿو ويو ۽ پوءِ جيئن جو هڪ
 ٿلهو متارو وڌو ڪانو وٺڻ تان هيٺ لٿو ۽ زمين تي پيل

(۱) لغڙ = باز جي قسر جو پکي، بت ۾ اصل باز کان ڪجهه وڏو.

(۲) دستي = مشرقي بازدار دستاني جي بدران هڪ سوٽي چو

ڪنڊيارو ڪپڙو استعمال ڪن ٿا. (مصنف)

چوڙي ڏي وڌيو ته خيرو زوم مان ڏالھس اڏائي ۽
اک چنپ ۾ وڃي مٿانئس ڪڙڪي.

غلغلو مڃي ويو! هر بلوچ، جنهن کي تير ڪمان
جو استعمال ايندو هو، ڪمان ۾ تير وڌو ۽ پوءِ اسان
سڀ کليل ميدان ۾ نماشو ڏسڻ لاءِ ڊوڙياسين.

ڪانو باز ڏسي چوڙو ڇڏي، ”کان! کان!“
ڪندو، وٺڻ ۾ لڪڻ لاءِ پڳو. پٺيان سندس جبرو
دشمن ڪاهه ڪيون هئي آيو.

هاڻي هرڪو چوڻ ۾ آهي. خدمتگار رڙيون ۽
واڪا به پيا ڪن ۽ هيڏي هوڏي به ٻيا پڇن ته جيئن
شڪار (ڪانو) هڪاري ٻڃي. ڪانو پناهه جي جاءِ
گولن جي ڪوشش پيو ڪري، پر ڪا مليس ئي نٿي.
خيرو پٺيان لڳي ٿي اچيس ۽ جيئن پوءِ نئين ويجهو
پوندي ٿي وڃيس. ڪانو کي ڪا نئين چال ڪهڙي
کڻي. اجهو هوا ۾ چوگرد (گول) ڦيرا پائڻ شروع
ڪيا اٿس ۽ جيئن پوءِ نئين ڦيرا (گول چڪر) ٺهيا
ڪندو رهو وڃي. پر خيرو کيس اچي پڳي آهي، بس
هڪڙي هٿي لاماري سان جهٽي وٺندس. ڪانو
چالاڪي ڪري، هيٺ پاڻ ڇڏي ٿو، چنهنب ۽ چنبن
سان خيروءَ جي حملي مان پاڻ بچائي ٿو وڃي، اهو
سمجهي ٿو ته باز کان وٺي ڪري وڃڻ ۽ ڪامياب
ٿيو آهيان، پنهنجي پناهه جي جاءِ ڏانهن پڃي ٿو پناهه
جي جاءِ ويجهي آهي، اها ڪنڊن وارين سڪن.

ڪيس ايترو ته نولنگن ۽ چنبن مان ڦٽيو وڌو آهي جو اسان منجهان سڀني کان وڌيڪ اميدن ڀرپل شخص به خيروءَ جي موت کي يقيني ٿو سمجهي.

الا، ويڄاري خيرو!

”مون کي سمجهي ٿي ڪونه ٿو ته ڪڏهن هنن پٽيل ڪالنگن (۱) وٽان ڪو خير ٿيو هجي“ امير اسان سان گڏ پٽي موٽندي چيو، ”مون کي پڪ آهي ته انهن مان هڪڙي منهنجي ڀاءُ کي مينا ۾ ماريو هو. سڄي رات هڪ وڏو ڪارو ڪالو سندس ننبوءَ جي مٿان ويٺو رهيو ۽ هر ٽي اچڻ واريءَ مصيبت جي اک کڻي ڪندو رهيو. اسان انهيءَ چنڊي پڪيءَ کي ڇهه دفعا پڇاڻي ڪڍيو هو پر وري به موٽي ٿي آيو.“

”نڏهن به“ ڪاڪو مل رانڙي ڪٽي، ”هننگلي ڪانو، غراب البين، کي شاعرن مجرد (۲) سڏيو آهي ۽ ڪيس پنهنجي محبوب ڏانهن نياڻي موڪلڻ لاءِ قاعد بنايو اٿئون.“

”اهي گڏهه آهن، گڏهه جا پٽ! ۽ تون، اڙي ڪاڪو! ڪل ٿي ڪانو ڪافر نه ٺاهن!“ امير ابراهيم خان ڪاوڙ مان چيو، ”انهن، تنهنجن ماڻهن، ڪيڏي ويڄاريءَ خيروءَ لغڙ جو ڪيس ڪيو آهي؟“

(۱) ڪانگ، سنڌيءَ ۾ ڪانو جو نالو. (مصنف)

(۲) مجرد، اڪيلو جنهن کي دنيا جي معاملن جو خيال ۽ غرور نه هجي. (مصنف)

هن ڪتاب ۾ محمد اسماعيل عرسائيءَ سنڌ ۾ ذري
گهٽ هر شڪار تي لکيو آهي.

عرسائيءَ نه رڳو تترن، بلبلن، پٺن، ميرن، ڍنڍي
(آبي) پکين جي شڪار ڪرڻ جي جدا جدا طريقن
جي باري ۾ لکيو آهي، پر تنهن کان سواءِ انهن مڙني
ساه وارن جي قسمن، عادتن ۽ رهڻي ڪهڻيءَ تي به
لکيو آهي. ٻي مکيه ڳالهه جا هن ڪتاب ۾ ڏنل
آهي، سا اها ته انهن سڀني ماڳن، هنڌن جو ذڪر
ڪيل آهي جتي جدا جدا موسمن ۾ اهي شڪار ملن ٿا.

هن ڪتاب کان پوءِ رڳو سهن، روجه، تلور ۽ ڦاڙهي
جا شڪار رهن ٿا.

سنڌ ۾ شڪار جي ڪيتر تي سنڌيءَ ۾ هي پهريون
ڪتاب آهي. هن کان سواءِ سؤ سال کن اڳ سر رچرڊ برٽن
سنڌ ۾ شڪار تي هڪ انگريزيءَ ۾ ڪتاب
(Falconery in the Valley of Indus) لکيو هو، پر
اهو صرف باز مان شڪار ڪرڻ جي باري ۾ هو.
(اهو ڪتاب به ضميمي طور هن مان گذ شامل آهي،
جنهن جو سنڌي ترجمو غلام ربانيءَ ڪيو آهي).

سنڌ ۾ شڪار تي هي ڪتاب نه صرف شڪار جي
شوقينن کي، پر هر سنڌيءَ لاءِ ڪارائتو ثابت ٿيندو،
جو سنڌ جي مجموعي ڄاڻ لاءِ هي ڪتاب ضروري آهي.

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪارَ سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ
 جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيتُ آهي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)